

Tartalomjegyzék

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE.....	6
ÁBRÁK JEGYZÉKE.....	7
I. BEVEZETÉS.....	9
1. A kutatás célja.....	9
2. Az alkalmazott módszer.....	13
3. Szakirodalmi áttekintés.....	15
II. A FRANCIA–NÉMET KAPCSOLATOK A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁN: TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS.....	22
1. Az európai integráció kezdetei.....	23
2. Az integrációs folyamat kiteljesedése.....	30
3. A kilencvenes évek kihívásai.....	43
III. FRANCIAORSZÁG, NÉMETORSZÁG ÉS AZ EURÓPAI INTEGRÁCIÓS FOLYAMAT ELMÉLYÍTÉSE.....	57
1. A gazdasági integráció legmagasabb foka: a Gazdasági és Pénzügyi Unió.....	58
2. A politikai integráció reformkísérletei.....	76
IV. KAPCSOLATOK KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPA ORSZÁGAIVAL.....	97
1. Francia és német hagyományok, kapcsolatok és érdekek a térségben.....	97
1. Az EU keleti kibővítésével kapcsolatos francia és német álláspont.....	109
V. KÖVETKEZTETÉSEK.....	126
FÜGGELÉK.....	133
IRODALOMJEGYZÉK.....	157

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. táblázat	Az európai integrációs folyamat kezdetei.....	27
2. táblázat	Az európai integrációs folyamat kiteljesedése.....	38
3. táblázat	Az európai integrációs folyamat főbb állomásai a 90-es években.....	45
4. táblázat	Németország és Franciaország súlya az EU gazdasági teljesítményében (a két ország bruttó hazai termékének (GDP) százalékos aránya a mai EU-15 GDP-jében).....	60
5. táblázat	A francia–német kereskedelem alakulása a 90-es években (millió euró és az EU-ba irányuló kereskedelem százaléka).....	61
6. táblázat	A fogyasztói árszínvonal (magánfogyasztásra vonatkozó) éves növekedési ütemének alakulása Németországban és Franciaországban a 90-es években (%).....	63
7. táblázat	A változatlan (1990-es) árakon mért GDP éves növekedési ütemének alakulása Németországban és Franciaországban a 90-es években (%).....	63
8. táblázat	A munkanélküliségi ráta alakulása Németországban és Franciaországban a 90-es években (az aktív népesség százalékában).....	63
9. táblázat	Az államháztartási hiány alakulása Németországban és Franciaországban a 90-es években (a GDP százalékában).....	64
10. táblázat	Az államadósság alakulása Németországban és Franciaországban a 90-es években (a GDP százalékában).....	64
11. táblázat	Németország és Franciaország teljesítménye a maastrichti konvergenciakritériumok terén 1997-ben.....	73
12. táblázat	A jelölt országokkal folytatott francia és német kereskedelem növekedése 1990 és 1998 között (1998/1990).....	106
13. táblázat	A német és a francia működőtőke-befektetések aránya az összes külföldi működőtőke-befektetés (FDI) állományán belül Közép- és Kelet-Európa EU-tagjelölt országaiban (%).....	107

14. táblázat	A tagországok súlya a közös költségvetés finanszírozásában és a 15-ök GNP-jében (%), nettó részesedésük (+), illetve nettó hozzájárulásuk (-) nagysága (millió ECU), 1997.....	115
15. táblázat	Az EU keleti kibővítésével kapcsolatos közvélemény-kutatások eredményei.....	124

ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. ábra	A jelölt országok részesedése Franciaország és Németország EU-n kívüli kereskedelméből (%)......	101
2. ábra	Franciaország és Németország kereskedelme a 10 jelölt országgal.....	103
3. ábra	Francia és német kereskedelem a 10 jelölt országgal: az export-, illetve importadatok alakulásának összevetése.....	104

I. BEVEZETÉS

1. A kutatás célja

Németország¹ és Franciaország a kezdetektől fogva vezető szerepet töltött be az európai integrációs folyamatban. Az integrációs folyamat elindításának egyik fő célja a békés együttműködés hosszú távú stabil kereteinek kialakítása volt, s e két ország részvétele nélkül a folyamat elindítása gyakorlatilag értelmetlen, ezért elképzelhetetlen lett volna.

Az ötvenes évek kezdeti, komoly nehézségektől sem mentes lépései révén kialakultak azok az alapvető keretek, amelyek között az integráció elindulhatott a fejlődés útján. A keretek kialakításában döntő szerepe volt az Európát az Egyesült Államokkal (USA) szemben önállóbbnak látni, egyszersmind a Német Szövetségi Köztársaságot (NSZK) a kialakuló integrációba beleágyazni kívánó francia külpolitikának. Az erőfeszítések sikeréhez jelentős mértékben hozzájárult az NSZK külpolitikája is: az ország sajátos helyzetéből adódóan a nyugatnémet állam számára az európai integráció jelentette az egyetlen lehetőséget az ország szuverenitásának fokozatos visszanyerésére.

A németeknek és a franciáknak a hatvanas évektől egyre inkább intézményesült formákat öltő szoros politikai és gazdasági együttműködése mindvégig fontos előfeltétele volt az integrációs folyamat előrehaladásának. Az együttműködés nem volt vitáktól, esetenként komoly feszültségektől sem mentes, semmi értelme tehát e kapcsolat idealizálásának. A francia–német "tandem" ereje épp e válságok, illetve azok megoldásának kapcsán mutatkozott meg leginkább. A két ország szoros együttműködése (beleértve a nézeteltérések felvállalását és konstruktív kezelését) döntő szerepet játszott abban, hogy az integrációs keretek a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas évek során egyre gazdagabb tartalommal teltek meg. A francia–német együttműködés központi eleme volt az a sajátos egyensúly, amely a német gazdasági erő és a francia politikai befolyás között állt fenn.

---

¹ E dolgozatban leggyakrabban Németországgént említem a Német Szövetségi Köztársaságot, amely 1990-ig Nyugat-Németországot, attól kezdve pedig az egyesült Németországot jelenti.

A kilencvenes években az integrációs folyamat alapvetően megváltozott külső körülmények – a kétpólusú világrend felbomlása, gazdasági és politikai rendszerváltás Közép- és Kelet-Európában, a globalizáció folyamatának felgyorsulása – közepette folytatódott tovább. E változások az európai integráció belső feltételeit, s ezen belül a francia–német kapcsolatokat sem hagyták érintetlenül. A német újraegyesítés sok más következménye mellett megkérdőjelezte a korábbi sajátos francia–német egyensúly további fenntarthatóságát is. Az 1992-ben aláírt Maastrichti Szerződés, amely mind gazdasági, mind politikai síkon az integráció elmélyítését tűzte ki célul, egyszerre értelmezhető az Európai Közösség (EK) országainak a világméretű változásokra és új kihívásokra adott válaszként, valamint a német újraegyesítés részben gazdasági, részben politikai hatásainak ellensúlyozására irányuló törekvésnént.

A Maastrichti Szerződés létrejötte azt bizonyította, hogy a németek és franciák közötti együttműködési szándék a kilencvenes évek elejére megváltozott körülmények között is erős maradt. Az új időszak nagy kérdése, hogy ez a szándék mennyire mutatkozik meg tényleges eredményekben (az ünnepélyes keretek között aláírt dokumentumokon túlmenően az integráció tényleges előrehaladásában). Ehhez kapcsolódóan alapvető kérdés, hogy Németország megpróbálja-e (és képes-e) kihasználni megnövekedett súlyát (az újraegyesítés potenciális hosszú távú gazdasági előnyeit, a Gazdasági és Pénzügyi Unióban (EMU) betöltött vezető szerepét, illetve az ország észrevehetően növekvő politikai befolyását) az integráció nagy kérdéseinek tárgyalásánál, illetve, hogy Franciaország képes-e úgy reagálni a bekövetkezett változásokra, hogy továbbra is megőrizze az európai integrációs folyamat előmozdításában eddig betöltött fontos szerepét.

A kutatás és e dolgozat hipotézise az, hogy a megváltozott világpolitikai és világgazdasági körülmények, valamint a németek javára jelentősen módosult francia–német erőviszony változásokat eredményezhetnek a két országnak az elmúlt évtizedek során kialakult kapcsolataiban. Ezek a változások várhatóan alapvetően nem veszélyeztetik a francia–német együttműködés létét, azonban az együttműködésben eddig játszott szerepek megváltoznak. A két ország együttműködése – változó erőviszonyok mellett – minden bizonnyal továbbra is kulcsszerepet fog játszani az európai integrációs folyamatban. A kérdés az, hogy a környezet és az erőviszonyok

változása mennyire érezteti hatását a két ország Európa-politikai célkitűzéseinek újrafogalmazásában, illetve e célkitűzések valóra váltásában, amelynek döntő szerepe lesz az Európai Unió (EU) jövőbeni arculatának kialakításában.

A hipotézis felállításánál a második világháborút követő időszak során kialakult, az európai integrációs folyamat kiemelkedő fontosságú láncszemeként funkcionáló francia–német kapcsolatrendszerrel vettem kiindulópontul, beleértve azokat a változásokat is, amelyek a kilencvenes évek során e kapcsolatrendszerben, illetve az európai integrációban bekövetkeztek. Tekintettel arra, hogy az integráció, s benne a francia–német kapcsolatok gazdasági és politikai természetű elemei egymással gyakran szoros összefüggésben állnak, a hipotézis vizsgálata során mindkét területtel foglalkozni kell. Az elemzés konkrét témaköreit olyan kérdések adják, amelyek mind a francia–német együttműködés, mind pedig az európai integráció jövője szempontjából központi jelentőségűek. Tekintettel a feladat összetettségére, szükséges volt a téma lehető legpontosabb lehatárolása.

Az elemzés fő célja a kiválasztott európai témakörökben a 90-es évek történéseinek bemutatása a francia–német kapcsolatok szemszögéből. E történések megértéséhez szükséges azonban az előzmények, illetve az általános keretek bemutatása is. Ez egy külön történeti áttekintő fejezet (a dolgozat II. fejezete) témája. A dolgozatban nem kerülnek részletes elemzésre (említésre természetesen igen) a német újraegyesítés körülményei, hiszen e munka a változások következményeinek vizsgálatára kívánja helyezni a hangsúlyt. E következmények vizsgálata – még ha azt a két ország kapcsolataira és az európai integrációra szűkítjük is le – csak olyan területeken lehetséges, ahol az elmúlt évtized során érdemi események, esetenként jelentős változások következtek be, az adott területtel kapcsolatos végső integrációs célkitűzéseknek legalább a vízióját felvillantva. Ennél az oknál, valamint terjedelmi okoknál fogva a részletes elemzés néhány konkrét kérdésre összpontosít (egyes, ezekhez logikusan kapcsolódó, ám e dolgozatban részletesen nem tárgyalt területek jelzésszerű említésére a II. fejezetben, valamint rövid utalásokban, illetve lábjegyzetekben kerül sor).

Fentiek alapján röviden összefoglalva, a hipotézist az alábbi két nagy területen

vizsgálom:

- Az európai integráció elmélyítése: a gazdasági és a politikai integráció helyzete és perspektívái, francia és német elképzelések és megvalósulásuk. E kérdéskör részletes (a III. fejezetben sorra kerülő) elemzésének tárgyát a gazdasági integráció minden eddiginél szorosabb fokozatának, a Gazdasági és Pénzügyi Uniónak a megvalósítása, illetve az ekörüli feszültségek, valamint a politikai integráció kormányközi konferenciákkal fémjelzett reformkísérletei képezik.
- A közép- és kelet-európai térséggel fenntartott gazdasági és politikai kapcsolatok, hagyományok, jelen- és jövőbeli prioritások, különös tekintettel az EU keleti kibővítésének perspektívájára. E téma (IV. fejezetben sorra kerülő) elemzésénél a fő hangsúly a térség társult országaival való viszonyon, annak politikai és különösen növekvő gazdasági motivációin van. A keleti kibővítés finanszírozása kapcsán betekintheünk az Unió belső viszonyait tekintve is meghatározó Agenda 2000, ezen belül a közös költségvetés körüli vitákba is.

A dolgozat témájának különösen nagy aktualitást ad az európai integráció előtt álló – az előbbiekben felvázolt – kihívások minden korábinál összetettebb volta. Az EU és azon belül Franciaország és Németország helye az új évezred világgazdasági és világpolitikai rendjében nagymértékben függ e két terület fejleményeitől. A francia és a német Európa-politika szempontjából e kérdések különösen élesen vetődtek, illetve vetődnek fel, hiszen a két országnak az EU Tanácsában betöltött legutóbbi soros elnökségei (Németország esetében 1999 első féléve, Franciaország esetében 2000 második féléve) alatt lényeges döntések születtek, illetve szülehetnek meg (vagy épp ellenkezőleg, odázódtak, illetve odázódhatnak el), s mindez jelentősen befolyásolja az integráció jövőbeni működését, a kihívásokra adott válaszok sikerességének esélyét. A két ország súlyát az európai integráció előrehaladásában jól mutatja az az élénk vita is, amely a német külügyminiszter, illetve az ő (magánemberként elmondott) gondolataira reagáló francia köztársasági elnök elképzelései körül bontakozott ki 2000 nyarán az integráció végcéljáról és az annak eléréséhez optimális szervezeti felépítésről.

A dolgozat az EU-tagságra egyelőre csak pályázó Magyarország számára is fontos témát dolgoz fel: az integráció jövőjéről – az EU elmélyítéséről és kibővítéséről – szőtt német és francia elképzelések és azok gyakorlati megvalósításának esélyei nagymértékben

meghatározóak lesznek annak az Európai Uniónak a működése, valamint a világgazdaságban és a világpolitikában betöltött szerepe szempontjából, amelynek néhány éven belül várhatóan Magyarország is tagja lesz. Németország és Franciaország álláspontjának részletes megismerése nemcsak a csatlakozási tárgyalások lefolytatásához elengedhetetlenül szükséges. A két ország elképzelései az integráció távlati céljait és az azok eléréséhez vezető utat illetően is lényeges információt hordoznak az EU jelenlegi és reménybeli jövő tagjai – köztük Magyarország – számára is.

2. Az alkalmazott módszer

A kutatás hipotézise által felvetett kérdésekre adható válaszok keresésénél az első lépés az e kérdések megválaszolása szempontjából elsőrendűen fontos, az előző pontban megjelölt problémakörök megfogalmazása és kiválasztása volt. A dolgozat témája e problémakörök lehatárolását követően is lehetővé és szükségessé is teszi a feldolgozás összetettségét. A kutatás során az elsődleges és másodlagos írásos források felhasználása mellett jelentős szerep jut a személyes tapasztalatokon alapuló ismeretszerzésnek. Az elemzés témakörében mindez igen összetett feladatot jelent, hiszen az adatgyűjtést és -feldolgozást eleve két országra vonatkozóan kell elvégezni úgy, hogy annak eredményeként lehetővé váljon az összehasonlítás, s az ebből adódó, a dolgozat hipotézisét tesztelő kérdések megválaszolása. A feladat összetettségét növeli, hogy ezen kérdések egy, mind a két országot magában foglaló fejlődési folyamatba – az európai integrációba – ágyazottan jelentkeznek, s csak ebben a kontextusban lehetnek relevánsan megválaszolhatók.

A feladat összetettségét tovább fokozza a dolgozat témájának interdiszciplináris volta. A kutatás fókuszában a francia–német kapcsolatok politikai és gazdasági vonatkozásai állnak. Ezek feldolgozásához azonban egyrészt szükséges a jogi keretfeltételek ismerete, másrészt a két ország kapcsolatainak elemzése során különös hangsúlyt kapnak a politika és a gazdaság speciális, az európai integrációs folyamathoz kapcsolódó vonatkozásai (mint például az EU közös kül- és biztonságpolitikája vagy a Gazdasági és Pénzügyi Unió). E sokszínűség alapvető feltétele a kutatás eredményességének, hiszen a két ország kapcsolatainak és Európa-politikájának alakulását mindezen területek

fejlődése alapvetően befolyásolja.

Az elsődleges írásos források körét dokumentumok és statisztikák képezik. A dolgozat témájából következően ezek részben Franciaországra, Németországra, illetve a kétoldalú kapcsolatokra vonatkozó információkat tartalmaznak, részben pedig az Európai Unió, illetve más nemzetközi szervezetek hivatalos dokumentumai, illetve statisztikái. A másodlagos írásos források köre a téma interdiszciplinaritásából, valamint – elsősorban a két közvetlenül érintett országban tapasztalható – népszerűségéből következően igen széles és folyamatosan gyors ütemben bővül. Ebből következően nem állíthatom azt, hogy a témához kapcsolódó irodalom egészét ismerem, mindazonáltal arra törekedtem, hogy munkám során a hozzáférhető irodalom feldolgozásával a kutatási hipotézis teszteléséhez szükséges információk minél szélesebb köréhez jussak hozzá. A túlnyomórészt francia és német szerzők tollából származó elemzések mellett a másodlagos források között helyet kapott a témával foglalkozó magyar nyelvű szakirodalom is.

A hagyományos könyvtári kutatási munka mellett fontos információforrást jelentett az Internet, amelynek révén lehetőség nyílik mind az elsődleges, mind a másodlagos írásos források körének másképp nem (vagy csak jóval később) hozzáférhető friss információkkal történő bővítésére. Az európai integrációval foglalkozó, illetve az EU-dokumentumokat elérhetővé tevő Internet-oldalak mellett különösen a francia, illetve a német kormányzervek, statisztikai hivatalok és kutatóintézetek honlapjain található információk jelentették a legértékesebb segítséget munkámhoz.

Ugyancsak a friss információk megszerzését szolgálta a személyes tapasztalatokon alapuló ismeretszerzés is, amely – a témakört érintő előadásokon és konferenciákon való részvétel mellett – helyszíni kutatás keretében lehetőséget nyújtott interjúkra és eszmecserékre a tudomány, a politika és a gazdasági élet képviselőivel. E kapcsolatok hosszú távú működőképessége egyben a folyamatos tájékozódás egyik alapvető feltétele. Az MTA Világgazdasági Kutató Intézetében végzett munkám jó lehetőséget biztosított ezen információs források kiaknázására. A helyszíni tapasztalatszerzésen alapuló információgyűjtés szempontjából kiemelkedő fontosságú volt számomra az 1995-ben az Université de Rennes II, 1996-ban a párizsi Centre d'Etudes Prospectives et

d'Informations Internationales (CEPII), 1997-ben és 1999-ben pedig az Europa Kolleg Hamburg vendégeként végzett kutatómunka, valamint a Trans-European Policy Studies Association (TEPSA) által az Európai Unió (EU) német, illetve francia elnökségéről szóló konferencián (1998-ban, illetve 2000-ben) való részvétel lehetősége.

3. Szakirodalmi áttekintés

A francia–német kapcsolatokkal foglalkozó szakirodalmi források köre igen gazdag. Leggazdagabb természetesen Franciaországban és Németországban, ahol a két ország közti gazdasági és politikai kapcsolatok kiemelt fontosságának megfelelően mindig újabb és újabb politikai dokumentumok, tudományos igényű (gyakran interdiszciplináris) kutatások, átfogó vagy egy-egy aktuális kérdésre koncentrált gazdasági és politikai helyzetelemzések, illetve az olvasók széles tábora számára is érthető, ám színvonalas publicisztikai munkák sokasága foglalkozik a témával.

A politikai dokumentumok egy jelentős része rendszeres időközönként visszatérően tükrözi a francia–német kapcsolatok állását és aktuális témáit. Ezek az anyagok – közös nyilatkozatok, állásfoglalások, helyzetelemzések – az 1963-as Elysée-szerződés alapján létrejött, s a kapcsolatok egyre több területét felölelő kétoldalú fórumok munkájához kapcsolódnak. A legnagyobb visszhangot ezek közül általában az évente kétszer sorra kerülő francia–német csúcstalálkozók dokumentumai váltják ki, ezek számos elemzés tárgyát képezik, melyek jelen munka szempontjából is fontos források. Ezek közül is kiemelendő Lind [1998] munkája, amely a Kohl–Mitterrand korszak (1982–1994) csúcstalálkozóinak szisztematikus áttekintését adja.

A politikai dokumentumok másik részére nem jellemző a szabályos időközönként való megjelenés, ám ez nem csökkenti értéküket: ezek az anyagok gyakran többet mutatnak meg készítőik távlati gondolkodásából, az együttműködés jövőjéről, mint a rendszeresen készülő, meghatározott formákhoz igazodó hivatalos dokumentumok. Ezen források között találunk kétoldalú francia–német nyilatkozatokat, állásfoglalásokat, az európai integrációval (és ezen belül a két ország szerepével) kapcsolatban az egyik vagy másik országban megfogalmazott elképzeléseket, koncepciókat, illetve olyan dokumentumokat, amelyek bár nem kifejezetten a francia–német kapcsolatokkal

foglalkoznak, közvetve mégis fontosak lehetnek azok alakulásában. A legfrissebb információk folyamatos nyomon követését biztosítják a francia, illetve a német kormányservek Interneten megtalálható honlapjai (a francia kormányservek és intézmények a www.gksoft.com/govt/en/fra.html, a német kormányservek és intézmények a www.gksoft.com/govt/en/de.html címen elérhető).

A fentiek mellett a francia és a német Európa-politika elemzése szempontjából természetesen kiemelkedő jelentősége van az Európai Unió hivatalos dokumentumaiban, illetve az azok előkészítését szolgáló háttéranyagokban foglaltaknak. Jelen elemzés számára kiemelkedően fontosak a Maastrichti és az Amszterdami Szerződés, valamint az ezekhez kapcsolódó kormányközi konferenciák anyagai. A dolgozatban tárgyalt témakörök mindegyikéhez fontos információkat tartalmaznak az Európai Tanács egyes üléseinek záródokumentumai. Jelen kutatás szempontjából különösen fontosak a Tanács francia, illetve német elnökségi periódusai alatt kidolgozott dokumentumok. A francia és a német hivatalos anyagokhoz hasonlóan az EU-dokumentumok folyamatos és gyors elérhetősége is az Interneten keresztül, az Európai Unió honlapján (www.europa.eu.int) lehetséges.

A másodlagos források köre mind Németországban, mind Franciaországban zavarba ejtő bőséget és sokszínűséget mutat. E munkák egy jelentős része a kapcsolatok történelmi háttérével foglalkozik, illetve ennek fényében tárgyal Franciaország, Németország, illetve mindkettő szempontjából aktuális kérdéseket. Fontos megjegyezni, hogy ez a hosszú távra visszatekintő történelmi szemlélet a legtöbb politikai tárgyú elemzésnek is sajátja. Ugyancsak jelen van a két ország kapcsolatainak elemzésében a kulturális kapcsolatok, a közös, illetve az elválasztó tradíciók, civilizációs elemek feltárása, illetve ezek szerepének kutatása. E téma különböző aspektusait is tárgyalják Bock–Meyer–Kalkus–Trebtsch [1994], Delmas [1999], Hickmann [1996], Johannsen [1997] és Steinkamp [1999] munkái. Mindezek az elemzések fontos háttérinformációt jelentenek a két ország közötti mai gazdasági és politikai kapcsolatrendszernek, s ezen belül a francia és a német Európa-politika legfontosabb kapcsolódási, illetve súrlódási pontjainak vizsgálatához. Az e vizsgálatához közvetlenül szükséges szakirodalom az elsődleges forrásokon túlmenően elsősorban gazdasági, politikai, és biztonságpolitikai elemzésekből áll.

A francia–német kapcsolatok gazdasági vonatkozásaival foglalkozó szakirodalom fő témáját a 90-es években a Gazdasági és Pénzügyi Unió, illetve az ezzel kapcsolatos háttérelmézések, viták és egyeztetések jelentették. Német részről a jegybanki függetlenség és a létrehozandó közös pénz stabilitása, míg francia oldalról a stabilitási kritériumok tágabb gazdasági hatásai (különös tekintettel a munkanélküliség alakulására) és az EMU politikai ellenőrizhetősége voltak a központi témák. Az EMU-val kapcsolatos számos elemzés közül jelen dolgozat szempontjából kiemelendő Viebig [1999] munkája, amely a francia és a német álláspontokra összpontosítva mutatja be az EMU Maastrichtban elfogadott kereteinek kialakítását. Az EMU francia–német gazdasági kapcsolatokra való hatására koncentrál Von Braun [1996] munkája. E kapcsolatok tárgyalása természetesen az EMU-val foglalkozó legtöbb munkában jelen van; ezek közül a fentiek mellett kiemelendők még Apholte et al [1999], Caesar–Scharrer [1994], Caesar–Scharrer [1998], De Boissieu–Pisani–Ferry [1995], Guérot [1998], Hellmann [1995], Krägenau–Wetter [1994], Pisani–Ferry–Hefeker–Hallett [1997], Reland [1998], Saint-Etienne [1995], Schor [1999] és Thiel–Schroeder [1998] munkái.²

A két ország kapcsolatát vizsgáló politikai elemzések központi kérdése a német újraegyesítés hatása Németország Európában (ezen belül az európai integrációban) elfoglalt helyére. E munkák közül kiemelkedik Guérin-Sendelbach [1999] könyve, amely a német újraegyesítés napirendre kerülésének és végbementének a francia–német kapcsolatokra gyakorolt hatását vizsgálja 1989-től 1995-ig, különös tekintettel az újraegyesítéssel kapcsolatos francia álláspont változására, valamint az EK/EU mélyítése, külkapcsolatai és biztonságpolitikai szerepvállalása körüli francia–német vitákra.

Számos elemzés tárgya a német külpolitika irányvonala, egyes kérdésekben (Öböl-háborúk, balkáni háborúk) mutatott tartózkodása, illetve aktivitása. A német

---

² Mindezekhez, s az európai integráció fejlődéséhez általában véve is kapcsolódóan a gazdasági elemzések egyes időszakokban kiemelten foglalkoztak az Egységes Belső Piac, a GATT/WTO-tárgyalások, illetve az EU közös költségvetésének kérdéseivel (ez utóbbiba beleértve az Unió keleti kibővítésének költségvetési vonatkozásait is). E munkákra példa Berg–Schmidt [1996] tanulmánya a német és a francia iparpolitika jellegzetes vonásairól, Färber [1993] munkája a szubvenciók politika német, francia és brit gyakorlatáról, Heinemann [1998] összefoglalója az EU közös költségvetésének német reformterveiről, valamint Lallement [1995] tanulmánya a kereskedelempolitikával kapcsolatos

külpolitikáról a 90-es évtizedben született nagyszámú munka közül részletességét tekintve kiemelkedik a Kaiser–Maull [1994], Kaiser–Maull [1995], Kaiser–Krause [1996] és Eberwein–Kaiser [1998] köteteiből álló, az egyesült Németország új külpolitikáját bemutató sorozat. Vezető szakértők és német külpolitikusok előadásainak gyűjteményével nyújt panorámát a német külpolitika jövőjéről Kaiser [1998]. A német külpolitika irányának – változásának vagy folyamatosságának – megítéléséhez segítséget nyújt az újraegyesítést megelőző évek gazdag német szakirodalmával (mint például Genscher [1987], Hacke [1988], Schweigler [1985]), illetve – más szemszögből – az ezekre az évekre való visszatekintéssel (Schildt [1999]) történő összehasonlítás.

A német újraegyesítésre adott (részben francia indíttatású) európai integrációs válaszok – közvetlenül a Maastrichti Szerződés mélyítési terve és annak gyakorlati megvalósítása –, ezen túlmenően pedig az EU intézményi reformjának és keleti kibővítésének kérdése tárgykörében szintén jelentős mennyiségű szakirodalom született az elmúlt évtizedben mindkét országban. Az EU mélyítésével – ezen belül is kiemelten a Maastrichti és az Amszterdami Szerződéssel, valamint az intézményi reformot napirendjére tűző 1996–1997-es kormányközi konferenciával – foglalkozó német és francia szakirodalomból jelen dolgozat témájának szempontjából kiemelendők Ammon [1995], Moreau Defarges [1995], Moreau Defarges [1998] munkái. Az EU- és az EK-szerződés Maastrichtban jóváhagyott szövegét adja közre Läufer [1993], az Amszterdami Szerződés után érvényes szövegek pedig megtalálhatók Läufer [1999] munkájában. Ezen túlmenően a Maastrichti Szerződés politikai és gazdasági szempontból is teljességre törekvő elemzését adja Weidenfeld [1994]. Az Amszterdami Szerződést tárgyaló és értékelő számos elemzés körül kiemelendők Jopp–Maurer–Schmuck [1998], Metz [1998], Piepenschneider [1998], Weidenfeld [1998], valamint Weidenfeld–Giering [1998] munkái, amelyek a jogi szempontok mellett a tágabb politikai összefüggésekkel (beleértve az 1996–97-es kormányközi konferencia eseményeit) is foglalkoznak, számos ponton érintve és elemezve a francia és a német érdekek alakulását.

A biztonságpolitikai elemzések középpontjában legtöbbször a közös kül- és biztonságpolitika elveinek gyakorlati megvalósítása körüli francia–német nézetkülönbségek állnak. Ezek közül a szakirodalom kiemelten foglalkozik az európai

---

francia–német nézeteltérésekről.

védelmi identitás és az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO) viszonyának kérdésével (ezen belül is elsősorban az Egyesült Államokhoz fűződő biztonsági kapcsolatok szerepével és annak eltérő francia és német megítélésével), a francia és a német stratégiai és haderő-fejlesztési koncepciók közötti különbségekkel, valamint az önálló európai haditechnikai fejlesztések (az Egyesült Államoktól való függés csökkentését célzó összefogás) elvi szükségességével és gyakorlati nehézségeivel. Európa biztonságpolitikai szerepével, az euroatlanti biztonsági struktúrával foglalkozik Hellmann [1994], Manfrass-Sirjacques [1997], Meiers [1998], Moïsi [1995]. A biztonsági és haderő-fejlesztési stratégiák eltéréseiről ír Sauder [1997], Tiroch [1997] A haditechnikai együttműködés lehetőségeit és problémáit tárgyalja Muguet [1995], Rohde [1998], ugyanezen témáról európai kitekintést ad Hébert [1999].

Az EU keleti kibővítésével kapcsolatban mindkét ország szakirodalma igen gazdag. A közép- és kelet-európai változásokat közvetlen közléről szemlélő, illetve a német újraegyesítés kapcsán azok aktív részesévé is váló Németországra ez különösen igaz. Az utóbbi egy évtizedben Németországban megjelent munkák a kibővítés szinte valamennyi gazdasági, politikai, illetve intézményi aspektusát felölelik. E kiadványok egyre növekvő témabőségét jól reprezentálják Caesar–Scharrer [2000], Hasse–Schenk–Wass von Czege [2000], Mayer–Scharrer [1997], illetve Paraskewopoulos [2000] tanulmánykötetei, továbbá Quaisser–Brandmeier [1999], illetve Quaisser et al [2000] elemzései. Ha más szemszögből figyelve is az eseményeket – nem utolsósorban a német befolyás integráción belüli növekedésétől tartva –, de a közép- és kelet-európai változásokat messzebről követő Franciaországban is számos érdekes munka jelent meg a keleti kibővítés témakörében. Ezek közül mindenképpen érdemes kiemelni Badré [1995–1996] összefoglalását (különös tekintettel az annak függelékében közölt részletes OFCE–DIW³-háttér tanulmányra, amelynek összefoglalását közli Cazes et al [1996]), továbbá Deloche-Gaudez [1998], Henriot [1997], illetve Henriot–Inotai [1997] munkáit.

A francia–német kapcsolatok kutatásával mindkét országban számos intézmény foglalkozik. E kapcsolatok kiemelt témáját képezik a ludwigsburgi Deutsch-Französisches Institut (DFI), a berlini (korábban bonni) Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik (DGAP), a párizsi Institut Français des Relations Internationales

(IFRI) és az ugyancsak párizsi Centre d'Information et de Recherche sur l'Allemagne Contemporaine (CIRAC) kutatásainak. Ezen intézetek munkái, csakúgy, mint a két ország társadalmi, politikai és gazdasági fejlődését bemutató folyóiratok (a német nyelvű *Dokumente*, illetve annak francia megfelelője, a *Documents*) fontos forrásmunkák, illetve háttéranyagok a kutatás számára.

A források választékát jó néhány közös (francia–német együttműködés keretében készült) munka is gazdagítja. Ezek között – a tematikus konferenciakötetek és az intézetközi együttműködések eredményeként megszületett anyagok mellett – olyan esszégyűjteményt is találunk, amely közérthető módon, tömören, ugyanakkor háttérinformációkat is nyújtva ad körképet a kétoldalú kapcsolatok állásáról és aktuális kérdéseiről (Kolboom–Weisenfeld [1993]). Az olvasók szélesebb körét megcélzó minőségi információnyújtás egyébként mind a két országban fontos szerepet tölt be a francia, illetve a német partner megismertetésében. A túlnyomórészt hetilapokban rendszeresen megjelenő elemzések mellett számos, gyakran irodalmi igényességű kötet (cikk-/tanulmánygyűjtemény, interjú, illetve monográfia) nyújt tájékoztatást a témában.⁴

Az EU keleti kibővítésével kapcsolatos francia és német álláspont bemutatásának szempontjából is fontos, magyar szempontból pedig elengedhetetlen a magyar szakirodalmi források feldolgozása. E források elsősorban szakfolyóiratokban (Külpolitika, Külgazdaság, Európa Fórum, Európai Tükör) megjelent elemzések, illetve hosszabb tanulmányok, amelyek hátterét a legtöbb esetben kutatóintézetek (Magyar Külügyi Intézet (ma Teleki László Intézet), Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, MTA Világgazdasági Kutató Intézet), illetve egyetemi tanszékek (a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Tanszéke, Filozófia Tanszéke, illetve Világgazdaságtan Tanszéke) adják. A dolgozat témájához kapcsolódó

---

³ Observatoire français des conjonctures économiques, Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung.

⁴ Az európai integráció szempontjából a francia és a német források mellett különösen érdekes lehet a potenciális kiemelt fontosságú partnerként időről időre felmerülő Egyesült Királyság álláspontja. A brit források közül elsősorban a birminghami egyetemen (Institute for German Studies, University of Birmingham) folyó Németország-kutatások anyagait – köztük Bulmer–Jeffery–Paterson [2000], Jeffery–Handl [1999], Jeffery–Paterson [2000], Paterson [1999], Sloam [1999] munkáit – ismerem. Természetesen rendkívül érdekes lehetne e munkák, s mellettük a francia–német kapcsolatok külső megítélésében az Egyesült Királyság mellett más országok – közülük kiemelten az Egyesült Államok és Oroszország – e témával foglalkozó szakirodalmának szisztematikus feldolgozása is, a téma összetettsége és a terjedelmi korlátok miatt azonban e dolgozatban erre nem vállalkozom.

magyar nyelvű kül- és biztonságpolitikai elemzések közül feltétlenül kiemelendő Csizmadia [1997] Franciaország Európa-politikáját, Deák [1998] a 2+4 tárgyalásokat, Gazdag [1989], illetve Gazdag [1996a] Franciaország második világháború utáni történetét, Gazdag [1996b] a Mitterrand-korszak francia külpolitikáját, Kiss J. [1996] a francia–német bilateralizmust, Kiss J. [1997] és Kiss J. [2000b] a német Európa-politika második világháború utáni fejlődését, valamint Pirityi [1997] francia európai biztonságpolitikai elképzeléseket bemutató munkája. A gazdasági elemzéseknél a magyar nyelvű források közül Éltető–Szemplér [1996] a francia-magyar kereskedelem kihasználatlan lehetőségeit, Rácz–Szemplér [1997] a francia–német kapcsolatok néhány aktuális kérdését, Somai [1997] a magyar EU-csatlakozással kapcsolatos francia érdekeket vizsgáló tanulmányaira támaszkodtam. Az említettek mellett jelenlegi munkám során természetesen felhasználtam mindazokat az ismereteket, tapasztalatokat, amelyeket saját korábbi munkáim – köztük elsősorban Szemplér [1997] a keleti kibővítéssel kapcsolatos francia érdekekről, Szemplér [1998a] és Szemplér [2000a] a francia Európa-politikáról, Szemplér [1998b] a francia vállalati érdekekről Közép- és Kelet-Európában, valamint Szemplér [2000b] az EU elmélyítésével és keleti kibővítésével kapcsolatos francia és német álláspontokról – során gyűjtöttem össze.

A dolgozatban felhasznált statisztikák esetében igyekeztem a lehetőség szerint egységes forrásokat használni. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a gazdasági mutatók, adatok elsődleges forrásai (ha a keresett adat a megfelelő időszakra rendelkezésre áll) az EU hivatalos statisztikája, az Eurostat adatai (illetve az azokon alapuló hivatalos EU-kiadványok). Ahol erre nem volt lehetőség (ez a helyzet például egyes vállalati adatok esetében), ott igyekeztem a rendelkezésre álló egyéb források közül a legmegbízhatóbbat (az esetenként el nem érhető elsődleges forráshoz legközelebbinek látszót) kiválasztani.

II. A FRANCIA–NÉMET KAPCSOLATOK A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁN: TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

A dolgozat e fejezete az európai integrációs folyamat intézményesülésének kezdete óta eltelt időszak egészét átfogva tekinti át a francia–német együttműködés főbb állomásait, történeti háttérrel adva ezáltal a következő fejezetekhez, a dolgozat központi témájának, a francia–német kapcsolatok 90-es évekbeli alakulásának és perspektívájának, illetve mindezeknek az európai integráció jövőjét befolyásoló várható hatásainak részletes tárgyalásához.

A fejezet célja, hogy bemutassa, min alapult és hogyan volt fenntartható a gyakorlatban az integráción belüli sajátos francia–német egyensúly. Az összefüggések megértéséhez természetesen elengedhetetlen a bemutatásra kerülő tények és folyamatok európai integrációs, illetve világpolitikai és világgazdasági kontextusba helyezése. Ez teszi lehetővé a további elemzés – a dolgozat fő témája – kiinduló viszonyítási pontjainak (mihez képest változik vagy éppen mutat folytonosságot a két ország egymáshoz való viszonya és Európa-politikája?) a kérdéskörben kevésbé járatos olvasó számára is érthető, történeti áttekintésen nyugvó meghatározását.

A fejezet első része az európai integráció közvetlen előzményeit és az alapvető integrációs szervezetek létrejöttének körülményeit tekinti át, különös tekintettel a francia és a német álláspontokra. A fejezet második része az integrációs folyamat kiteljesedését – az 50-es évek végére kialakult intézményi keretek fokozatos tartalmi feltöltését – tekinti át a két ország szemüvegén keresztül, egészen a 80-as évek végéig. A fejezet harmadik része a 80-as–90-es évek fordulóján bekövetkezett alapvető világpolitikai változások és az azokra adható/adandó integrációs válaszlehetőségek általános áttekintését adja a francia–német kapcsolatok szemszögéből, rámutatva a fent említett változások nyomán aktuálissá vált és e dolgozat központi témáját képező nyitott kérdésekre.

1. Az európai integráció kezdetei

Az integrációs folyamat elindítására a feltételek a második világháború után értek meg; ezek a feltételek egyszersmind kényszerként is jelentkeztek Nyugat-Európa országai számára, amennyiben újra meg kívánták teremteni gazdasági függetlenségüket az Egyesült Államoktól, illetve amennyiben hozzá kívántak járulni a béke megőrzéséhez a hidegháború feszültségekkel terhes korszakában.

Az európai integráció előtörténete és tényleges folyamatának beindulása egyaránt magán hordozza a francia politika keze nyomát. A két világháború között kiemelendő az Aristide Briand francia külügyminiszter által 1929-ben előterjesztett tervezet, amely a vámok és a politikai határok fokozatos lebontása, közös európai pénz bevezetése után végső soron egy európai konföderáció létrehozását célozta.⁵ Kudarca ellenére ez a kísérlet azért is érdekes, mert bukásának oka – a németek és a britek tiltakozása egy francia vezető szereppel létrejövő európai integrációval szemben – az integrációs folyamat tényleges beindulásakor, majd azt követően is az egyik legfontosabb konfliktusforrás volt, illetve maradt.

A második világháborút követő időszakban mind Franciaország, mind a Német Szövetségi Köztársaság sajátos helyet foglalt el az európai és a világpolitikában. Miközben mindenki számára világos volt, hogy a nagy kérdések a két szuperhatalom, az Egyesült Államok és a Szovjetunió között dőlnek el, Franciaország továbbra is igényt tartott korábbi nagyhatalmi státuszára, a nemzetközi politika nagy kérdéseibe való beleszólás lehetőségére. A totális vereség után kettéosztott Németország nyugati felének politikai és katonai szerepét ezzel szemben a győztesek – elsősorban Franciaország – igyekeztek igen szűkre szabni. A nyugatnémet külpolitika célja e szűk keretek folyamatos, óvatos tágítása volt, távlati célként mindig szem előtt tartva az ország újraegyesítését.⁶

---

⁵ A tervezetet megelőzte és intellektuálisan előkészítette az I. világháborút követően igen fagyos francia–német kapcsolatoknak a 20-as években elsősorban kulturális téren megkezdődött enyhülése. E témáról részletesen l. Steinkamp [1999]. Bock–Meyer-Kalkus–Trebitsch [1994] tanulmánykötetéből az is kiderül, hogy e téren a kapcsolatok a harmincas években is megmaradtak, sőt még a Hitler-rezsim alatt is fejlődést mutattak.

⁶ Azt, hogy az NSZK-ban a két német állam létét a kezdetektől fogva átmenetinek fogták fel, jól érzékelteti az 1949-es Alaptörvény (Grundgesetz) (érdemes a megnevezésre is figyelni: nem

A fenti alapvető célkitűzések önálló megvalósításának lehetetlensége – ha eltérő konkrét szempontok szerint is – mindkét országot az európai együttműködés iránti elkötelezettségre ösztönözte. Az integráció kiépítésének motivációi természetesen nem voltak azonosak: míg Franciaországnak Németország korlátozása lebegett a szeme előtt, amikor a számára történelmileg is oly fontos nemzeti szuverenitás egy részéről lemondott (áldozatot hozott), addig az NSZK számára az integráció kereteinek kiépítése épp a háború után néhány területen minimálisra zsugorodott szuverenitásának fokozatos növelése felé vezető utat – még hozzá az egyetlen lehetséges utat – kínálta.

A francia érdekeltséget az európai integrációs folyamatban a negyvenes évek végétől, illetve az ötvenes évek elejétől nagyban motiválták az Észak-atlanti Szerződés Szervezete létrejöttének körülményei, illetve a két Németország megalakulása. A NATO létrehozásáról 1948 márciusában Washingtonban kezdett tárgyalásokra Franciaországot – a hivatalos amerikai indoklás szerint a Francia Kommunista Párt erős pozíciója miatti biztonsági megfontolásokból – nem hívták meg, így azon csak az Egyesült Államok, Kanada és az Egyesült Királyság képviselői vettek részt. Az indoklás a prágai kommunista hatalomátvétel (1948. február 25.) fényében önmagában akár érthető is lett volna, ám világos volt, hogy Franciaország távoltartásában ennél nagyobb gyakorlati jelentőséggel bíró, a német kérdéssel összefüggő tényezők is szerepet játszottak (Gazdag [1989], pp. 58–59).

Franciaország a kialakult kétpólusú világrendben az európai biztonsági rendszert az Egyesült Államok bevonásával szerette volna megvalósítani, ám az amerikaiak e biztonsági rendszer fontos elemének tartották Németország három nyugati ellenőrzés alatt álló zónájának bevonását a szövetségbe. Franciaország a lehető legszorosabb és legtartósabb katonai szövetséget szerette volna létrehozni (még hozzá úgy, hogy abban az 1948. március 17-én a gazdasági, szociális és kulturális együttműködésről, valamint az esetleges agresszióval szembeni közös védelemről megkötött Brüsszeli Szerződés valamennyi aláírója (Franciaország és Nagy-Britannia mellett a Benelux-államok) részt vegyen). Ez utóbbi francia igény a NATO megalapításáról szóló szerződés 1949. április

---

Alkotmányról (Verfassung) van szó!) 116. cikkelye, amely egyetlen német állampolgárságról szól (Kiss J. [2000b], p. 66). Az Alaptörvény átmeneti jellegét a preambulumban szereplő "für eine Übergangszeit" ("átmeneti időre") kifejezés is érzékeltette, amely az 1990. augusztus 31-én aláírt Egyesítési Szerződéssel került ki a szövegből (Schneider [1991], p. 163).

4-i aláírásakor teljesült, ám a szerződés tényét a legmagasabb szintű francia politikusok is igen eltérően értékelték a német kérdés szempontjából.⁷ A vezető francia pártok mindazonáltal – a kommunisták kivételével – minden ellentmondása ellenére üdvözölték a szerződés megkötését.⁸

Az amerikaiak vezetésével megalakult NATO létrehozása egyértelművé tette azt a már korábban is látható folyamatot, hogy Európa nyugati fele mind gazdasági, mind politikai, mind biztonsági téren nagymértékben függő helyzetbe került az Egyesült Államoktól. A negyvenes évek végének eseményei, a kommunisták Közép- és Kelet-Európa országaiban történt hatalomra jutása, a hidegháború korszakának kezdete által meghatározott körülmények között a nyugat-európai országoknak, közöttük Franciaországnak nem volt más reális választási lehetősége. A függő helyzet kényszerűsége mellett azonban az európai politikusok egy része – élükön a francia vezetőkkel – nagyon is tisztában volt annak a korábbi európai nagyhatalmak, s ezáltal egész Európa világpolitikai szerepének csökkenését eredményező hatásával. Ezt a folyamatot csak tovább gyorsította a gyarmatbirodalmak gyors eróziója, amelynek következményei különösen Franciaország nemzetközi helyzetét és belpolitikai életét rázták meg.

Nem véletlen, hogy a második világháborút követő első évek után – amelyeket, amint az az eddig elmondottakból (valamint az 1. táblázat áttekintő összefoglalásából) is kitűnik, az európai folyamatokban való igen erőteljes amerikai szerepvállalás jellemzett – a nyugat-európai országok mind a gazdaság, mind a politika, mind a biztonság területén megpróbálták kialakítani azokat a struktúrákat, amelyek által az Egyesült Államoktól

---

⁷ "Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete alapító okmányának 1949. április 4-i aláírásakor Robert Schuman külügyminiszter azzal áltatta magát és kormányát, hogy a csatlakozással ki tudják zárni Németország újrafelfegyverzését, s úgy ítélte meg, hogy a NATO-szerződés szerves folytatása az 1947-es dunkerque-i és az 1948-as brüsszeli egyezménynek: "Elértük azt, amiért hiába küzdöttünk a két világháború között. Az Egyesült Államok felismerte, hogy Amerika számára sincs biztonság addig, amíg Európa veszélyben van" – mondotta a Nemzetgyűlésben. A később történtek ismeretében azonban inkább a köztársasági elnöknek, Vincent Auriolnak kell igazat adnunk, aki úgy ítélte meg, hogy a német újrafelfegyverzés ügy benne van a NATO-szerződésben, mint a csíra a tojásban.", Gazdag [1989], p. 61.

⁸ Az ellentmondások közül kiemelendő, hogy a szerződés nem jelentett automatikus garanciát az amerikaiak katonai beavatkozására abban az esetben sem, ha valamely tagországot támadás érné (az erről szóló döntés joga a Kongresszusé maradt). Francia szempontból ugyancsak kényelmetlen volt az a tény, hogy a NATO-tagság ellentétes volt az 1944-ben megkötött (a németek ellen irányuló és történelmi kapcsolatokat újraélesztetni kívánó szövetség létrehozását megkísérlő) szovjet-francia szerződéssel. (Gazdag [1989], pp. 61–62, Guérin-Sendelbach [1999], p. 76)

való függőségüket kívánták csökkenteni. Franciaország vezető szerepet vállalt ezen európai tervekben; a francia politikusok aktivitását növelte az a már említett tény is, hogy az amerikai vezetéssel kialakult keretek nem jelentettek számukra elégséges garanciát az NSZK féken tartására.

A politika területén az első önálló nyugat-európai dimenziójú lépés az Európa Tanács 1949-ben történt megalakítása volt. Az Európa Tanács statútumát aláíró országok (a Brüsszeli Szerződés öt tagállama mellett Dánia, Görögország, az Ír Köztársaság, Izland, Norvégia, Olaszország, Svédország és Törökország) szándéka szerint annak célja az európai államok együttműködésének elősegítése, a kontinens egységének előmozdítása, az európai politikai és szellemi örökség védelme. A strasbourg-i székhelyű Európa Tanács működése azonban nem hozta magával a résztvevő országok közös fellépését, amiben jelentős része volt az abban betöltendő német szerep körüli eltérő német és francia álláspontnak. A németek azt szerették volna, hogy az NSZK és a Saar-vidék képviselői egy delegációt alkossanak, míg a franciák külön csoportban szerették volna látni őket. A vita végeredményeként az NSZK felvételét elnapolták, s arra csak 1951-ben került sor (Horváth [1997], pp. 19, 28).

Amint az az Európa Tanácson belüli vitákból is jól látható, az európai integráció kezdeteit egyszerre motiválta a bizalom és a bizalmatlanság. Ez a kettősség a gazdasági integráció kezdeteinél is jelentkezett. Az ötvenes évek elején stratégiai ágazatnak számító szén- és acélipar területén létrehozott szoros együttműködés kétségtelenül jelentős kölcsönös bizalmat feltételezett a szerződő hat ország részéről. Másrészt az is kétségtelen, hogy az Európai Szén- és Acélközösség (ESZAK, vagy népszerű nevén Montánunió) francia politikusok – Jean Monnet és Robert Schuman – által kidolgozott tervének egyik fő célja a megelőző nyolcvan év során háromszor is bekövetkezett német fegyveres támadás veszélyének kiküszöbölése volt.

1. táblázat

Az európai integrációs folyamat kezdetei

1948. január 1.	Hatályba lép az 1944. október 29-én aláírt Benelux-szerződés.
1948. március 17.	Öt ország (Franciaország, Nagy-Britannia és a Benelux-államok) megkötö a Brüsszeli Szerződést a gazdasági, a szociális és a kulturális együttműködésről, valamint az esetleges agresszióval szembeni közös védelemről.
1948. április 16.	A Marshall-terv keretében elindul az elpusztított Európa gazdasági újjáélesztése. Az Európai Gazdasági Együttműködés Szervezetének (OEEC) megalakítása az USA és 16 európai állam (valamint Németország nevében a megszálló hatalmak) által. Az OEEC (amelynek egyik eredeti célja a Marshall-terv keretében az USA-ból érkező segélyek szétosztása volt) 1961-ben adja át helyét a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezetnek (OECD).
1949. április 4.	Megalakul az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO) az Egyesült Államok, a Brüsszeli Szerződés tagállamai, valamint Dánia, Izland, Kanada, Norvégia, Olaszország és Portugália részvételével.
1949. május 9.	Megalakul az Európa Tanács.
1949. május 23.	Létrejön a Német Szövetségi Köztársaság (NSZK).
1950. május 9.	Robert Schuman francia külügyminiszter deklarációja a francia és a német szén- és acélpár közös igazgatás alá helyezéséről.
1951. április 18.	Az Európai Szén- és Acélközösséget (ESZAK-ot, más néven a Montánuniót) létrehozó Párizsi Szerződés aláírása. Az alapítók: Belgium, Franciaország, Hollandia, Luxemburg, az NSZK és Olaszország.
1952–1954	Az Európai Védelmi Közösség megalapítása és bukása. A Közösség átadja helyét a Nyugat-európai Uniónak (NYEU), amely semmilyen aktivitást nem fejt ki, s csak a Maastrichti Szerződésben előirányzott közös kül- és biztonságpolitika előkészítése során éled fel.
1954. október 22–23.	Az Atlanti Tanács ülésén aláírják az NSZK-nak a NATO-hoz való csatlakozásáról szóló szerződést, amely 1955. május 5-én lép életbe.
1955. június 1–2.	A messinai konferencia újból lökést ad az európai integrációs folyamatoknak.
1957. március 25.	Az Európai Gazdasági Közösséget (EGK) és az Európai Atomenergia Közösséget (EURATOM) létrehozó Római Szerződések aláírása. Az alapítók ugyanazok az országok, mint az ESZAK esetében.

Forrás: saját összeállítás Horváth [1997] adatai alapján.

Franciaország célja a Montánunió tervével az volt, hogy viszonylag kis szuverenitásvesztéssel legyen képes az újjáépülő NSZK kontrollálására. A szén- és acélipar, mint a hadiipar szempontjából is kiemelt jelentőségű szektor megfelelő volt a gazdasági integráció folyamatának elindítására. Nem véletlen, hogy a Jean Monnet által kidolgozott és Robert Schuman francia külügyminiszter által 1950. május 9-én nyilvánosságra hozott francia javaslat eredetileg a francia és a nyugatnémet szén- és acélipar közös ellenőrzés alá helyezéséről szólt. Az együttműködés lehetőségét a franciák azonban nyitva hagyták az országok szélesebb köre előtt is. Miután a francia külügyminiszter egy napos ultimátumát a brit kormány 1950. június 2-án visszautasította⁹, a tárgyalások a Benelux-országok, Franciaország, az NSZK és Olaszország között folytak, s 1951. április 18-án ezek az országok írták alá az ESZAK létrehozásáról szóló Párizsi Szerződést. A szerződést a francia parlament (a kommunisták és a gaulle-isták ellenszavazataival) 1951. december 13-án ratifikálta, az 1952. július 25-én lépett hatályba és célkitűzései 1958-ra valósultak meg.

A franciák gazdasági kezdeményezései nem merültek ki a Schuman-terv sikerre vitelében. Még 1950 őszén a francia mezőgazdasági miniszter (Pierre Pflimlin) az ESZAK-hoz hasonló közösség létrehozását javasolta az alapvető élelmiszerekre vonatkozóan. A kérdés azonban a koreai háború kitörése utáni feszült légkörben hosszú időre háttérbe szorult. A hidegháború fokozódása, valamint az automatikus és megfelelő mértékű amerikai segítségnyújtás garanciájának hiánya (ehelyett az Egyesült Államok többször is az NSZK felfegyverzését javasolta) arra készítette Nyugat-Európa országait, hogy a védelmi téren való szorosabb együttműködésre koncentrálnak.

Ebben a helyzetben terjesztette a francia kormány elé René Pleven miniszterelnök 1950. október 19-én azt a (később róla elnevezett) tervet, amely közös európai hadsereg létrehozását célozta. A hadsereg hadosztályai a terv értelmében vegyes nemzetiségűek lettek volna, a hadsereg pedig a szupranacionális minisztertanácsnak felelős európai védelmi miniszter felügyelete alá tartozott volna. Közös lett volna a hadsereg költségvetése is, ugyanakkor a franciák számára igen fontos volt, hogy nem állítottak volna fel német hadosztályokat (a német katonákat legfeljebb zászlóalj nagyságú

---

⁹ A brit döntés indoklása az volt, hogy a létrehozandó közösség irányító szervei nemzetekfeletti irányító hatalommal rendelkeznének (Horváth [1997], p. 23).

alegységekbe osztották volna be). Egy nappal később a nemzetgyűlés 343:225 arányban (a kommunisták és a gaulle-isták ellenszavazataival) megszavazta a tervet, amelyet október 24-én Franciaország hivatalosan is előterjesztett.

A következő év elején hosszadalmas tárgyalások kezdődtek az időközben Európai Védelmi Közösség (EVK) névre keresztelt tervről, amelyet az amerikaiak és a britek közös nyilatkozatukban támogatásukról biztosítottak (Horváth [1997], p. 27). 1952. május 27-én – amikor a britek bevonására irányuló francia kísérletek elhaltak – a Montánunió tagországai Párizsban aláírták az EVK létrehozásáról szóló szerződést. Az EVK sorsa a továbbiakban összefonódott az Európa Tanács által elhatározott, a Paul-Henri Spaak vezette ad hoc bizottság által kidolgozott Európai Politikai Közösség (EPK) tervével. Az EPK legfontosabb szerepe a közös hadsereg irányításához szükséges külpolitikai koordináció biztosítása lett volna.

Az EVK (és vele együtt az 1954 elejére már részletesen kidolgozott EPK) terve azonban éppen ott bukott meg, ahonnan korábban elindult útjára. Az indokínai háború Franciaország számára jelentős veszteséggel történő lezárását követően fokozottan zavaros belpolitikai helyzet nem biztosított ideális körülményeket a szerződés ratifikálásához (ez a német Bundestagban, a holland képviselőházban és a belga parlamentben korábban már megtörtént). 1954. augusztus 30-án a francia nemzetgyűlés 319:264 arányban (12 tartózkodás mellett és 31 képviselő távollétében) elvetette az EVK tervét, ami egyben az EPK bukását is jelentette.¹⁰

Az így kialakult zsákutcából a kiutat a Brüsszeli Szerződés kitágítása jelentette. Ez azzal járt, hogy az NSZK-t és Olaszországot bevonták a szerződésbe, valamint aláírták az NSZK NATO-csatlakozásáról szóló szerződést. Az 1954. október 20–23. között aláírt Párizsi Szerződések keretében emellett a Brüsszeli Szerződés átalakult a Nyugat-európai Unióvá (NYEU), s a korábbi szerződésből törölték a német agresszióra vonatkozó részeket. A szerződések, amelyek egyik legfontosabb következményeként lehetővé vált az NSZK újrafelfegyverzése, 1955. május 5-én léptek életbe, ám a NYEU a kilencvenes évek elejéig gyakorlatilag semmilyen szerepet nem játszott (a szerződés értelmében

---

¹⁰ Az eredmény jelentősen hozzájárult a Franciaországot az indokínai háborúból kivezető, ám az EVK-szerződéshez a nyugat-európai partnereknél kiegészítő garanciákat hiába kereső Pierre Mendès-France

szorosan a NATO-hoz kötődött).

Ez a megoldás Franciaország számára azt jelentette, hogy sem az Egyesült Államoktól való függetlenedés terén, sem pedig a német kérdéssel kapcsolatban nem érte el kitűzött céljait. A németekkel szembeni francia közhangulat az ötvenes évek második felére jelentősen javult ugyan (látva, hogy a szuverenitását fokozatosan visszanyerő NSZK valóban be kíván illeszkedni a számára egyetlen békés lehetőséget kínáló nyugat-európai és atlanti struktúrákba), a belpolitikai válság azonban – az algériai függetlenségi háború kipattanásával – elérte tetőfokát. Ebben a helyzetben, amikor Franciaország újra megtépázva látta nemzetközi tekintélyét – ehhez 1956 végén aztán a szuezi válságban vallott kudarc is jelentősen hozzájárult –, érthető volt az a fellépés, amely az európai integrációs folyamat mindenáron való továbbvitelére (s ezen keresztül a francia pozíciók megerősítésére) irányult.

Ez a folyamat az ESZAK külügyminisztereinek 1955. június 1–2-án tartott messinai konferenciáján kapott újabb lendületet. Ezen a konferencián döntöttek az Európai Gazdasági Közösség (EGK, népszerű nevén Közös Piac) és az Európai Atomenergia Közösség (EURATOM) kialakításáról. Majd kétéves tárgyalások eredményeként a Montánunió tagországai 1957. március 25-én írták alá a két újabb közösség létrehozásáról szóló Római Szerződéseket, amelyek 1958. január 1-jén léptek életbe. A Római Szerződéseket a német Bundestag 1957. július 5-én, a francia nemzetgyűlés 1957. július 10-én jelentős többséggel ratifikálta (Horváth [1997], pp. 42–43).¹¹

2. Az integrációs folyamat kiteljesedése

Franciaország és Németország mozgástere – az európai integráció kínálta lehetőségek folyamatos szélesedése mellett – az 1990-ig tartó időszak egészében igen különböző maradt. Franciaország, a második világháború utáni különleges helyzetét – állandó tagság az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) Biztonsági Tanácsában (BT), a győztes

---

kormányának későbbi bukásához (Gazdag [1989], p. 75).

¹¹ Franciaországban e szavazás során is kidomborodtak az EVK kudarcra (és a német újrafelfegyverzés) kapcsán korábban kiéleződött ellentétek. A 342:239 arányban jóváhagyott szerződések ratifikálása ellen szavaztak a kommunisták, a gaulle-isták, a Francia Unió és Testvériség Pártjának képviselői (poujade-isták), valamint Pierre Mendès-France hívei (Horváth [1997], p. 43).

pozíciójából indulva az európai integráció vezető politikai ereje, önálló atomerő – kihasználva számos kérdésben egyéni álláspontot foglalt el, s számos problémája (és azok kezelésmódja) is „nagyhatalmi” stílusjegyeket hordott magán. Ilyen problémakört jelentettek a világpolitikai szintén az ENSZ-szel vagy a NATO-val fenntartott kapcsolatok látványos változásai a francia érdekek és stratégia függvényében. Az európai integráció területén is számos területen vezetett kiélezett vitákhoz a francia nemzeti álláspont védelme, mint például a Közös Agrárpolitika rendszerének megalkotásában és fenntartásában, a tagországok vitális érdekeinek védelme tárgyában (az „üres szék” politikája és az azt feloldó luxemburgi kompromisszum), vagy épp az integrációban résztvevő országok létszámának bővítése kérdésében (különösképpen az Egyesült Királysággal kapcsolatban).

Az európai gazdasági együttműködés terén, mint láttuk, már a Schuman-terv után néhány hónappal megfogalmazódott egy olyan francia javaslat, amely az integrációt a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek egy részére is ki kívánta terjeszteni. Az akkor a nemzetközi politika feszültségei miatt elnapolt terv az EGK keretein belül újra aktuálissá vált. Az ESZAK tapasztalatai alapján azonban addigra az is nyilvánvalóvá vált, hogy a mezőgazdaság területén a legnagyobb termelők nem érdekeltek az áruk akadálymentes áramlásának azonnali teljes biztosításában. Franciaország, mint Nyugat-Európa legjelentősebb agrártermelője számára ez a kérdés nemcsak gazdasági, de politikai szempontból is igen érzékeny volt, de más országok, így például Hollandia is elleneztek a gyors és teljes nyitást a mezőgazdasági integráció terén (Van Dessel [1997], p. 31).

A Közös Agrárpolitika (CAP) elvi célkitűzéseit már az EGK-szerződés is tartalmazta (39. cikkely), a működés alapelveinek kidolgozása azonban évekig eltartott. A CAP működése ezért valójában csak 1962-től indulhatott be. Nehézséget okozott az, hogy a mezőgazdaság területén nemcsak Franciaországban, de a többi tagországban is igen erős volt az állami beavatkozás. Ennek nyomai jól láthatók a CAP egyes célkitűzésein (mint a mezőgazdaságban foglalkoztatottak méltányos jövedelemhez juttatása, a piacok stabilizálása, az ellátás – méltányos fogyasztói árak melletti – biztosítása), amelyek Franciaország számára igen fontosak voltak. Nem véletlen, hogy az 1961–62-es viták után létrejött Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap (FEOGA)

pénzeszközeinek túlnyomó része a termékfelesleg garantált áron történő felvásárlását hivatott biztosítani, míg a termelési szerkezet átalakítására ennek töredéke jut. Tekintettel arra, hogy a CAP-re fordított kiadások a tagországok közös kiadásainak mindmáig legnagyobb tételét (a 60-as–70-es években gyakran több mint háromnegyedét, de még a 90-es évek végén is csaknem felét) adják, a francia mezőgazdasági termelők számára a Közös Agrárpolitika működése jelentős bevételi forrást jelent. Az ennek megkurtítására tett bármilyen kísérlet a mai napig heves ellenkezést vált ki az érintettek közül, így nem véletlen, hogy a francia politika mindig keményen kiállt a CAP nyújtotta támogatások megőrzése mellett.

A CAP beindulása nem jelentette az azzal kapcsolatos viták végét. Rendszeresen visszatérő problémát jelent a közös árak (irányár, küszöbár, intervenció ár) meghatározása, hiszen a tagországok földrajzi és klimatikus adottságai nem egyformák, így mezőgazdaságuk termékszerkezete, s ebből adódóan agrártermelőik érdeke is gyakran eltér egymástól. A 60-as évek elején különösen éles volt e tekintetben a Franciaország és az NSZK közötti vita, amelyet végül csak a legmagasabb diplomáciai szinten sikerült megoldani. A vita – köszönhetően többek között De Gaulle személyes fellépésének – 1966-ban végül a franciák számára kedvező eredménnyel zárult, és a közös árakat úgy állapították meg, hogy azok a francia árszintnél magasabbak, a németnél viszont alacsonyabbak legyenek (Halm–Kőrösi [1996], p. 69).

A mezőgazdasággal kapcsolatos francia érdekek erőteljes képviselője volt a közvetlen kiváltó oka annak az 1965 nyarától több mint fél éven keresztül fennálló állapotnak is, amit Franciaország távolmaradása jellemezett a Tanács munkájától (ez volt az ún. üres szék politikája). Az Európai Bizottság 1965 júniusában több javaslatot tett, amelyek a közös kiadások fedezetének megszilárdítását, illetve a vámunió és a CAP megvalósulását követően is a tagországok egységes reakcióképességének fenntartását célozták. Ez utóbbi érdekében a Bizottság javasolta az egyhangú szavazás fokozatos megszüntetését. Noha ez nem igazán volt új ötletnek tekinthető (a többségi szavazás bevezetésének szükségességére már az EGK-szerződés is utal), a javaslat heves tiltakozást váltott ki a franciákból. Ehhez jött még, hogy a kormányköziség letéteményesének számító Tanáccsal szemben a Bizottság saját, illetve az Európai Parlament szerepének növelését is javasolta. A szupranacionalitást megtestesítő

intézmények megerősödése, egyszermind a nemzeti érdekek védelmének a többségi szavazás bevezetése által való korlátozása elfogadhatatlan volt a nemzeti érdekeket mindig fokozottan szem előtt tartó, a szupranacionalitással szemben komoly fenntartásokkal bíró De Gaulle számára.

Az üres szék politikája nyomán kialakult válságot 1966 januárjában egy olyan megoldással sikerült feloldani, amely luxemburgi kompromisszum néven vonult be az integráció történetébe. A megállapodás szövegére hivatkozva a továbbiakban a gyakorlatban minden tagország megőrizhette vétőjogát olyan kérdésekben, amelyek tárgyalásakor "létfontosságú érdekei" forogtak kockán. Ez a gyakorlat komoly eredmény volt a francia külpolitika számára (a francia delegáció álláspontjára való hivatkozás külön pontban szerepel a kompromisszum szövegében), annak ellenére, hogy a megegyezés betű szerinti értelmezése szerint tulajdonképpen nem sok újdonságot hozott.¹² A gyakorlat azonban a későbbiekben meghatározó volt egyes kérdések eldöntésénél, mivel a luxemburgi kompromisszum adta egyet nem értési joggal nemcsak Franciaország, hanem az integrációban résztvevő többi ország is élni tudott.

A politikai együttműködés területén De Gaulle Európáról alkotott elképzelései (és az azokon alapuló részletes koncepciót tartalmazó Fouchet-tervek) nem nyerték el az integrációs partnerek támogatását. Az "államok Európája" néven híressé vált koncepció rendszeres, meghatározott keretek között zajló kormányközi együttműködést irányzott elő, amely szerint a kormányok képviselői katonai és politikai kérdésekben együtt döntenének. A tábornok elképzelései szerint az így felépülő – ki nem mondottan, de nyilvánvalóan francia vezetésű – Európa képes lett volna az Egyesült Államoktól való függésének lazítására.¹³ A koncepciót a partnerek épp ezen eleme (az "európai Európa")

---

¹² "1. Az olyan, többségi szavazással hozható döntések esetében, melyek – a Bizottság javaslatára – egy vagy több partner igen fontos érdekeit érintik, a Tanács tagjai megpróbálnak méltányos határidőn belül olyan megoldást találni, melyet a Tanács minden tagja elfogad, figyelembe véve egymás, valamint a Közösség érdekeit a Szerződés 2. cikkelyében meghatározottak szerint.

2. Az előző ponthoz kapcsolódva a francia delegáció hozzáfűzi, hogy igen fontos érdekek egyeztetése esetén a tárgyalást mindaddig folytatni kell, míg általános egyetértés nem alakul ki.

3. A hat delegáció megállapítja, hogy mindaddig fennáll a véleménykülönbség, míg nem sikerül az álláspontokat teljes mértékben összeegyeztetni.

4. A hat delegáció mindazonáltal úgy véli, hogy ez a véleménykülönbség a Közösség tevékenységeinek a szokásos eljárás szerinti újratekintését nem akadályozza." A luxemburgi kompromisszum szövegét idézi Van Dessel [1997], p. 37.

¹³ Meg kell jegyezni, hogy De Gaulle-nak az Egyesült Államoktól való függetlenséget hangsúlyozó elképzeléseiben komoly szerepet játszott azon kísérleteinek kudarca, amelyek a védelmi szövetségen

gondolata miatt utasították el, mivel annak támogatását az Egyesült Államokhoz fűződő szövetséges kötelék megerősítésével kívánták összekapcsolni. De Gaulle koncepciójába ez már csak azért sem fért bele, mert a tábornok – a nemzeti tényező szerepét az ideológiai különbségek elé helyezve – "az Atlanti-óceántól az Uralig" terjedő Európa létrehozását elsősorban az európai országok közös – francia vezetésű – fellépésének eredményeként szerette volna megvalósítani.¹⁴

Az európai integráció története az időnként jelentkező feszültségek ellenére hosszú távon a kölcsönös bizalom erősödését mutatja. Fontos állomás volt ezen az úton 1963. január 22., amikor Charles de Gaulle francia köztársasági elnök és Konrad Adenauer, az NSZK szövetségi kancellárja aláírták a két ország közti gazdasági és politikai együttműködési szerződést, amely az Elysée-szerződés néven vonult be a történelembe. A francia–német "tandem" ekkortól kezdve vált igazán az európai integráció motorjává, amelynek két fő hajtóereje a francia politikai befolyás és a nyugatnémet gazdasági erő lett.

A francia-nyugatnémet szerződést kiemeli más kétoldalú megállapodások közül, hogy azt – Adenauer javaslatára¹⁵ – a két ország parlamentje is ratifikálta. Erre az önmagában a franciák számára kedvező eseményre azonban árnyékot vetett az, hogy a Bundestag erre csak úgy volt hajlandó, hogy a szerződéshez csatolt nyugatnémet preambulum kimondta: "az NSZK külpolitikájának alapja az Egyesült Államokhoz fűződő szoros

---

belüli egyenlő partnerség létrehozását célozták az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság és Franciaország között. Az amerikaiak (és a britek) nem fogadták el a NATO hármasság vezetésének tervét (pontosabban, egy kérdésben Eisenhower nem engedett: nem volt hajlandó lemondani a nukleáris erőkről való önálló döntés jogáról). A franciák nem jutottak hozzá az atombomba amerikai technológiájához sem, így (eltérően a britektől) a saját fejlesztés útját választották. Az Egyesült Államok (az erőviszonyok ismeretében amerikai szempontból logikus) álláspontja Franciaország számára alárendeltséget jelentett, s De Gaulle Franciaországának koncepciói (a szövegben felsorolt átfogó elképzelések mellett katonai téren a force de frappe hasznossága, a körkörös védelem doktrínája), a francia különutas kísérletek mind e függés lazítására irányuló törekvések voltak (s megváltozott formában mindmáig annak tekinthetők). A fenti szempontok mellett az Egyesült Államok nyugat-európai érdekelttségével kapcsolatos francia kétségek is kizárták más megoldások (mint a multilaterális atomműködésben való részvétel) lehetőségét. De Gaulle külpolitikájának ezen elemeiről részletesebben l. Gazdag [1989], pp. 119–128.

¹⁴ De Gaulle Európa-politikai koncepcióiról részletesebben l. Gazdag [1989], pp. 134–137.

¹⁵ Megjegyzendő, hogy 1961 őszéig sem volt szó formális szerződésről, inkább csak egyfajta gentlemen's agreement-ről (amelyet Adenauer azért írásba kívánt foglalni, hogy az túlélje az aktuális kormányokat). Adenauer a formális szerződéssel egyrészt ünnepélyesebb formát kívánt adni a megállapodásnak, másrészt – és ez volt a fontosabb indok – így kívánta semlegesíteni a szövetségi kormány néhány miniszterének ellenvéleményét. Ez nem jelentett számára plusz kockázatot: mivel a szerződés külpolitikai kötelezettségvállalást is magában foglalt, a Bundestag ratifikációjára alacsonyabb szintű megállapodás esetén is szükség lett volna (Maillard [1992], p. 458).

szövetség, a NATO-ban megvalósuló katonai integráció, a nemzetek feletti nyugat-európai integráció és Nagy-Britannia részvétele a Közös Piacban. Vagyis mindaz, amit De Gaulle elutasított, s aminek elkerüléséhez társul kérte a nyugatnémeteket." (Gazdag [1989], pp. 130–131). A francia–német kapcsolatok ezt követően egy ideig meglehetősen fagyosak voltak; különösen igaz ez az atlanti gondolathoz szorosan kötődő, ezáltal a De Gaulle-i külpolitikával minden fontos kérdésben ellentétes álláspontot képviselő Ludwig Erhard kancellárságának idejére. Ez idő tájt igen találó volt az a megnevezés, amely szerint a francia-nyugatnémet páros "Európa legkülönösebb házassága". A helyzetet tovább bonyolították az 1965–66-os integrációs válság körüli nyílt francia-nyugatnémet érdekellentétek, illetve az a tény, hogy a 60-as évek végétől Willy Brandt kancellársága alatt kibontakozó nyugatnémet szerződéses keleti politika (az Ostpolitik) látványos politikai és gazdasági eredményeket tudott felmutatni, miközben a "tömbök felettségét" hirdető De Gaulle-i enyhülési politika gyakorlati eredményei korlátozottak maradtak.

Az Elysée-szerződés azonban hosszabb távon mégiscsak sikeresnek bizonyult. Ennek oka a két aláíró ország hosszú távú érdekeiben, elsősorban a német kérdésből adódó feszültségek megszüntetésére irányuló (ha a franciák és a németek által sokáig eltérő konkrét formában elképzelt) szándékban keresendő. Az átmeneti súrlódások ellenére mindkét oldalon tisztában voltak a partner megkerülhetetlenségével mindazon kérdésekben, amelyek az európai integráció fejlődése során előtérbe kerültek. Ennek belátása és a gyakorlati együttműködés során alakult ki a francia politikai hatalom és a német gazdasági erő között a kilencvenes évek elejéig alapvető változás nélkül fennálló kényes egyensúly.¹⁶

A felmerülő viták megoldása (amennyiben nem került sor a francia érdekek felülvizsgálatára) olyan kompromisszumot igényelt, amely a franciák számára nem

---

¹⁶ A francia politikai befolyás sajátos "menetrend" szerint érvényesült számos kérdésben az európai integráció története során: a francia javaslatot a partnerek először elvetették, majd amikor a kérdés (akár évekkel később) újból napirendre került, az akkor már kevésbé "avantgarde"-nak számító elképzelést (esetleg módosítva) elfogadták. Amikor ezen politikai hatalommal szemben a német gazdasági erőről mint ellensúlyról beszélünk, az természetesen nem azt jelenti, hogy Franciaország gazdasága (az EK/EU második legnagyobb gazdasága) jelentéktelen lett volna, hanem egy tudatosan vállalt feladatmegosztásról van szó, amely egyszerre tükrözi a két ország ambícióit, s figyelembe veszi az NSZK 1990-ig gyakorlatilag korlátozott szuverenitását és az integráció 1990-ig eltelt évtizedeit tekintve összességében kimagasló gazdasági dinamizmusát.

jelentett látványos engedményeket kiinduló pozíciójukhoz képest. Az ilyen „féloldalas” (a francia állásponthoz közel álló) kompromisszumok létrejötte elsősorban az európai integráció keretein belül volt jellemző, ahol Franciaország érdekérvényesítési lehetőségei jók voltak (a világpolitika területén jellemzőbb volt a problémák hosszan tartó elhúzódása és egyes esetekben a francia álláspont kényszerű revideálása¹⁷). Az ilyen kompromisszumok létrejöttében döntő szerepe volt annak, hogy az NSZK külpolitikájának sikere teljes mértékben összefonódott az európai integráció előrehaladásával. A második világháború utáni kiinduló helyzeténél és a számára reális alternatíva nélküli európai integráció iránti egyértelmű elkötelezettségénél fogva a német politikát nagyfokú kompromisszumkészség jellemezte. Ez a német magatartás igen fontos szerepet játszott abban, hogy sem az európai integráció ügye, sem a francia–német kapcsolatok nem akadtak el végzetes módon egyetlen rázós kérdésen sem. E sikerben természetesen igen nagy szerepe van a kétoldalú francia–német kapcsolatokban működő intézményrendszernek és mechanizmusoknak, amelyek az 1963-as Elysée-szerződés nyomán egyre szélesebb körben biztosították a kölcsönös tájékozódást és az álláspontok minél jobb egyeztetését. Az integráción belüli erőviszonyok következtében e kompromisszumok úgy szolgálták a fejlődést, hogy számos területen a francia minta vagy álláspont vált a fejlődés modelljévé.

A két ország hosszú távú érdekei mellett a hetvenes évek közepétől a francia elnök és a német kancellár személyes jó viszonya is hozzájárult a francia–német kapcsolatok stabilitásához. Valéry Giscard d'Estaing és Helmut Schmidt baráti kapcsolatát követően François Mitterrand és Helmut Kohl együttműködése is számos, az európai integráció szempontjából jelentős lépést tett lehetővé. Giscard d'Estaing és Schmidt nevéhez fűződik az Európai Tanács rendszeresen ülésező intézménye létrehozásának ötlete, s ők álltak országuk élén az Európai Monetáris Rendszer 1979-es elindításakor is. A Mitterrand–Kohl páros működőképességének legfőbb bizonyítéka a német újraegyesítés nagyobb nemzetközi politikai bonyodalmak nélkül való lebonyolítása (annak ellenére, hogy a franciák, élükön Mitterrand-nal nagyon sokáig bíztak abban, hogy az újraegyesítésre nem kerül sor) és a németeket az integrációba a korábbinál erősebben

---

¹⁷ Látványos példa erre Franciaország és az ENSZ kapcsolatainak alakulása az ötvenes évek fagyos viszonyától a hatvanas évek közepétől megkezdődött javuláson át egészen a kilencvenes éveket jellemző igen aktív francia szerepvállalásig, ami mára a francia politika szerves részévé vált. E folyamat történeti áttekintését adja Tardy [1995].

beleköti Maastrichti Szerződés (vitáktól természetesen nem mentes) kidolgozása és az abban foglaltak megvalósításának elkezdése (minderről részletesebben szó lesz a dolgozat későbbi pontjaiban). Kiemelendő, hogy e kapcsolatok alakulását lényegileg nem befolyásolta a két ország mindenkori első emberének pártállása: az együttműködés és az európai integráció kérdésében a két országon belül a meghatározó pártok álláspontja a gyakorlatban elég közel állt egymáshoz. Franciaország esetében ez különösen akkor bírt nagy jelentőséggel, amikor François Mitterrand személyében az V. Köztársaság történetében először került baloldali politikus a köztársasági elnöki székbe. Mitterrand – egyes várakozásoktól eltérően – számos területen követte De Gaulle, illetve utódai politikáját, miközben – s ez összhangban volt az integrációs folyamat gyakorlati lépéseinek előrehaladásával – náluk egységesebb, koherensebb Európában gondolkodott.

A folyamatosságban, persze, jelentős része volt annak, hogy a francia Európa-politika egyes elemeinek, s nem utolsósorban hangnemének változása már Pompidou és Giscard d'Estaing elnöksége alatt megkezdődött. Ez a változás tette lehetővé a brit csatlakozást az Európai Közösséghez¹⁸, amelyet De Gaulle a hatvanas években többször is mereven elutasított.¹⁹ Ugyanakkor Franciaország továbbra is gondosan ügyelt arra, hogy az integráció fejlődése érdekeinek megfelelően alakuljon. Jó példa erre a fejlődő országokkal (elsősorban az EK-tagországok volt gyarmataival) korábban kialakított szerződéses (elsőként az 1963-as Yaoundéi egyezmény fémjelezte) kapcsolatok bővítése (az 1975-ben aláírt első, majd a későbbi Loméi konvenciók révén).

A francia nemzeti érdek erőteljes képviselője, mint láttuk, számos területen jelentősen hozzájárult az európai integráció fejlődéséhez (a legfontosabb események kivonatos összefoglalását l. a 2. táblázatban). Ez természetesen gyakran csak igen kemény viták árán volt lehetséges: így volt ez például a Közös Agrárpolitika rendszerének megalkotásában és fenntartásában, a tagországok létfontosságú érdekeinek védelme

---

¹⁸ Az Európai Közösség elnevezés az ESZAK, az EKG és az EURATOM intézményeinek 1967-ben bekövetkezett fúziója után vált használatossá.

¹⁹ 1963. január 14-i sajtókonferenciáján a tábornok azzal indokolta a francia vétót, hogy "Nagy-Britannia még nem érett az európai közösségekhez való csatlakozásra" (Horváth [1997], p. 61). A döntés hátterében azonban sokkal inkább a britek erős atlanti orientációja állt (konkrétan az, hogy a brit vezetés 1962 decemberében a De Gaulle által felkínált francia-brit együttműködés helyett az amerikai-brit nukleáris kooperáció mellett döntött). A brit EK-tagságot De Gaulle később is többször nyilvánosan elutasította.

tárgyában (az üres szék politikája és az azt feloldó luxemburgi kompromisszum), vagy épp az integrációban résztvevő országok létszámának bővítése kérdésében (különösképpen az Egyesült Királysággal kapcsolatban), illetve a Közösség harmadik országokkal fenntartott preferenciális kapcsolatait illetően.

2. táblázat

Az európai integrációs folyamat kiteljesedése

1962	A Közös Agrárpolitika (CAP) beindítása.
1963. január 22.	Az Elysée-szerződés aláírása.
1963	A Hatok és 18 afrikai ország aláírják a Yaoundéi konvenciót.
1966	Franciaország követelésére elfogadják az ún. luxemburgi kompromisszumot, amelynek értelmében minden tagállam fenntarthatja vétójogát az általa létfontosságú érdekének minősített kérdésekben.
1967	A három Közösség (ESZAK, EGK, EURATOM) intézményeinek fúziója.
1968. július 1.	A vámunió kialakításának befejezése.
1970	A gazdasági és monetáris unióra vonatkozó Werner-terv megszületése.
1973. január 1.	Dánia, Írország és Nagy-Britannia csatlakozik az EK-hoz.
1975	Létrejön a(z első) Loméi Konvenció az EGK és 46 afrikai, karib-tengeri és csendes-óceáni ország (ACP) között.
1979	Az Európai Monetáris Rendszer (EMS) létrehozása.
1981. január 1.	Görögország csatlakozik az EK-hoz.
1986. január 1.	Spanyolország és Portugália csatlakozik az EK-hoz.
1986	A Római Szerződésekben foglaltak, elsősorban az Egységes Belső Piac megvalósítását célzó reformokat tartalmazó Egységes Európai Akta kidolgozása és elfogadása.
1987. július 1.	Az Egységes Európai Akta hatályba lépése.

Forrás: saját összeállítás Horváth [1997] adatai alapján.

Annak ellenére, hogy az integráció fejlődésére gyakorolt francia hatás számos konfliktus forrása volt – elég, ha csak az Egyesült Királyság csatlakozása elleni francia fellépést vagy a Közös Agrárpolitika körüli folyamatos viták példáját említjük –, a kompromisszumok létrejötté fenti mechanizmusának megfelelően a francia politikai érdekérvényesítés számos esetben sikeres volt.²⁰ Ez mindmáig tükröződik az Európai

²⁰ E befolyás gyakorlati eredményei az európai integráció kronológiai áttekintésével is jól érzékeltethetők. Ilyen áttekintést nyújt Horváth [1997].

Unió intézményi struktúrájában, az egyes intézmények kompetenciájának meghatározásában is: az erős Tanács, a központi irányítást megtestesítő Bizottság és a gyenge Európai Parlament közötti hatalommegosztás kétségkívül megfelel annak a gondolatnak, amely Briand-tól De Gaulle-on át az integráció eddigi legmarkánsabb vezetőjéig, az Egységes Belső Piac francia nemzetiségű atyjáig, Jacques Delors-ig ível.

Franciaország az európai integráció kérdéseiben való erőteljes fellépése mellett a világ többi része felé különutas politikával demonstrálta önállóságát. E politika részeként gyakran igyekezett magát az önálló nyugat-európai biztonságpolitika letéteményesének is beállítani. Az önálló francia atomerő ezzel együtt elsősorban francia biztonságpolitikai célt ("az erősebb elrettentését a gyengébb által"²¹) szolgált, önmagában nyilvánvalóan nem lehetett elegendő a szuperhatalmak atomerejének ellensúlyozására. Franciaország távolmaradása az 1963. augusztus 5-én a Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia által Moszkvában aláírt részleges atomcsend-szerződéstől aligha lehetett része egy megalapozott nyugat-európai védelmi stratégiának, hiszen a másik nyugat-európai atomhatalom, Nagy-Britannia (amelynek az integrációs folyamathoz való csatlakozását Franciaország ugyanazon év elején megvétózta) aláírta a szerződést.²² A francia-brit biztonságpolitikai együttműködés szorosabbra fonása a későbbiek során többször is napirendre került, ám mindmáig egyszer sem bizonyult tartós tendenciának.

A biztonsági kérdésekhez kapcsolódóan a francia különutas politika hosszú időre meghatározó lépése volt, amikor 1966. március 30-án Franciaország bejelentette, hogy kilép a NATO Katonai Bizottságából. A francia döntés logikusan következett az európai partnerek által elutasított De Gaulle-i Európa-koncepció korábban már vázolt elképzeléseiből. A lépés nyomán közel három évtizeden keresztül felemás, többször igen feszült politikai viszony állt fenn a NATO (és annak vezető ereje, az Egyesült Államok) és Franciaország között. Ez a viszony látványosan csak a kilencvenes évek közepén kezdett változni, amikor Franciaország belátta, hogy a választott úton nem érheti el célját, az Egyesült Államoktól a korábbinál jóval kevésbé függő európai

---

²¹ E koncepció bemutatását l. Pirityi [1997], p. 70.

²² Ezen a ponton fontos emlékeztetni arra a már említett tényre, hogy míg Franciaország (részben kényszerből) a saját atomerő kifejlesztésének önálló útját választotta, addig Nagy-Britannia az Egyesült Államok segítségével jutott saját atomfegyverek birtokába (Gazdag [1989], p. 119).

biztonsági struktúra létrehozását. Franciaország és a NATO viszonya – amelyre a kilencvenes évek tárgyalásánál még visszatérünk – máig az európai biztonsági struktúra egyik kulcskérdése.

A különutas francia politizálás másik jellegzetes példáját Franciaországnak az ENSZ-szel fenntartott kapcsolatai adják, amelyek a hatvanas évek közepéig messze nem voltak harmonikusak.²³ A IV. Köztársaság idején (1946 és 1958 között) Franciaország és az ENSZ viszonyát alapvetően a gyarmatok sorsának kérdése határozta meg: az algériai kérdésben 1955-ben a viták odáig fajultak, hogy Franciaország az ENSZ-ből való kilépéssel fenyegetőzött (Tardy [1995], p. 7). Egy évvel később, a szuezi válság kapcsán tovább éleződött a feszültség Franciaország és az ENSZ között. Az V. Köztársaság első évei nem hoztak változást e tekintetben: az algériai válság tetőzését követően Franciaországnak az ENSZ-nek a volt belga Kongó (a későbbi Zaire) területén kezdeményezett békefenntartó akciójával szembeni tartózkodó magatartása volt újabb feszültség forrása. Ezt csak tetézte a nukleáris fegyverkezés terén tanúsított francia magatartás – mint azt már említettük, Franciaország nem volt ott az 1963-as részleges atomcsend-szerződés aláírói között –, valamint az, hogy a franciák 1962-től (egészen 1978 júliusáig) nem vettek részt a leszereléssel foglalkozó testületek munkájában.²⁴ A kapcsolatok enyhülése a hatvanas évek közepére vált érezhetővé, miután az algériai kérdés az ország függetlenségének elnyerésével – jelentős francia presztízsveszteséggel – 1962-ben (legalábbis a korábbi formában) lezárult és lekerült a napirendről. Georges Pompidou elnöksége alatt folytatódott a francia közeledés, az igazi áttörés azonban Valéry Giscard d'Estaing elnöksége alatt következett be. 1978-ban Libanonban vettek részt először az ENSZ békefenntartó akcióiban francia katonák (ez volt az első eset, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagjai közül bármelyik közvetlenül részt vett a békefenntartó erők tevékenységében). François Mitterrand elnöksége a francia-ENSZ kapcsolatok további látványos fejlődését hozta, s a kilencvenes évek közepére

---

²³ E kapcsolatok áttekintésénél elsősorban Tardy [1995] munkájának főbb megállapításait foglalom össze.

²⁴ Tardy az európai integráció történetéből – szintén Franciaország kapcsán – elhíresült "üres szék politikája" kifejezést használja e távolmaradás jellemzésére. (Tardy [1995], p. 13) Míg azonban az EGK esetében a francia távolmaradás fél év elteltével (a luxemburgi kompromisszum elfogadását követően) megszűnt, addig az ENSZ leszereléssel foglalkozó testületeinek esetében több, mint másfél évtizedig tartott.

Franciaország adta a kéksisakosok több mint tíz százalékát;²⁵ az aktív francia részvétel az ENSZ békefenntartó tevékenységében Jacques Chirac elnöksége alatt is folytatódott.

A fent elmondottak alapján látható, hogy De Gaulle tábornok Európára és a benne betöltendő francia szerepre vonatkozó elképzelései mind az európai integráció, mind pedig az Európa-politika tágabb kérdéseiben meghatározóak voltak. Ezen elképzelések számos eleme az őt a köztársasági elnöki székben követő politikusok gondolkodásában is fontos szerepet játszott. Az előrehaladásnak – amely a vizsgált időszakban különösen az európai gazdasági integráció gyakorlati megvalósításának és kiterjesztésének területén volt látványos – kulcseleme volt – épp a De Gaulle-i politika tapasztalatai nyomán – a reálisabb közelítésmód, a francia "grandeur" korlátozott voltának felismerése (amely, ha a deklarált célkitűzésekben nem is, a gyakorlati politizálásban annál inkább érezhető volt).

Ez a gyakorlati változás nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a hetvenes évektől megkezdődhettek az EK-országok közötti pénzügyi integráció lépései (a Werner-terv, majd 1979-ben az Európai Monetáris Rendszer, benne az ECU, mint kosárvaluta létrehozása), s hogy a kezdeti kudarcok nem vezettek az ezzel kapcsolatos elképzelések végleges feladásához. Az Európa gazdasági szerepének, az Egyesült Államoktól való függetlenedésének erősítését célzó első lépések, amelyekkel De Gaulle a 60-as évek elejétől a "frank-dollár csata" során jelentősen hozzájárult az amerikai valuta megrendüléséhez²⁶, a hetvenes évektől kezdve európai mederbe terelve és lényegesen kevésbé harcisan letek folytatásra.

A francia álláspont változása a De Gaulle-i kiindulóponthoz képest kulcsszerepet játszott az EK bővülésében. Az első kibővítést követően – ahol a legérzékenyebb pont Franciaország számára Nagy-Britannia csatlakozása volt – a nyolcvanas években a mediterrán országok csatlakozása elsősorban a hagyományosan nagy súllyal latba eső francia agrárérdekek miatt jelentett kihívást az ország számára. A közösség szegényebb tagokkal történő kibővítése kapcsán fokozódott annak a még Georges Pompidou

---

²⁵ 1995. augusztus 31-én az ENSZ békefenntartóinak összlétszáma 68.894 fő volt, ebből 7.386 francia (Tardy [1995], p. 17).

²⁶ A hatvanas évek első felében az aranykészletek átvándorlása Amerikából Európába a hetvenes évek elejére a dollár addig elképzelhetetlennek tartott leértékeléséhez vezetett (Gazdag [1989], p. 125).

elnöksége alatt beindított francia politikának a jelentősége, amelynek értelmében az integrációs fejlesztés fő színterévé a régiók szintje vált. A fejlődés ezen irányát az EU strukturális politikájának a nyolcvanas évek végén – a francia Jacques Delors brüsszeli bizottsági elnöksége alatt – kidolgozott átfogó reformja is megerősítette. A reform tágabb értelemben véve szervesen illeszkedett abba a folyamatba, amely az európai integráció eredményeinek értékelése mellett annak megújítását is célozta. A Delors neve által fémjelzett folyamat fontos eleme volt az Egységes Európai Akta életbe lépése, majd azt követően az Egységes Belső Piac tervének kidolgozása, s végül a Gazdasági és Pénzügyi Unió szerződéses alapjainak előkészítése. Ez utóbbi lépések megvalósítására azonban már a kilencvenes évek alapvetően megváltozott körülményei között került sor.

A fentiek által illusztrált francia politikai befolyással szemben az NSZK erejét dinamikusan fejlődő gazdasága jelentette. E két tényező, amely az európai integrációs folyamaton belül egymás ellensúlyaként szolgált, jelentősen hozzájárult Európa világpolitikai, illetve világgazdasági szerepének alakításához, s ezáltal a két ország közös érdekeinek szolgálatához is.

A német gazdasági erő már az integrációs folyamat kezdeteinél igen nagy súllyal esett latba (részben, mint féken tartandó, részben pedig, mint az egész integráció fejlődése számára kihasználható tényező). Az integráció gazdasági tartalma Franciaország számára különösen fontos volt: a franciák a gazdaságilag fejlettebb, egyúttal politikailag ellenőrzött partnerhez kötődő gazdasági szálak szorosabbra fűzésétől remélték saját fejlődési hátrányaik ledolgozását (ez számos területen sikerült is nekik). A gazdasági integráció előrehaladása azt bizonyította, hogy eltérő, nem egy esetben egymással szöges ellentétben álló gazdasági elveket magukénak valló partnerek – mint Franciaország és az NSZK – együttműködése kölcsönösen előnyös lehet. Az együttműködés egyik fontos eredménye a sikeres minták átvétele: ennek talán legvilágosabb példáját a francia gazdaságpolitika 1983-ban bekövetkezett váltása (az „erős frank politikájának” elindítása) szolgáltatta. A példa azt is világossá teszi, hogy a gazdasági logika képes lehet akár szinte megkövesedett nemzeti tradíciók megváltoztatására is. A gazdasági logika érvényesülését az integráció liberalizációs lépései kapcsán folyamatosan növekvő mikrogazdasági összefonódás egyre nagyobb intenzitása egyrészt közvetlenül, másrészt a makrogazdasági mutatókra gyakorolt, azok

egyre inkább egymáshoz való közeledését, illetve ennek kapcsán az integráción belül az egyes nemzetgazdaságok egyre nagyobb fokú egymástól való függését kiváltó hatása révén egyre inkább segítette (mint majd látjuk, a kilencvenes évekre ez még inkább igaz lesz).²⁷ A politikától eltérően a gazdaság területén – e mechanizmusoknak is köszönhetően – az NSZK egyre inkább „nagyhatalommá” vált.

A politika és a gazdaság között meglévő sajátos egyensúly, az évtizedek során elért kölcsönös bizalomnövekedés és a kétoldalú kapcsolatok kifinomult rendszere ellenére sem kell törekedni a francia–német kapcsolatok misztifikálására (Stark [1998], p. 26). Konkrét kérdésekben számos esetben fordultak elő kisebb vagy akár komolyabb nézeteltérések, s ilyenkor mindig voltak olyan hangok, amelyek a francia–német „tandem” széthullását rebesgették. Valójában azonban épp a felmerült problémák közös megoldása bizonyította legjobban, hogy ez az együttműködés több üres jelszavaknál. Kiemelendő, hogy a nemzeti érdekek körültekintő definiálásán és a politikai és gazdasági vezető szerep megosztásán alapuló egyensúlyon nyugvó együttműködés keretében olyan mechanizmusok alakultak ki, amelyek idővel már önmagukban jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy az együttműködés túljusson az aktuális hullámvölgyön. E mechanizmusok mindmáig működnek, a kilencvenes évek változásai azonban jelentősen megváltoztatták az ezek alapjául szolgáló erőviszonyokat. Alapvető kérdés, hogy az erőviszonyok változása hogyan hat ki e bonyolult kapcsolatrendszer tartalmi elemeire.

3. A kilencvenes évek kihívásai

A második világháború után a két szuperhatalom kiemelkedése minden más államot a korábbihoz képest háttérbe szorított a nemzetközi politika alakulásában. Ami Franciaország helyzetében mindazonáltal különleges volt, és részben mindmáig különleges, az az, hogy részben kívülről, részben saját egyéni kezdeményezései révén olyan körülmények álltak rendelkezésére, amelyek több szempontból alátámasztották az oly nagyon vágyott nagyhatalmi státuszt, vagy legalábbis annak illúzióját.

---

²⁷ A gazdasági integráció elméleti háttérének összefoglaló feldolgozását és világgazdasági háttérbe való beágyazását adja Palánkai [1995], pp. 11–99.

A nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján a világ, s benne Európa politikai helyzete alapvetően megváltozott, s a bekövetkezett változások többek között a francia nagyhatalmi igények alapjait is megrengették (Kolboom–Stark [1995] nyíltan a franciák világpolitikai szerepének végét emlegeti). A Szovjetunió megszűnésével az önálló atomerő szerepe a korábbihoz képest jelentős mértékben csökkent, ugyanakkor az Egyesült Államok gazdasági súlya és katonai fölénye a korábbinál is nyomasztóbbá vált a franciák számára. A francia pozíciók ezzel párhuzamosan Európán belül is meggyengülni látszanak azáltal, hogy a német újraegyesítés eredményeként ismét olyan állam jött létre Európa közepén, amely a minden eddiginél nyilvánvalóbb gazdasági vezető szerep mellett – vagy inkább annak alapján – jogos politikai ambíciókat is táplál Európa további fejlődésének alakításában (e változásnak a francia–német kapcsolatokra gyakorolt és lehetséges további hatásairól l. többek között Axt [1996]). A franciák korábbi kiváltságos nemzetközi politikai helyzetét jelentősen csorbíthatja, ha Németország – s mellette a másik esélyes aspiráns, Japán – felvételt nyer az állandó tagok sorába az ENSZ Biztonsági Tanácsában. A német túlsúly növekedését a franciák az európai integrációs folyamat keretein belül a Maastrichti Szerződés megkötésével igyekeztek korlátozni, amibe a németek beleegyeztek, az integráción belüli erőviszonyok azonban ezzel együtt sem biztos, hogy a franciák elképzelései szerint alakulnak.

Az integráció kezdettől fogva nem öncélú folyamat, hanem gazdasági és politikai célok megvalósítását szolgálja. Még akkor is, ha ezeknek a gazdasági és különösen a politikai célkitűzéseknek a definíciója nem mindig tiszta, s az értelmezésben az egyes országok álláspontja között is jelentős különbség van, állandó és közös szempontnak tekinthető Európa gazdasági és politikai szerepének megőrzése, illetve erősítése.

A kilencvenes évek megváltozott gazdasági és politikai környezete új kihívásokat jelentett az integráció számára (ezek rövid áttekintését nyújtja a 3. táblázat), s e kihívások nyomán fokozottan előtérbe került Európa megfelelő nemzetközi szerepének biztosítása. Arról, hogy részleteiben pontosan mit is jelent a „megfelelő” szerep, az EU tagországaiban a gazdasági, társadalmi és politikai élet hagyományainak különbsége folytán a tagországokban különböző elképzelések élnek. Különösen érdekes ezen különbségek vizsgálata akkor, amikor az integráció két vezető országa közötti

erőviszonyok jelentős változásokon mennek keresztül.

3. táblázat

Az európai integrációs folyamat főbb állomásai a 90-es években

1990. október 3.	A német újraegyesítés.
1992. február 7.	Az Európai Unióról szóló Maastrichti Szerződés aláírása.
1993. január 1.	Megvalósul az Egységes Belső Piac.
1993. november 1.	A Maastrichti Szerződés hatályba lépése.
1995. január 1.	Ausztria, Finnország és Svédország csatlakozik az Európai Unióhoz.
1997. október 2.	Az Amszterdami Szerződés aláírása.
1998. március 31.	Megkezdődnek a tárgyalások öt közép- és kelet-európai ország (Csehország, Észtország, Lengyelország, Magyarország, Szlovénia) és Ciprus EU-csatlakozásáról. Az Európai Tanács 1999 decemberében Helsinkiben tartott ülése a tárgyaló országok körének kiszélesítéséről dönt.
1999. január 1.	Az EU tizenegy tagországában megkezdik az egységes pénz, az euró bevezetését. Ezzel kezdetét veszi a Gazdasági és Pénzügyi Unió (EMU) létrehozásának harmadik szakasza.
1999. március 24–25.	Az Európai Tanács berlini ülésén jóváhagyja a Bizottság által kidolgozott "Agenda 2000" c. dokumentumot, amely az EU 2000-2006 közötti költségvetési kereteinek meghatározásánál jelentős belső reformokkal, valamint a keleti kibővítéssel is számol.
1999. május 1.	Az Amszterdami Szerződés hatályba lépése.

Forrás: saját összeállítás részben Horváth [1997] adatai alapján.

Az egységes Németország létrejöttével kapcsolatban a francia külpolitika hivatalos deklarációi évtizedek óta pozitívak voltak. De Gaulle már egy 1959-es beszédében kifejtette, hogy támogatja a két Németország egyesítését²⁸, s három évtizeddel később Mitterrand hivatalos állásfoglalásai is ugyanilyen tartalmúak voltak. A két politikus nyilatkozatait az is összefűzi, hogy egyikük sem számolt a német egyesítéssel úgy, mint belátható időn belül bekövetkező eseménnyel.²⁹ A francia külpolitika egyáltalán nem volt felkészülve az események olyan gyors előrehaladására, ahogyan az az elkövetkező egy évben történt.³⁰ Az 1989 nyara (az NDK válságának nyilvánvalóvá válása) és a

²⁸ "A két rész egyesülése egy teljesen szabad Németországba számunkra a német nép normális sorsának tűnik, feltéve, ha ez nem vonja kétségbe a fennálló határokat, és ha afelé tart, hogy Németország integrálódik a béke, a szabadság és az együttműködés Európájának szerződéses szervezetébe." A De Gaulle 1959. március 25-i sajtóértekezletén elhangzott mondatot magyarul idézi Gazdag [1989], p. 129.

²⁹ Jellemző erre Mitterrand 1989. november 3-án (tehát hat nappal a berlini fal leomlása előtt) Bonnban tett kijelentése: "Ahogy a dolgok mennek, meg lennék lépve, ha tíz éven belül egy új európai struktúrával kellene szembenéznünk." (magyar nyelven idézi Gazdag [1996a], p. 242).

³⁰ Mindezekről részletesen l. Guérin-Sendelbach [1999], pp. 43–108. Fontos körülménye volt a német

német újraegyesítés bekövetkezte közt eltelt bő egy évben a francia álláspont csak jelentős késéssel követte a változásokat. 1989 novemberéig a francia külpolitika az NDK-beli reformok és demokratizálódási folyamat támogatására helyezte a hangsúlyt, meg sem kérdőjelezvén a két német állam létezését. Ez a gondolat november végétől (Kohl tízpontos tervének a Bundestagban történt 1989. november 28-i közzététele után) merült csak fel, azonban egészen az 1990. március 18-i NDK-beli választásokig a francia külpolitikai gondolkodásban Németországot illetően az elmúlt négy évtized hagyományai voltak a meghatározók. Csak a választások eredményét (az NSZK-ban kormányzó pártok győzelmét) követően vált egyértelművé, hogy a francia vezetés tudomásul vette az egyesítést, s immár annak menetrendjét és körülményeit (beleértve az európai keretfeltételeket is) kívánta minél nagyobb mértékben befolyásolni (Guérin-Sendelbach [1999], p. 43).

Az NSZK számára a német egyesítés napirendre kerülése azt jelentette, hogy a nyugatnémet állam külpolitikája – közvetlenül Közép- és Kelet-Európa felgyorsult eseményeinek (a szovjet blokk felbomlásának) köszönhetően – kis lépésekből álló, több évtizedes tudatos munka után közel került ahhoz, hogy megvalósítsa legfontosabb célját. Az események felgyorsulása, s az, hogy a második világháborúban győztes nagyhatalmak nem voltak felkészülve ilyen gyorsaságú változásokra, ebben a döntő időszakban nagyban segítette a nyugatnémet külpolitikát.

Visszatekintve fontos hangsúlyozni, hogy a német újraegyesítés az események felgyorsulásának kezdetén korántsem volt előre lefutott ügy. Az események alakulásában döntő volt, hogy – építve a két évtizeddel korábban megkezdett Ostpolitik által megnyitott lehetőségekre is – Kohl kancellárnak sikerült meggyőznie Gorbacsovot a német egyesítés szükségességéről, s számos részterületen engedményeket is sikerült kicsikarnia tőle. Ez a közvetlen előnyökön kívül azzal is járt, hogy azok a francia remények, amelyek az egyesítéssel szemben Moszkva kemény ellenkezésére épültek,

---

egyesítési folyamatnak, hogy Mitterrand általában is rosszul mérte fel a nemzetközi erőviszonyokat, nem véve tudomást lényeges változásokról. Ennek leglátványosabb példái a szétesőben lévő keleti blokk nagyhatalmát, a Szovjetuniót összetartani próbáló Gorbacsovval történő kétoldalú találkozók voltak, amelyek amellett, hogy a német egység kérdésében nem hoztak a két fél számára kívánatosnak tartott eredményt, kivívták a németek (és rajtuk kívül a második világháborúban győztes hatalmak) rosszallását (l. Guérin-Sendelbach [1999], Gazdag [1996a], Gazdag [1996b]).

gyorsan össze kellett, hogy omoljanak.³¹ A folyamat gyorsításával (a Gorbacsovval folytatott kétoldalú találkozók mellett mindenképpen ide sorolandó a tíz pontos tervről szóló beszéd 1989. novemberi elhangzása) Németország mozgástere – különösen a 2+4 tárgyalások többi résztvevőjéhez viszonyítva – gyorsan nőtt, s a német kérdést lezáró szerződéseket 1990 ősze végére aláírták.³²

Az egységes német állam létrejöttével megváltoztak azok az erőviszonyok, amelyekre az európai integráció épült. Kérdéssé vált, hogy az integráció motorjául szolgáló francia–német "tandem" vajon képes lesz-e a továbbiakban is hatékonyan működni. Franciaországban régi félelmek éledtek újra az egységes német állam létrejötte láttán. A német külpolitika – Szlovénia és Horvátország korai német elismerésének³³ kivételével – igyekezett eloszlatni ezeket a félelmeket, hangsúlyozva Németország elkötelezettségét az európai és az euroatlanti integrációval szemben. A kilencvenes évek elején tehát az integráció két vezető országa közül az egyik (Franciaország) befolyása gyengülését látva kereste a módot arra, hogy helyzetét stabilizálja. Ez döntő mértékben függött a másik vezető ország (Németország), a franciák legfontosabb partnere politikájától, amely kész volt a kompromisszumra (részben azért is, mert visszanyert szuverenitását a gyakorlatban egyelőre nem tudta volna kihasználni anélkül, hogy fel ne keltse partnerei gyanakvását).³⁴

A 90-es évek felszínre hozták az EU nemzetközi biztonsági szerepvállalásának (és erre való képességének) komoly hiányosságait. Az évtized első felének háborús konfliktusai

---

³¹ Akkori tanácsadója, Jacques Attali feljegyzései szerint Mitterrand 1990. február 5-én (néhány nappal Gorbacsov és Modrow találkozója után) így fakadt ki: "Mi történt Gorbacsovval? Nekem azt mondja, hogy kemény lesz, erre mindenben enged! Mit adott ezért Kohl cserébe? Hány milliárd német márkát?" (idézi Guérin–Sendelbach [1999], p. 83, saját fordítás). Később, 1990 nyarán, amikor a szovjet helyzet miatt komolyan felmerült a tárgyalások elakadásának veszélye, "Gorbacsovna szinte minden kérését teljesítették a németek, Kohl maga vetette latba befolyását egy öt milliárd márkás kölcsön érdekében. Ezek az engedmények és a helyzetből való szovjet kiút hiánya végül meghozták a megoldást" (Deák [1998], p. 18.).

³² Az NSZK és az NDK közötti Egyesítési Szerződés aláírására 1990. augusztus 31-én, a 2+4 szerződés aláírására 1990. szeptember 12-én, a Szovjetunió és Németország közötti (a szovjet csapatok NDK-ból való kivonásának körülményeit rögzítő) Átvezető Szerződés aláírására 1990. október 9-én, a lengyel–német határszerződés aláírására 1990. november 14-én került sor (Deák [1998], p. 19).

³³ A témát nemzetközi jogi szempontból részletesen tárgyalja Kherad [1997].

³⁴ A visszafogott (a szövetségesek akcióinak pénzügyi támogatása mellett német repülőgépek Törökországba küldésére szorítókozó) német kötelezettségvállalás az első Öböl-háború idején ugyanakkor nem nyerte el a francia külpolitika irányítóinak rokonszenvét, akik (már csak a francia próbálkozások megerősítése érdekében is) szívesebben láttak volna aktívabb német fellépést. Az Öböl-háború francia–német vonatkozásait részletesen tárgyalja Guérin–Sendelbach [1999], pp. 221–236.

egyértelműen megmutatták, hogy Európa – Franciaország vezetésével – önállóan (értsd: az Egyesült Államok nélkül) nem képes hatékony fellépésre a nemzetközi szinten, ráadásul a közvetlen közelében kirobbant délszláv válság esetében jó ideig még csak egységes európai álláspontból sem beszélhettünk. Ugyanakkor épp a balkáni válsággóc kapcsán volt először megfigyelhető, s talán mindmáig e kérdéskörben a leginkább érzékelhető a korábban (az újraegyesítés előtt) hagyományosan igen visszafogott német külpolitika aktivizálódása, ami komoly kihívást jelent a magát a továbbiakban is Európa vezető politikai hatalmaként definiálni kívánó Franciaország számára (Stark [1995]).

A mindkét ország számára elfogadható – s valószínűleg egész Európa számára optimális – megoldást az jelenthetné, ha külpolitikai törekvéseiket az EU adta kereteken belül – az Unió többi tagországával is összehangolva – tudnák sikerre vinni. Egy ilyen megoldás jelentős előrelépést feltételez a kül- és biztonságpolitika összehangolása területén, ami idáig az integráció elmélyítésének egyik legproblematisabb része volt. Az integráció jövője szempontjából is kulcsfontosságú azon nézetkülönbségek feltárása, amelyek a francia és a német kül- és biztonságpolitika céljai, stratégiája és eszközei között feszülnek, különös tekintettel a kompromisszum elérésének lehetőségére és szükségességére.

Alapvető kérdés, hogy miként definiálják az integrációban résztvevő országok Európa aktív kül- és biztonságpolitikai szerepvállalásának földrajzi határait. Míg a francia külpolitika hajlik arra, hogy e szerepvállalást még ma is tágan, gyakorlatilag a globális fellépés lehetőségének fenntartását megcélözva értelmezze, addig a német külpolitika értelmezése szerint e szerepvállalást Európára, illetve az Európához földrajzilag közeli, ezért Európát közvetlenül érintő területekre, illetve konfliktusokra célszerű koncentrálni. Ez a felfogásbeli különbség jól tettenérhető az Eurohadtest, illetve a vegyes haderő (Combined Joint Task Force, CJTF) felhasználásával kapcsolatos francia és német elgondolásokban (Meiers [1998], pp. 55–56).³⁵

Az európai biztonságpolitikai pillér megerősítése mind Franciaország, mind Németország számára fontos, a célkitűzés mögött rejlő motivációk azonban eltérőek. Az

---

³⁵ A konkrét francia–német nézeteltéréseken túlmenően e kérdésekből kiviláglik a NATO és a NYEU közötti bonyolult kapcsolatrendszer rendezésének szükségessége is.

Egyesült Államokhoz fűződő kapcsolat kulcseleme az európai biztonságpolitikai pillérrel kapcsolatos francia–német vitáknak. Míg Franciaország – a 90-es évek közepétől a NATO-hoz való látványos közeledése ellenére – e pillért az Egyesült Államok befolyásával szembeni ellensúlyként képzelel el, addig Németország számára e pillér jelentőségét sokkal inkább az európai partnerekkel folytatandó szorosabb politikai együttműködés lehetősége adja (Párizssal szemben Berlin e pillért nem a NATO ellensúlyaként, hanem sokkal inkább annak kiegészítőjeként kezeli). Németország számára a hidegháború korszakában – amikor az ország a két ellenséges katonai blokk határán helyezkedett el – az amerikai katonai jelenlét nyújtott megnyugtató védelmet, s Németország a szükséges védelmi garanciákat – a franciák részéről e téren tett ajánlatok, illetve a közös francia–német biztonságpolitikai alapelvek³⁶ ellenére – ma is egyértelműen elsősorban az Egyesült Államoktól várja (Moisi [1995], Meiers [1998]).

A francia külpolitika, amely korábban nyíltan a NATO-val szemben kívánta kiépíteni az európai biztonsági pillért, mára – számot vetve a realitásokkal – e pillér létrehozását a NATO keretein belül, a Nyugat-európai Unió (NYEU) struktúráját felhasználva képzelel el. A párhuzamos struktúrák, a NYEU-ban résztvevő országok nagyfokú függése az USA fejlett technológiájától (elsősorban a műholdas katonai felderítés, valamint a katonai csapatszállítás terén), valamint a franciák európai parancsnoki posztokkal kapcsolatos igényei azonban komoly gyakorlati nehézségeket támasztanak e cél megvalósításával szemben.³⁷

A nem egyformán értelmezett célkitűzések és az értelmezési különbségekből is adódóan eltérő megvalósítási stratégiák mellett a mindezek megvalósítására rendelkezésre álló eszközök tekintetében sem teljes az összhang Franciaország és Németország között. Míg Franciaország hadseregét teljesen professzionális, a hidegháború utáni időszak konfliktusaira a világ bármely pontján reagálni képes haderővé kívánja fejleszteni, addig a német haderőreform csak a hadsereg kis részét tenné alkalmassá ilyen feladatokra. A ma még – a hidegháborús korszak kihívásainak megfelelően – alapvetően

---

³⁶ Concept commun franco-allemand en matière de sécurité et de défense, Nuremberg, 9 décembre 1996 – rendu public à Paris le 30 janvier 1997.

³⁷ Ezen igényekkel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy nem választhatók külön a NATO-n belüli finanszírozási vitáktól (az Egyesült Államok az európai szövetségesek hozzájárulásának növelését szorgalmazza). Ezen összefüggés ismeretében a francia igények (amelyek nem feltétlenül francia nemzetiségű, de mindenképpen európai parancsnokok kinevezésére vonatkoznak) jobban érthetők.

területvédelemre berendezkedett német hadsereg reformjának deklarált célja olyan haderő létrehozása, amely jelentősen hozzájárulhat a stabilitáshoz Európában. A válságkezelés feladatainak ellátása csupán kiegészítő elemként jön szóba.³⁸

A haderők felépítésének és céljának eltérő koncepciói mellett Európa önálló biztonságpolitikai szerepvállalását, reakcióképességét a már említett függés az Egyesült Államok csúcstechnológiájától is akadályozza. Az európai haditechnikai fejlesztések nagy problémája, hogy a legtöbb esetben nem hosszú távra szóló, piaci alapon létrejövő kooperációról van szó (az együttműködések általában egy-egy konkrét projektre korlátozódnak), az egyes országokban számos párhuzamos fejlesztés folyik, ami az erőforrások szétforgácsolásához vezet (Muguet [1995], Rohde [1998]). E probléma alól a francia–német együttműködés sem kivétel, s a kooperáció elmélyítését nehezítik a francia államnak a stratégiai fontosságúnak ítélt gazdasági ágazatok állami tulajdonban tartására irányuló törekvései.

A Függelék 1. táblázatának adatai jól érzékeltetik a vezető amerikai és európai hadiipari cégek közötti méretbeli különbségeket. Az ezekből adódó hátrányt fokozza, hogy az országhatárokon átnyúló nyugat-európai kooperációk mindmáig túlnyomórészt eseti politikai megállapodásokon alapultak. E helyzetben sokat ígérő lépés az Európai Repülőgépgyártó, Védelmi és Űripari Társaság (European Aeronautical, Defence and Space Society – EADS) 1999-ben történt létrehozása. A hosszú tárgyalássorozat³⁹ után létrejött, francia és német vállalatok dominálta új európai óriáscég (felépítését l. a Függelék 1. ábráján) valóban komoly versenytársa lehet az ágazat vezető amerikai vállalatainak.⁴⁰ A 80%-ban az EADS-hez tartozó Airbus a Boeing mellett a nagy

---

³⁸ A francia és a német haderőfejlesztési elképzelések közötti, itt csak címszavakban említett különbségeket részletesen elemzi Meiers [1998], pp. 54–65.

³⁹ A Daimler Chrysler csoporthoz tartozó német Dasa (akkor még a Daimler Benz leányvállalataként) először a brit British Aerospace-szel folytatott fúziós tárgyalásokat, ám azok nem vezettek eredményre. A tárgyalások híre viszont jelentősen hozzájárult a francia légi ipari szektor átalakulásának (az Aerospatiale privatizálásának és a Lagardère csoporthoz tartozó Matrával való összevonásának) meggyorsításához. Az EADS francia részesedésében megmaradt állami tulajdonhányad (a francia részesedés 50%-a) így is komoly fejtörést okozott a tárgyalások során. A probléma megoldását a szerződésnek azon kitétele jelentette, hogy a Daimler Chryslernek (amely egyébként a spanyol Casa tulajdonosa is) eladási opciót biztosítottak az EADS-ben való teljes részesedésére: amennyiben nem elégedett az eredménnyel, illetve kifogásai merülnek fel a francia államnak a cég életében játszott (egyébként a szerződésben korlátozott) szerepével szemben, úgy a német partner úgy szállhat ki az EADS-ből, hogy részesedését a jellemző piaci áron adja el a franciáknak.

⁴⁰ Az 1999-es adatok alapján a repülőgépgyártó ipar legnagyobb cégének, a Boeing-nek nettó árbevétele 58 milliárd USD, a második Lockheed Martiné 23 milliárd USD volt, míg az EADS tagjainak

személyszállító repülőgépek piacának egyenrangú szereplője, az Ariespace világelső a kereskedelmi műholdak felbocsátásában, az Eurocopter pedig a világ legnagyobb helikoptergyártója. Ugyanakkor igen nagy az EADS hátránya a vadászgépek piacán, azonban a fúziótól mind a német, mind a francia fél az amerikaiakkal szembeni lemaradás fokozatos lefaragását reméli.

A fentiekben említett koncepcionális nézeteltérések és gyakorlati problémák tudatosítása az első lépés lehet a korábbinál hatékonyabb európai kül- és biztonságpolitikai fellépés irányába. Az a politika, amely e problémák megoldása esetén létrejöhét, valószínűleg a korábbinál markánsabb német szerepvállalást, s ezzel párhuzamosan a francia szerep viszonylagos csökkenését hordozza magában. E változás jelei már a 90-es években is több alkalommal – elsősorban a délszláv konfliktus kapcsán – érezhetők voltak.

A délszláv válság kezdetén különösen szembeűnő volt a különbség Franciaország és Németország álláspontja között.⁴¹ Míg a francia külpolitika Jugoszlávia egyben tartására törekedett, ezzel lényegében a szerbeket támogatva, addig az újraegyesült Németország első jelentős önálló külpolitikai akciója Szlovénia és Horvátország elismerése volt 1991 decemberében. A boszniai háború idején szavakban már nagyobb volt az összhang, ám (legalábbis átmeneti) megoldást csak hathatós amerikai közreműködéssel sikerült elérni. Az Egyesült Államok katonai ereje döntő szerepet játszott a szerbek koszovói vérengzéseinek letörésében (a válság megoldásáról még korai lenne beszélni), ugyanakkor Európa szempontjából reményt keltő az az aktív szerepvállalás, amellyel Németország – mint az EU Tanácsa és a Nyugat-európai Unió soros elnöke 1999 első félévében – kivette a részét a bombázások lezárásának politikai előkészítéséből. Annak ellenére, hogy az EU-nak a koszovói akcióban résztvevő tagjai között a részleteket illetően időnként komoly nézetkülönbségek voltak, ezúttal sikerült a korábbinál egységesebb álláspontot képviselő szervezet benyomását keltenie. Ezt a fellépést – s ezen

---

összbevétele 22 milliárd USD volt. A forgalom civil hányada a három cégnél sorrendben 60, 10, illetve az EADS vállalatai esetében 76 százalékot tett ki (az adatok forrása: Business Week, in: Rossant [2000], p. 45).

⁴¹ E különbségről részletesen l. Stark [1995].

belül az aktív német szerepvállalást – erősítette meg az 1999 nyarán Kölnben aláírt délkelet-európai stabilitási paktum (Europäischer Rat [1999b]) is.

Az erőegyensúly eltolódása Franciaország számára önmagában tekintve nem pozitív fejlemény, összességében azonban a franciák számára is kedvező lehet, amennyiben növeli Európa fellépésének hatékonyságát. Ennek elengedhetetlen előfeltétele, hogy Németország kül- és biztonságpolitikai céljait – miként eddig is tette – az integráció kontextusában definiálja. Erre – amennyiben az EU keretein belül lehetőség nyílik a közös kül- és biztonságpolitika hatékonyabbá tételére, ami nem kis mértékben épp Franciaország magatartásának függvénye – a továbbiakban is jó esély van. Noha a kilencvenes évek egészét tekintve az EU világpolitikai szereplése (egy *már* nem igazán "nagy" Franciaországgal és egy *még* nem igazán "nagy" Németországgal, szemben az egyetlen szuperhatalomként megmaradt Egyesült Államokkal) bőven hagyott kívánnivalót maga után, a közös érdekek felismerése e téren pozitív változásokat hozhat. Ez utóbbi feltételezést egyes 1999-ben bekövetkezett események – a koszovói bombázások lezárásában játszott német szerep, a délkelet-európai térség számára Kölnben elfogadott stabilitási paktum (Europäischer Rat [1999b]), az EADS létrejötte, illetve az 1999 decemberében az Európai Tanács helsinki ülésének a második pillérhez kapcsolódó döntései⁴² – megerősíteni látszanak.

Európa gazdasági szerepéhez méltó világpolitikai súlyának elnyeréséhez – s nem mellesleg gazdasági szerepének megőrzéséhez, illetve növeléséhez – azonban nem elegendő egy-egy biztató kezdeményezés, hanem szisztematikusan kell törekedni a hatékonyabb fellépésre. Az EK és az akkori tagországok vezető politikusainak többsége már a 80-as években felismerte ennek jelentőségét. Az európai integrációnak az Egységes Európai Aktával és az Egységes Belső Piac létrehozásának tervével újraindított lendületét kihasználva egy új alapszerződésben kívánták pontosítani az

---

⁴² Az Európai Tanács 1999. december 10–11-én megtartott helsinki ülésének záródokumentuma immár közös európai biztonság- és védelempolitikaként nevezi meg ezt a területet (a dolgozat során e helytől eltekintve végig a "közös kül- és biztonságpolitika" megnevezést használom). Az ülésen döntöttek a válságkezelésre elérhető egységek előkészítéséről (arra az esetre, ha a NATO nem kívánna beavatkozni, ezek révén az EU önállóan is fel tudna lépni válsághelyzetekben), alapvető katonai képességek kifejlesztéséről, felvázolták a közös biztonság- és védelempolitika intézményi struktúráját, a nem EU-tag országoknak a második pillérbe való bevonási lehetőségeit, ugyanakkor (annak ellenére, hogy kiderült, hogy az EU katonai téren nem versenyezni akar a NATO-val, hanem kiegészíteni azt) nem tisztázták egyértelműen a NATO és az EU együttműködésének mechanizmusait (részletesebben l. Gazdag [2000],

integráció végső célkitűzéseit. E törekvés eredményeként született meg a Maastrichti Szerződés (Szerződés az Európai Unióról), amelynek aláírására 1992. február 7-én került sor, s amely a Gazdasági és Pénzügyi Unió (Economic and Monetary Union, EMU) részletesen kidolgozott terve mellett az EU közös kül- és biztonságpolitikájának, valamint a tagországok közötti bel- és igazságügyi együttműködésnek a kívánatos követendő irányait is vázolta.

Maastricht egyrészt tágran értelmezve az EK reakciója volt a világgazdaság és a világpolitika változásaira. Mivel ezek a változások igazán a szerződés kidolgozása alatt gyorsultak fel, nem alaptalanok azok a vélemények, amelyek szerint mire a reakció megtörtént, addigra a környezet, amire reagálni kellett, alaposan megváltozott. A gazdaság területén jól példázza ezt a fáziskésést az EMU szempontjából kulcsfontosságú makrogazdasági mutatók jelentős romlása a 80-as évek vége és a szerződés életbe lépése (1993. november 1.) között az EK-országok nagy többségében (ez még látványosabbá tette az akkor már két évtizede megkezdődött lemaradást az Egyesült Államokkal (és Japánnal) szemben a gazdasági fejlődés dinamikájában – l. a Függelék 2–5. táblázatait). A szerződés kidolgozása és ratifikálása alatti jelentős, Európát is érintő külpolitikai változások közül elég, ha (időrendi sorrendben) a német újraegyesítésre, az (első) Öböl-háborúra, a délszláv válság fellángolására és a Szovjetunió felbomlására gondolunk. E változások még sürgetőbbé tették az egységes európai fellépést, ez azonban – az EMU menetrendjének betartásától eltekintve – inkább szórványos maradt.

Maastricht másrészt szűken véve a német újraegyesítéssel megváltozott nyugat-európai helyzetre adott reakció is volt. A német túlsúly növekedését a franciák az európai integrációs folyamat keretein belül a Maastrichti Szerződés megkötésével igyekeztek korlátozni, amibe a németek beleegyeztek, az integráción belüli erőviszonyok alakulása azonban ezzel együtt sem a franciák elképzelései szerint alakul. Az EMU tervének realizálásával egyre egyértelműbbé és kifejezettebbé válik a német pénzügyi modell átemelése európai szintre. Ezzel párhuzamosan a franciák hagyományos erős területeként elkönyvelt politikai témákban az EU jobbjára csak kínos kudarokat könyvelhetett el, a figyelemreméltó új jelenségek, egyes sikerek pedig nemegyszer épp a

német külpolitika aktivizálódásához köthetők.

A Maastrichti Szerződés stratégiai jelentőségű kompromisszumot jelentett Franciaország és Németország között. A franciáknak sikerült a korábbinál erősebben belekötniük Németországot az európai integrációba, ezáltal saját maguk számára kevésbé nyugtalanítónak tenni a német újraegyesítés tényét. A németek cserébe az újraegyesítés elfogadásáért belementek ebbe a kompromisszumba⁴³, aminek elfogadhatóságát növelte számukra az, hogy az EMU terve a német modellt és gazdaságpolitikai prioritásokat követte. Ez a kompromisszum létfontosságú volt az európai integráció továbbélése szempontjából, az integrációs fejlődés számos hosszú idő óta napirenden lévő kérdésére azonban nem adott választ. E kérdések egy részének megoldását célozta – átütő sikerek nélkül – az 1996–97-ben lezajlott kormányközi konferencia, amelyet az Amszterdami Szerződés aláírása követett. A Maastrichti Szerződéssel kapcsolatos, a kormányközi konferencia alatt felszínre került és az Amszterdami Szerződés megalkotásához kapcsolódó francia–német nézetkülönbségek – amelyek részleteivel a dolgozat következő fejezetében foglalkozunk – az integrációs folyamat végcéljával és az annak eléréséhez szükséges eszközökkel kapcsolatos alapvető szemléletbeli (javarészt az eltérő nemzeti tradíciókból eredő) különbségekre is rávilágítanak.

Nemcsak a francia–német kapcsolatok, de az európai integráció jövője szempontjából is kulcsfontosságú, hogy az az intézményesített kapcsolatrendszer, amely a legfelső állami vezetőktől egészen az operacionális szintig kiépült és állandó koordinációt tett lehetővé a két ország között, mennyiben lesz képes hatékonyan működni a 90-es évek változásai közepette, illetve a következő évszázadban. Maastricht fontos üzenete e szempontból az, hogy az újraegyesült Németország látványosan az európai integráció kötelékében kíván élni kiteljesedett szuverenitásával. Ennek önmagában nem mond ellent a német

---

⁴³ A kompromisszumot jól érzékelteti François Mitterrand és Helmut Kohl 1990. április 18-i keltezésű, az Európai Tanács soros elnöki tisztét betöltő ír miniszterelnökhöz, Charles Haughey-hoz eljuttatott közös kezdeményezése. A levélben a francia köztársasági elnök és a német szövetségi kancellár azt javasolja, hogy az Európai Tanács 1990. április 28-ra összehívott rendkívüli ülésének napirendjére a tervezett témák – a német egyesítése és következményei az EK számára, az EK kapcsolatai a Közösségen kívüli európai országokkal (különös tekintettel Közép- és Kelet-Európa országaira) – tárgyalása mellett kezdjék el felgyorsítani a tizenkettek Európájának politikai felépítését. A levél kifejezetten szorgalmazza az EMU-ról szóló kormányközi konferencia előkészítő munkáinak felgyorsítását, valamint a politikai unióról szóló kormányközi konferencia előkészítő munkáinak megkezdését (azzal a deklarált céllal, hogy az ezekhez kapcsolódó reformok a nemzeti parlamentekben megtörténő ratifikációk után 1993. január 1-jén életbe léphessenek). A levél szövegét közli Weidenfeld [1994], pp. 103–104.

külpolitika aktivizálódása, amennyiben ez európai keretek között zajlik (tehát nem úgy, mint 1991 végén Szlovénia és Horvátország német elismerésekor, hanem úgy, mint 1999-ben a koszovói válság rendezésénél). A németekkel szembeni politikai erőfölényükhöz hozzászokott franciák érdeke is az, hogy ez így történjen: egyrészt a „tandem” működőképességének megőrzése érdekében, másrészt pedig Európa nemzetközi politikai cselekvőképességének növelése érdekében (a francia külpolitika Európára (az európai integrációra) évtizedek óta mint "hatalmi multiplikatort", azaz a francia érdekeket az egyszerű nemzeti fellépésnél hatékonyabban szolgáló, illetve azt kiegészítő eszközre is tekint). Ahhoz, hogy az együttműködés e pozitív forgatókönyv szerint alakuljon, számos esetben várhatóan a francia fél korábbinál nagyobb fokú kompromisszumkészségére lesz szükség.

A német újraegyesítés kapcsán számos elemző veti fel azt a kérdést, hogy az erőviszonyok megváltozását követően is megmarad-e a két ország kapcsolatainak ezidáig tapasztalt különleges jelentősége.⁴⁴ A francia–német kapcsolatok fontosságának megmaradása mellett szól – az olajozottan működő intézményi keretek mellett – megítélésem szerint az is, hogy nem látszik e kapcsolatokkal egyenértékű alternatíva.⁴⁵ Az korábban is előfordult, hogy egyes konkrét kérdésekben a franciák vagy a németek a britekkel szorosabban együtt tudtak működni, mint a „tandem” másik országával (például védelmi kérdésekben), s hasonló példákat ma is lehet találni.⁴⁶ Ez azonban önmagában a „tandem” működését nem veszélyezteti, sőt, az integrációhoz tartósan a korábbinál konstruktívabban hozzáálló brit politika esetén még erősítheti is azt. A brit kapcsolat azonban sem Franciaországnak, sem Németországnak nem kínál olyan fokú természetes partnerséget, amelyet a kettejük között létrejött szoros szerves kapcsolatok a

---

⁴⁴ E kérdés központi témája például Ammon [1995], Axt [1996], Hoffmann [1995], Schmitt [1996], Vernet [1997], Stark [1998] munkáinak. A magyar szakirodalomban e kérdést tárgyalja többek között Csizmadia [1997], Gazdag [1996a], Kiss J. [1996], Kiss J. [1997], Rác–Szemplér [1997], Szemplér [1998a].

⁴⁵ A francia–német "tandem" jövőbeni súlyát természetesen jelentősen befolyásolhatják az integráció elmélyítésének fejleményei, ezek közül is közvetlenül a megerősített együttműködés (részletesen I. később) formulájának alkalmazási lehetőségei. Ezek azonban nem alternatívái a két ország különleges kapcsolatának, hanem egy, a jelenlegitől eltérő, annál jóval szövevényesebb európai integrációs kapcsolatrendszerbe ágyazhatják be azt.

⁴⁶ Például míg a kilencvenes évek elején Mitterrand elutasította a brit-francia együttműködés megerősítését, s helyett a németekkel fenntartott kapcsolatok szorosabbra fűzését szorgalmazta, addig az 1993-ban a miniszterelnöki székbe került Edouard Balladur a német hatalom ellensúlyozására a britekhez való közeledést szorgalmazta (Manfrass-Sirjacques [1997], pp. 187-191).

politika és a gazdaság területén egyaránt biztosítanak.

A francia–német kétoldalú kapcsolatok egyik igen érdekes és aktuális kérdése a generációváltás a két ország vezető politikusai körében. Mitterrand, majd Kohl távozásával a politikai színtéren immár mindkét oldalon olyan vezetők maradtak, akik számára a francia–német fegyveres konfrontáció történelem. Ez a jövőben elvileg gyengítheti a két ország eddig kiemelt fontosságú kapcsolatait. Ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy a világháború óta eltelt évtizedekben a két nép egymás iránt korábban érzett ellenségességét fokozatosan egyre nagyobb mértékben egymás megbecsülése váltotta fel (ennek folyamatosságát számos közvélemény-kutatás igazolja⁴⁷), másrészt pedig az európai integráció keretein belül kialakult szoros gazdasági és politikai kapcsolatok is megnövelték az egymásrautaltság érzését és annak tényleges fokát. Mindez abba az irányba hathat, hogy a francia–német kétoldalú kapcsolatok rendszere a 80-as–90-es évtized fordulóján bekövetkezett, e kapcsolatrendszer alapjait is érintő változások ellenére mindkét ország számára fontos marad.

Különösen fontos e kifinomult kapcsolatrendszer tartalmas működőképességének megőrzése most, amikor az EU jelentős kihívások előtt áll, mind az integráció elmélyítését, mind az abban résztvevő országok körének kibővítését illetően. A dolgozat további fejezetei e témakörök szempontjából mutatják be részletesen a francia–német viszony alakulását, a francia és német érdekek közötti párhuzamokat és ellentéteket, s azok lehetséges következményeit az európai integráció fejlődése számára.

---

⁴⁷ Több idevágó közvélemény-kutatás eredményét bemutatja és elemzi Kolboom [1991].

III. FRANCIAORSZÁG, NÉMETORSZÁG ÉS AZ EURÓPAI INTEGRÁCIÓS FOLYAMAT ELMÉLYÍTÉSE

Az európai integráció két vezető országának tradíciói meghatározó hatást gyakoroltak az EU mai formájára és működésére is. Az EU jelenlegi gyakorlatával szemben (ami tulajdonképpen még nagyrészt az EK gyakorlatát jelenti) elhangzó egyik gyakori kritika az, hogy túlzottan is magán viseli a francia politika stílusjegyeit. E kritika Ammon [1995] szerint a következő rémképben foglalható össze: az integráció egy technokrata, bürokratikus Európát jelent, amely központi irányítás alatt áll, és problémáit adminisztratív módon igyekszik megoldani. Az állampolgár, a régiók, vagy éppen Európa népeinek szerepe e folyamatban jelentéktelen.

A másik, ugyancsak gyakran elhangzó kritika képviselői ezzel szemben éppen a német dominanciától féltik Európát, különösen a német újraegyesítés óta. Az e félelmüket hangoztatók szerint Európa ugyan hatékonyan működhet, ám a német befolyás eredményeként a "konszernek és a pénz hideg és anyagias Európája" lesz, amelyből hiányzik majd az emberi melegség és a szociális érzékenység (Ammon [1995], pp. 452–453).

Noha e kritika az előzőleg bemutatott bírálattal épp ellentétes irányú, a kettőnek mégis van egy közös eleme: a központosítás, az egységesítés elutasítása, s ezzel párhuzamosan Európa sokszínűségének hangoztatása. A kritikák úgy foglalhatók össze, hogy a mai EU a francia típusú központosított berendezkedés, az ebből adódó demokratikus deficit, a mindenhol jelenlévő és mindent jobban tudó adminisztráció és a német gazdasági koncepció, az inflációtól való beteges félelem, az ebből adódó és a gyengébb európai gazdasági partnerek életét megkeserítő és őket másodrangú szerepre kárhóztató stabilitásorientált gazdaságpolitika szerencsétlen kombinációja (Ammon [1995], p. 455).

Ha a fenti bevezetőben idézett kritika tükre nyilvánvalóan felnagyítva és helyenként torzítva is mutatja a problémákat, kétségtelenül világossá teszi, hol vannak az európai integráció elmélyítésének – s ehhez kapcsolódóan a francia–német kapcsolatoknak – a legkényesebb pontjai. E pontok mind a Gazdasági és Pénzügyi Unió létrehozása, mind pedig a politikai integráció reformkísérletei során megkerülhetetlenek bizonyultak a

kilencvenes években, s úgy tűnik, megkerülhetetlenek lesznek az integráció elmélyítéséről folyó jövőbeni francia–német vitákban is.

1. A gazdasági integráció legmagasabb foka: a Gazdasági és Pénzügyi Unió

Az európai integrációs folyamat gyakorlati megvalósítása – természetesen komoly politikai megfontolásokkal a háttérben – először a gazdaság területén indult el, s az eredmények is e területen a leglátványosabbak. A gazdasági integráció előrehaladásában komoly szerepet játszott – a jelentős gazdaságfilozófiai különbségek, tradíciók ellenére⁴⁸ – a francia–német együttműködés sikere. Az Egységes Belső Piac létrehozása után a korábbinál is nagyobb szükség volt és van erre az együttműködésre annak érdekében, hogy a Gazdasági és Pénzügyi Unió Maastrichtban elhatározott terve sikeresen valósuljon meg.

A monetáris együttműködés szorosabbra fűzésére (és végső soron a monetáris unió létrehozására) irányuló tervek immár három évtizedes múltra tekintenek vissza.⁴⁹ A korábban elért eredmények (az ECU és az Európai Monetáris Rendszer létrehozása) ismeretében is elmondható azonban, hogy az EMU Maastrichtban elfogadott terve minőségi ugrást jelentett. Ezt az ugrást e korábbi eredmények mellett a tagországok gazdaságának egyre nagyobb mértékű összefonódása (mikro- és makroszinten egyaránt), az Egységes Belső Piac létrehozása, valamint (ez utóbbival szoros összefüggésben) a világ más fejlett térségeiből érkező és a globalizáció által felgyorsított kihívásokra való reagálás szükségszerűségének felismerése tette lehetővé.

A kilencvenes években az európai gazdasági integráció a Gazdasági és Pénzügyi Unió tervének megalkotásával célegyenesbe érkezett. E terv deklarált célja Európa gazdasági helyzetének javítása, a széttagoaltság okozta veszteségek megszüntetése, s az egységes pénz (ezáltal az Egységes Belső Piac építményének betetőzése) révén az öreg kontinens világ gazdasági versenypozíciójának erősítése. Az EMU megvalósítása terv szerinti ütemben halad, ám ezen önmagában kétségtelen sikert egyelőre beárnyékolják az európai gazdaság több mint két évtizedre visszavezethető problémái, amelyek a 90-es években a növekedés és a foglalkoztatás elégtelen szintjében csúcsosodtak ki, veszélybe

---

⁴⁸ Ezek történeti és kulturális háttérével is foglalkozik Hickmann [1996].

⁴⁹ E folyamat bemutatása nem tárgya a dolgozatnak. Az e téren végbement fejlődés történeti áttekintését

sodorva egyszersmind a jóléti állam tipikusan európai intézményét.

A hetvenes években bekövetkezett első nagy gazdasági válságot követően Európa gazdasági mutatói az öreg kontinens tartós pozícióvesztését jelezték a világ másik két fejlett térségével szemben, amely a technológiai versenyben való lemaradással párhuzamosan egyre erősödő makrogazdasági következményeket is maga után vont. Ez utóbbiakat jól érzékeltetik a Függelék 2–5. táblázatainak a gazdasági növekedésre, a beruházások, a foglalkoztatás és a munkanélküliség alakulását áttekintő hosszú távú nemzetközi összehasonlító makrogazdasági adatai. Ezek áttekintéséből is kiderül, hogy a 90-es évek elején bekövetkezett recesszió nyomán olyan problémák – a gyenge gazdasági növekedés és az ennek következtében tartósan magas munkanélküliség – kiáltottak sürgős megoldás után, amelyek gyökerei még a hetvenes évek elégtelen alkalmazkodására nyúlnak vissza. A nyolcvanas évek második felének fellendülését követő újabb recesszió ráadásul – a globalizáció előrehaladásának, ezen belül a tőkemozgások korábbinál jóval nagyobb fokú szabadságának, valamint az elektronikus pénzügyi piacok működésének is következményeként – a korábbinál jóval élesebb versenyhelyzetben érte el Európát. E helyzetben a reagálást megnehezítették a hosszú távon a remények szerint a fent említett, rég ismert gondok leküzdését is szolgáló, ám rövid távon e célkitűzéssel ellentétes intézkedéseket megkövetelő Gazdasági és Pénzügyi Unió stabilitásorientált gazdaságpolitikára kényszerítő kritériumai.

Az államháztartások eladósodása az EMU terve nélkül is megoldást kívánt volna, a stabilitást szolgáló intézkedésekhez azonban így éppen akkor kellett gőzerővel hozzáfogni, amikor azok a recesszióból való kilábalást komolyan visszafogták. Az EMU kapcsán folytatott francia–német viták valódi megértéséhez e helyzet, valamint a két ország nemzeti jellegzetességeinek és prioritásainak ismerete is szükséges. A 90-es évek recessziója ugyanis világosan megmutatta, hogy az államok gazdasági erőforrásai a megváltozott (gazdasági és társadalmi) feltételek mellett nem elégségesek a hagyományosan államinak tekintett feladatok korábbi szinten történő ellátásához. A recesszió egyszersmind a jóléti állam válságának immár eltitkolhatatlan beköszöntét is jelentette, s a változás szükségessége mind a francia, mind a német társadalmat megrázta. A gazdaságpolitikai reakciók a sajátos körülmények (német újraegyesítés) és az eltérő preferenciasorrend (gazdasági stabilitás versus társadalmi béke) miatt

---

adja Krägenau–Wetter [1994], magyar nyelven Palánkai [1995], pp. 269–341.

hangsúlyeltéréseket mutattak és mutatnak, a lényegét tekintve azonban az EMU tervének sikerült megvalósítania a gazdaságpolitikák tényleges tartalmának nagyfokú konvergenciáját.

Az EMU létrehozásában Franciaország és Németország központi szereppel bírnak: eltekintve a politikai megfontolásoktól, részvételük pusztán az EU-n belüli gazdasági súlyuknál fogva is elengedhetetlen volt (4. táblázat). Azon túlmenően, hogy a két ország az EU két legnagyobb gazdaságával rendelkezik, amelyek összteljesítménye a tizenötök gazdasági teljesítményének hosszú távon is stabilan több mint 40 százalékát teszi ki, a két ország gazdaságának egyre nagyobb mértékű összefonódása is alátámasztja a fenti megállapítást. A két ország egymás legfontosabb külkereskedelmi partnere: egymás közti kereskedelmük jelentőségét jól érzékelteti az az adat, miszerint az EU-ba irányuló német összkivitel mintegy egyötödének Franciaország, az EU-ba irányuló francia összkivitel több mint egynegyedének Németország a célállomása (l. az 5. táblázat adatait).⁵⁰

4. táblázat

Németország és Franciaország súlya az EU gazdasági teljesítményében (a két ország bruttó hazai termékének (GDP) százalékos aránya a mai EU-15 GDP-jében)

	Németország ¹	Franciaország
1960	22,5	19,0
1970	24,4	18,9
1980	23,9	19,6
1990	22,8	18,1
1991	24,6	17,2
1997	26,0	17,2

⁵⁰ Fontos megjegyezni, hogy egy olyan kapcsolatról van szó, amely hosszú távon is erős. A 2. táblázatban az abszolút számok alakulása ezt jól érzékelteti. A partner részarányának megítélésénél az EU-ba irányuló összkivitelben figyelembe kell venni azt, hogy az EU 1995-ben három olyan taggal (Ausztria, Finnország, Svédország) bővült, amelyek (ez különösen Ausztria esetében jelentős) szerepe Németország külgazdaságában hagyományosan jóval fontosabb, mint Franciaországéban. Az egymás (EU-)kereskedelmében betöltött részarányok változása (kezdetben viszonylag erős csökkenése a német, némi késéssel enyhébb visszaesése a francia oldalon, majd az arányok újbóli stabilizálódása) jórészt ennek tudható be.

¹ 1990-ig Nyugat-Németország.

Forrás: European Economy No. 65, 1998, pp. 226–227, saját számítások.

5. táblázat

A francia–német kereskedelem alakulása a 90-es években (millió euró és az EU-ba irányuló kereskedelem százaléka)

	Német export ¹ Franciaországba	Az EU-ba irányuló kivitel %-ában	Francia export Németországba	Az EU-ba irányuló kivitel %-ában
1990	40 645,5	24,0	31 714,61	29,0
1991	42 451,7	24,4	38 179,94	32,5
1992	42 857,5	23,9	36 795,39	30,3
1993	39 924,2	24,7	35 183,75	31,1
1994	43 173,4	24,4	37 259,44	29,0
1995	46 903,7	20,2	41 041,41	28,3
1996	45 673,7	19,3	41 006,38	27,4
1997	48 068,6	19,1	42 333,37	25,6
1998	53 714,4	19,8	46 954,79	26,3

¹ 1990-ben Nyugat-Németország exportja.

Forrás: Eurostat COMEXT adatbázis.

Ha nem is annyira kiemelkedő, mint a kereskedelem esetében, de jelentős a két ország közötti működőtőke-befektetések állománya is, ami szintén fontos kapocs a két ország gazdasága között.⁵¹ Az európai gazdasági integráció fokozatos – az Európai Szén- és Acélközösségtől az Egységes Belső Piacig, a Közös Agrárpolitika kezdeteitől a strukturális politika mai mechanizmusáig való – kiterjedése mellett a kétoldalú gazdasági kapcsolatok is fontos szerepet játszottak abban, hogy a két ország makrogazdasági mutatói fokozatosan közeledtek egymáshoz (ezt a Függelék hosszú távú makrogazdasági trendeket bemutató 2–10. táblázatainak adatai jól érzékeltetik). A legfontosabb mutatók trendjének egymáshoz simulásában döntő szerepe volt annak a francia gazdaságpolitikai választásnak is, amely 1983-ban egyértelműen a pénzügyi stabilitás német modelljét tűzte ki elérendő célként, s e célkitűzést konzekvensen meg is valósította.

---

⁵¹ Ihrig [1995] adatai alapján a 90-es évek elején Németország volt a Franciaországba áramló külföldi működőtőke-befektetések első számú forrása és a francia működőtőke-export hatodik számú célországa. A Németországban végrehajtott működőtőke-befektetések volumenét tekintve Franciaország a hatodik helyen állt (kiemelendő az újraegyesítés után az új szövetségi államokban mutatott francia befektetői aktivitás, ami e területeken az első helyet biztosította Franciaország számára), miközben a német működőtőke-export negyedik számú célországának számított. Minderről részletesen l. Ihrig [1995], pp. 260–278.

Az elmondottak alapján nem meglepő, hogy a két ország részvételét minden elemző az EMU megvalósíthatóságának alapvető feltételeként kezelte. Az integrációban részt vevő többi ország lassabb tempója, illetve kevésbé eltökélt szándéka láttán a 80-as évek végén felmerült az az elképzelés is, hogy a Németország és Franciaország (legalábbis első lépésben) ketten hozzák létre saját pénzügyi uniójukat; a német jegybank ezirányú felvetését azonban a franciák – attól tartván, hogy egy márka-zóna "foglyaivá" válnának – visszautasították és egyértelműen az EMU-nak (potenciálisan) az integráció minden résztvevőjére kiterjedő, Jacques Delors által felvázolt tervét támogatták.⁵² Ezzel együtt a későbbiekben is nagy nyilvánosságot kaptak hasonló – ha nem is a hivatalos politika szintjén született – elképzelések, amelyek akár az "országegyesítés" tervéig is elmentek.⁵³

Az EMU sikeréhez számos olyan kérdésben kellett és kell még tartós kompromisszumra jutni, amelyek a francia és a német gazdaságfilozófia eltéréseiből adódóan vitaforrásként jelentek és jelennek meg. E problémák súlyának értékelésénél nem lehet elvonatkoztatni a gazdasági konjunktúra alakulásától, amelyet a 90-es években mindkét országban minimális infláció, alacsony növekedési ütem és magas munkanélküliség jellemezett, miközben az államháztartás helyzete az évtized elejéhez képest romlott (l. a 6–10. táblázatok adatait). A hasonló gondokra a franciák és németek által adekvátnak értékelt gazdaságpolitikai válaszok azonban nem mindig estek egybe. A nézeteltérések az EMU-val kapcsolatos kérdésekben is érvényre jutottak.

---

⁵² A francia–német valutaunióval kapcsolatos elképzelésekről, és az annak megvalósítása melletti érvekről részletesen l. Saint-Etienne [1995].

⁵³ Ennek érdekes példája Moatti–Giret–Steinmann [1997] összeállítása, amely a népszerű L'Expansion c. francia gazdasági hetilapban jelent meg, s azt a témát járja körül, milyen is lenne a Franciaország és Németország egyesítésével létrejövő új ország. A dosszié fontos üzenete, hogy az így létrejövő "szuperállamot" gazdasági ereje Japánnal egy szintre helyezné. Korinman [1995] az EU válságára (és az 1994-es "Schäuble–Lamers papírra" (CDU-/CSU-Fraktion des Deutschen Bundestages [1994])) adandó válaszként veti fel a francia–német egyesítés gondolatát.

6. táblázat

A fogyasztói árszínvonal (magánfogyasztásra vonatkozó) éves növekedési ütemének alakulása Németországban és Franciaországban a 90-es években

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999 ¹
Németország	3,8	4,9	4,0	2,8	1,9	1,9	1,8	0,9	0,6
Franciaország	3,2	2,4	2,2	2,1	1,6	1,9	1,2	0,7	0,5

¹ 2000. márciusi becslés.

Forrás: European Economy No. 65, 1998, p. 266, European Economy Supplement A, 2000/1–2, p. 66.

7. táblázat

A változatlan (1990-es) árakon mért GDP éves növekedési ütemének alakulása Németországban és Franciaországban a 90-es években (%)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999 ¹
Németország	5,0	2,2	-1,2	2,7	1,8	1,4	1,5	2,2	1,5
Franciaország	0,8	1,2	-1,3	2,8	2,1	1,5	2,0	3,2	2,8

¹ 2000. márciusi becslés.

Forrás: European Economy No. 65, 1998, p. 236, European Economy Supplement A, 2000/1–2, p. 61.

8. táblázat

A munkanélküliségi ráta alakulása Németországban és Franciaországban a 90-es években (az aktív népesség százalékában)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999 ¹
Németország	5,6	6,6	7,9	8,4	8,2	8,8	9,9	9,4	9,1
Franciaország	9,5	10,4	11,7	12,3	11,7	12,4	12,3	11,7	11,0

¹ 2000. márciusi becslés.

Forrás: European Economy No. 65, 1998, p. 222, European Economy Supplement A, 2000/1–2, p. 70.

9. táblázat

Az államháztartási hiány alakulása Németországban és Franciaországban a 90-es években (a GDP százalékában)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999 ¹
Németország	3,1	2,6	3,2	2,4	3,3	3,4	2,6	1,7	1,1
Franciaország	2,1	3,9	5,8	5,8	4,9	4,1	3,0	2,7	1,8

¹ 2000. márciusi becslés.

Forrás: European Economy No. 65, 1998, p. 364, European Economy Supplement A, 2000/1–2, p. 73.

10. táblázat

Az államadósság alakulása Németországban és Franciaországban a 90-es években (a GDP százalékában)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999 ¹
Németország	41,5	44,1	48,0	50,2	57,0	59,8	60,9	60,7	61,0
Franciaország	35,8	39,8	45,3	48,5	51,9	57,1	59,0	59,3	58,6

¹ 2000. márciusi becslés.

Forrás: European Economy No. 65, 1998, p. 366, European Economy Supplement A, 2000/1–2, p. 74.

Az EMU harmadik szakaszába lépés – az egységes pénz bevezetésének megkezdése – Maastrichti Szerződésben meghatározott feltételeinek (az ún. konvergenciakritériumoknak) helyességéről és interpretációjáról EU-szerte folyó vita középpontjában a stabilitás kérdése állt. E kritériumok a következők voltak⁵⁴:

- stabil államháztartás: az államháztartás konszolidált (a központi, a helyi és regionális kormányzatok, valamint a társadalombiztosítási rendszer költségvetés egyenlegéből összeadódó) éves hiánya nem haladhatja meg a GDP 3%-át, a bruttó államadósság pedig nem lehet magasabb a GDP 60%-ánál;⁵⁵

⁵⁴ A kritériumok általános megfogalmazását az EK-szerződés 104. (Amszterdam előtt 104c) és 121. (Amszterdam előtt 109j) cikkelyei tartalmazzák, a konkrét értékeket és a mutatószámok statisztikai definícióit az EU-szerződésben e cikkelyekhez fűzött jegyzőkönyvek határozzák meg.

⁵⁵ Az EK-szerződés 104. (Amszterdam előtt 104c) cikkelye értelmében e kritériumok teljesítését a

- tartósan mérsékelt infláció, amely az utolsó évben nem haladja meg 1,5 %-nál nagyobb mértékben az uniós országok között a három legjobb eredményt elért ország inflációs rátáinak átlagát;
- a nemzeti valuta legalább két éve folyamatosan tagja az Európai Monetáris Rendszernek (EMS), s annak normális lebegési sávjában tartózkodik, leértékelésére ezen időszak alatt nem kerül sor;⁵⁶
- hosszúlejratú kamatlábak, melyek nem haladhatják meg 2 %-nál nagyobb mértékben az uniós országok közül a három legalacsonyabb inflációt felmutató ország megfelelő kamatlábainak az átlagát.

Németország egyértelműen a kritériumok szigorú értelmezése és betartatása mellett állt ki, mert a német álláspont szerint csak ez biztosíthatja az egységes pénz értékállóságát. Itt fontos emlékeztetni arra, hogy a hagyományokon túl a német alkotmánybíróságnak a Maastrichti Szerződéshez kapcsolódó (BverfGE 89, 155 (204)) állásfoglalása is a stabilitásra kötelez. A kritériumok betartatása mellett e stabilitás fontos feltétele a közös jegybank státusza, amelynek mintája a németek szemében a Deutsche Bundesbank (a német szövetségi központi bank) politikától független intézménye.

Franciaország Németországnál jóval később, 1983-ban, az erős frank politikájának megkezdésével döntött végérvényesen a stabilitásorientált gazdaságpolitika mellett. E politika egyértelműen sikeres volt, amit a 80-as évek közepétől rohamosan javuló, majd a 90-es években a német szinthez hozzásimuló, sőt az alá kerülő francia inflációs ráta is jelez.⁵⁷ A hagyományok azonban a gazdaság szereplői számára a tényleges váltásnál lassabban halványulnak el: a franciák számára ez az Európai Monetáris Rendszer 1993

Bizottság pozitívan ítélni meg, amennyiben egy ország államháztartási hiánya az adott évben a határérték fölött helyezkedik el, de ahhoz folyamatosan és gyors ütemben közelít, vagy ha a határérték túllépése csak átmeneti, kivételes és kismértékű, illetve ha egy ország bruttó államadóssága a határérték felett helyezkedik el, de megfelelő mértékben csökkenve megközelíti a határértéket.

⁵⁶ E kritérium értelmezése körül az európai árfolyammechanizmus (Exchange Rate Mechanism – ERM) 1993-as válságát követően egy ideig élénk vita folyt. A korábban $\pm 2,25\%$ -os normális lebegési sávot ugyanis 1993 augusztus 1-jén – az ERM életben tartása érdekében – $\pm 15\%$ -ra szélesítették ki. Később egyértelművé vált, hogy az új határok jelentik a kritériumban megfogalmazott "normális" lebegési sávot. Érdemes megjegyezni, hogy a "megtámadott" valuták (a francia frank és az ír font) visszatértek a korábbi, szűkebb határok közé (Von Braun [1996], pp. 108–109).

⁵⁷ A francia gazdaságpolitika 1983-ban bekövetkezett fordulatát és annak következményeit az EMU feltételeinek teljesítése szempontjából részletesen elemzi De Boissieu–Pisani-Ferry [1995].

nyarán bekövetkezett válságánál – a frank ellen indított spekulációs támadások során – világossá kellett, hogy váljon. Az európai árfolyamrendszer ezen (egy éven belül immár második) megrázkódtatása csak a lebegési sáv jelentős kiszélesítésével volt feloldható.⁵⁸

Komoly eredmény, hogy e keserű tapasztalatot követően, ráadásul a recesszió mélypontján a francia gazdaságpolitika nem tért le a stabilitásorientált (s az EMU kritériumainak teljesítése érdekében komoly megszorításokat is igénylő) gazdaságpolitika pályájáról.⁵⁹ A francia frank gyorsan visszatért a korábbi szűkebb (immár nem előírásként betartandó) lebegési sávon belülre, ami a frank elleni spekulációs támadás gazdasági megalapozatlanságát, egyben a stabilitásorientált gazdaságpolitika eltökélt folytatását is jelezte. A Banque de France (a francia jegybank) függetlenségét jelentősen növelő, 1994 elején életbe lépett intézkedések szintén nagy lépést jelentettek a Maastrichti Szerződésben körvonalazott (és Németország számára kívánatos) modell felé. Ez utóbbi lépés, amelyet élénk szakmai és politikai vita övezett Franciaországban, annál is inkább nagyra értékelendő, mivel igen hosszú francia nemzeti tradícióval történő (legalábbis részleges) szakítást jelentett.

Az EMU körüli vitákban a két országon belül is megoszlottak a vélemények. E viták érdekessége, hogy a szigorúan vett szakmai érvek a legtöbbször háttérbe szorultak a politikai jegyeket is magán viselő argumentáció mögött (Guérot [1998]). Ez következménye volt annak, hogy a konvergenciakritériumok teljesítéséhez szükséges rövid távú intézkedések épp ellentétesek voltak a recesszió enyhítéséhez szükséges lépésekkel. A 90-es évek első felében Párizsban igen gyakran lehetett hallani „német diktátumról” annak kapcsán, hogy a Bundesbank – az újraegyesítés során a keletnémet márka átváltásából adódó pénzteremtés inflációs hatásainak kordában tartására – a recesszió idején magasan tartotta a kamatokat. E kritikában benne van annak a 80-as évek közepe óta egyértelmű ténynek a felismerése is, hogy az Európai Monetáris

---

⁵⁸ Az árfolyamrendszer egy évvel korábbi (1992. szeptemberi) válsága ugyan közvetlenül nem érintette a francia frankot (a "támadások" célpontja az angol font és az olasz líra volt), de nagymértékben fokozta a Maastrichti Szerződésről 1992. szeptember 20-án tartott (s végül éppen csak a szerződés melletti eredményt hozó) franciaországi népszavazás előtti bizonytalanságot.

⁵⁹ Érdeemes megjegyezni, hogy a recesszió miatt a stabilitásorientált gazdaságpolitikát ellenzők érvei 1992–93-ban jóval nagyobb visszhangot keltettek Franciaországban, mint tíz évvel korábban, az erős frank politikájának bevezetésekor (l. Pisani-Ferry–Hefeker–Hallett [1997], pp. 22–23).

Rendszeren belül igazán önálló monetáris politikát csak a német jegybank volt képes folytatni.⁶⁰

Az EMU francia támogatóinak egyik fő érve – részben épp a fenti gondolatmenet alapján – az volt, hogy Franciaország csak az egységes pénz bevezetésével élvezheti teljes mértékben mindazon erőfeszítések eredményét, amelyekkel 1983 óta követett gazdaságpolitikájával folyamatosan a monetáris stabilitás erősítésére törekszik. Az ellenzők számára a monetáris stabilitás érdekében hozott intézkedések olyan áldozatok voltak, amelyek a gyors növekedés elmúltával az amúgy is elkerülhetetlennél jobban veszélyeztetik a gazdasági növekedést és a foglalkoztatást (Saint-Etienne [1995], pp. 216–219).

Németországban az EMU pártolói azt hangoztatták, hogy a maastrichti kritériumok betartatása elegendő garancia az egységes valuta értékállóságára, s amennyiben az egységes valuta a márkához hasonlóan stabil lesz, úgy e stabilitás előnyei az EMU egész térségére kiterjednek. Az EMU német ellenzői – a konvergenciakritériumok felpuhításától tartva – épp az egységes pénz stabilitásának biztosíthatóságát kérdőjelezték meg. Kritikájuk fontos eleme volt az országonként eltérő „stabilitáskultúra” felemlítése, amelyet csak felerősítettek az egyes országokból – köztük Franciaországból – a kritériumok rugalmasabb értékelését kívánó hangok (l. pl. Hellmann [1995], pp. 199–200).

A kritériumok – bizonyos határok közti – rugalmas kezelése már a Maastrichti Szerződésben benne foglaltatott azáltal, hogy a feltételek közül legszigorúbbnak bizonyuló államháztartási mutatók esetében azok alakulásának kedvező tendenciája (a hiány csökkenése) is elegendő lehet a megfeleléshez, illetve, hogy a referenciaérték egyszeri, kivételes meghaladása (az éves deficit esetében) nem diszkvalifikálja feltétlenül az érintett országot. A német aggodalmak egyik forrása az volt, hogy az egységes pénz bevezetésének beindításáról, a résztvevők köréről szóló döntés nyilvánvalóan politikai elemeket is tartalmaz (már csak a döntés meghozatalának módja miatt is).

---

⁶⁰ E ténynek természetesen komoly gazdasági háttere volt: a stabilitásorientált német gazdaságpolitika több évtizedes töretlen irányvonalát a nemzetközi pénzüpiacok is elismerték. Ezt jelezte a német márkának

A Maastrichtban elfogadottak értelmében az egységes pénz bevezetésének (az EMU-hoz szükséges előkészületek két, többéves fázisát követő harmadik szakaszának) lehetséges legkorábbi kezdő dátuma 1997. január 1., abban az esetben, ha addigra a tagországok (egyszerű) többsége teljesíti a konvergenciakritériumokat. Amennyiben nem ez a helyzet (miként az a valóságban is alakult), akkor a kezdő dátum (amennyiben 1997 végéig nem tűznek ki újabb dátumot) két évvel későbbre, 1999. január 1-re tolódik; ebben az időpontban a kritériumokat teljesítő országok számuktól függetlenül megkezdik az egységes pénz bevezetését. A kritériumok teljesítését az Európai Bizottság vizsgálja meg, s e vizsgálat eredményeit, valamint az Európai Parlament állásfoglalását is figyelembe véve a Tanács 1998. július 1. előtt minősített többséggel dönt a résztvevő országok köréről.⁶¹

A fentiek alapján politikai természetű végső döntéssel kapcsolatos aggodalmak igen erősek voltak Németországban. Ezeket az aggodalmakat tovább erősítették az államháztartási adatok „kreatív könyvelés” révén történő javításáról több országból – elsőként épp a stratégiai partner Franciaországból – érkező hírek. A France Télécom által az államkasszába befizetett 37,5 milliárd frankot a franciák a deficitet csökkentő állami bevételek között szerepeltették; az összeg a GDP kb. 0,5 százalékát tette ki, ennyivel csökkentette tehát ez a művelet a központi költségvetés – így az államháztartás – hiányát az 1997-es évben. A franciákat e számításban nem zavarta az, hogy ez a pénz majdan a privatizálás előtt álló cég jövőbeni nyugdíjasainak járadékát lesz hivatott fedezni. A bevétel tehát valóban létezett, de megvolt a helye is már jó előre – igaz, 1997-ben még nem került felhasználásra. A stabilitást igen nagyra értékelő német közvélemény (valamint a Bundesbank és a német statisztikai hivatal) nem nézte jó szemmel ezt a megoldást, ám a német szövetségi kormány nem szállt harcba ellene.⁶²

---

az európai valuták közül magasan kiemelkedő nemzetközi szerepe is.

⁶¹ A menetrendre és a résztvevő országok kiválasztására vonatkozó fenti rendet az EK-szerződés 121. (Amsterdam előtt 109j) cikkelye határozta meg.

⁶² A német kormány egy későbbi (végül elutasított) kísérlete, amely a német államháztartás deficitjét a Bundesbank aranytartalékainak újraértékelésével kívánta csökkenteni, nagy tiltakozást váltott ki Németország-szerte, egyszersmind "legitimálta" a "kreatív" megoldásokat az EU-országokban (megjegyzendő, hogy az aranytartalékok bizonyos időközönkénti újraértékelése teljesen normális gyakorlat világszerte; a német esetben e műveletnek nyilvánvalóan a kritériumok teljesítését szolgáló

A Franciaország és Németország közötti viták fontos eleme – amint az az egyes országokon belüli vitákban felmerült érvekből és ellenérvekből is kiolvasható – a monetáris politika szerepének és felelősségének eltérő értékelése (Guérot [1998], pp. 160–163). A hagyományos német felfogás szerint a monetáris politika kizárólagos feladata az árstabilitás biztosítása, s e cél prioritását a független jegybank intézménye biztosítja. A monetáris politika felelőssége e felfogás szerint tehát nem terjed ki a növekedés vagy a foglalkoztatás alakulására. Ezzel szemben az általános francia vélekedés szerint az alacsony inflációt nem lehet a gazdasági stabilitás egyetlen meghatározó elemének tekinteni. E felfogás szerint a monetáris politika közvetlenül felelős lehet a gazdasági növekedés vagy a munkanélküliségi ráta alakulásáért. A franciák számára – a gyenge növekedési és foglalkoztatási mutatók fényében – nem volt elegendő az az érv, amely a Maastrichti Szerződésben is szerepel, nevezetesen, hogy az EMU és az általa megkövetelt és biztosított stabilitás hosszú távon az erőteljesebb növekedés és az alacsonyabb munkanélküliség elérését eredményezi.

Az elvi álláspontok ellentéte jól végigkísérhető a stabilitási paktumként indult, majd végül stabilitási és növekedési paktumként elfogadott szabályozórendszer körüli gyakorlati vitán (Guérot [1998], pp. 154–158). Az eredeti német elképzelés 1995 novemberében az volt, hogy az egységes pénzt bevezetett országokban a határt meghaladó éves államháztartási hiányt – ha az érintett ország meghatározott időn belül nem tesz lépéseket annak csökkentésére – automatikusan büntessék. Az Európai Tanács 1996 decemberében Dublinban tartott ülésén francia javaslatra a büntetést az érintett ország adott időpontbeli konjunkturális helyzetétől tették függővé.

A kompromisszum nyomán az intézkedéscsomag neve stabilitási és növekedési paktumra módosult. A csomag értelmében, amennyiben egy ország államháztartási hiánya meghaladja GDP-jének 3%-át, akkor GDP-jének 0,2%-át, valamint a határ túllépésének egytized részét letétbe kell helyeznie (a büntetés felső határa a GDP 0,5%-a); amennyiben a helyzet két év alatt nem változik meg, a letétből büntetés lesz, s az ebből származó összeget a paktumot betartó országok javára írják. A fenti mechanizmus beindulása azonban az adott ország konjunkturális helyzetétől is függ. Amennyiben az

---

tervezett időzítése váltotta ki a tiltakozást).

ország a kérdéses évben GDP-jének 2%-nál nagyobb visszaesését szenvedte el, mentesül a szankciók alól. Amennyiben ez a visszaesés 0,75% és 2% között van, az érintett ország kedvezőtlen konjunkturális helyzetére hivatkozva kérheti a szankciók elengedését (erről a Tanács hoz döntést). A szankciók automatizmusa az ennél kedvezőbb konjunkturális helyzetekre korlátozódik.

A módosítás – épp az automatizmus korlátozása miatt – kételyeket váltott ki Németországban az intézkedéscsomag hatékonyságát illetően, ugyanakkor a kompromisszum nem elégítette ki az 1997 tavaszán kormányra került francia baloldalt. Éles viták közepette az Európai Tanács az év júniusi amszterdami ülésén a franciák végül is elfogadták a stabilitási és növekedési paktumot, ám cserébe a foglalkoztatás kérdésének hangsúlyosabb kezelését kérték: a korábbinál hangsúlyosabb szerepeltetését az EK-szerződésben (ez megvalósult azáltal, hogy a foglalkoztatás kérdésével foglalkozó cikkelyek önálló cím alá kerültek), illetve egy, a foglalkoztatás kérdésével foglalkozó csúcstalálkozó összehívását (erre 1997 novemberében Luxemburgban került sor, különösebb gyakorlati eredmény nélkül).

A stabilitásról folytatott francia–német viták másik kiindulópontja egy francia terv volt: az Európai Központi Bank működésének beindításával párhuzamosan a franciák egy európai szintű „gazdasági kormány” létrehozását javasolták (Moreau Defarges [1998], p. 129–130, Guérot [1998], pp. 163–167). A hagyományos francia–német munkamegosztásra emlékeztetve érdemes megfigyelni, hogy a két, hosszan tartó vitát kiváltó javaslat közül az előbb tárgyalt német a gazdasági tényezőkre koncentrált, míg ez utóbbi francia felvetés a politikát kívánja bevonni alapvetően gazdasági kérdések kezelésébe. A németek a „gazdasági kormány” terve kapcsán a közös jegybank függetlenségét féltették, míg a francia érv az volt, hogy e szerv átvállalhatná a jegybank tevékenységéből adódó politikai felelősséget, így a megszorítások miatt elégedetlenkedő lakosság számára nem az Európai Központi Bank lenne a bűnbak. Az érvelés nem győzte meg a németeket, s 1997 szeptemberében Lionel Jospin francia miniszterelnök – a német sajtó nem kis örömeire – nyilvánosan elállt e tervtől. Alig egy hónappal később azonban ismét bebizonyosodott, hogy a francia–német együttműködés sikeréhez kompromisszumok szükségesek. Több, a gazdasági koordináció erősítése mellett kiálló német nyilatkozat után Münsterben a franciák és a németek megegyeztek az „euró

Tanácsának” az EMU létrehozását követő felállításáról. A megegyezés szövegét, amely e testület feladataként a tagországok gazdasági fejlődése összehangolásának (az EK-szerződés 99. (korábbi 103.) cikkében foglaltaknak) hatékonyabb megvalósítását irányozza elő, október 24-én továbbították az Európai Tanács elnökéhez. Az új tanácsadó testület létrehozásáról az Európai Tanács 1997. december 12–13-i luxemburgi ülésén született meg a döntés. A testület neve (tekintettel arra, hogy ekkor még nem lehetett tudni, hány ország kezdi meg az euró bevezetését 1999. január 1-jén) Euró-X volt; az euró-övezetben 1999. január 1-től részt vevő országok körének ismertté válása (1998. május 2.) óta a testületet Euró-11-nek hívják.⁶³ Az csak az Euró-11 huzamosabb működése során derül majd ki, hogy hosszabb távon képes lesz-e ezen feladat ellátására, vagy a megegyezés csupán a németek látványos, ámde valódi jelentőség nélküli engedménye volt a franciák felé. A franciák mindenesetre 2000 májusában és júniusában, tehát közvetlenül féléves EU-elnökségük előtt több ízben is jelezték, hogy az Euró-11 találkozóit a korábbinál nagyobb mértékben kívánják felhasználni a közös gazdaságpolitika formálására, s e folyamatot elnökségük ideje alatt elő kívánják mozdítani. Az euró zuhanásának fényében egyes értékelések szerint a korábban egyértelműen elutasító német álláspont is változhat annak hatására, hogy milyen váratlan eredményt hozott az euró bevezetésében részt vevő 11 ország pénzügyminiszterének első közös politikai állásfoglalása, amikor az euró árfolyama 90 cent alá esett. A pénzügyminiszterek kilátásba helyezték a nemzeti költségvetések konszolidációjának, valamint a gazdasági szerkezeti reformoknak a növekedés érdekében történő felgyorsítását. Mindeközben az Európai Központi Bank újból kötelezettséget vállalt arra, hogy szilárdan kitart antiinflációs politikája mellett. Egyes brit értékelések szerint a költségvetési politikák koordinálására célzó nyilatkozatok sűrűsödése az Euró-11 egyfajta gazdasági kormányra történő átalakulását sejteti, ami arra is alkalmas lehet, hogy – a francia és a német törekvésekkel összhangban – a bővítés közeledtével elmélyítsék a jelenlegi tagok közti együttműködést.⁶⁴

A stabilitási és növekedési paktum, illetve az "európai gazdasági kormány" körüli viták (ami ez utóbbit illeti, legalábbis átmeneti) lecsillapultával, 1997 végén a figyelem már az EMU harmadik szakaszának beindítása körüli fontos konkrét kérdésekre (résztevők,

---

⁶³ Az "európai gazdasági kormány" kapcsolatos elképzelésekkel és az Euró-11 létrejöttével részletesen foglalkozik Glomb [1998].

átváltási árfolyamok) összpontosult. A Tanács (az Európai Bizottságnak döntően az 1997-es gazdasági mutatókra támaszkodó jelentése (Europäische Kommission [1998a]) alapján meghozott) 1998. május 2-i brüsszeli döntése alapján az EU 15 tagországból – az előzetes pénzügyi várakozásoknak megfelelően – 11⁶⁵ kvalifikálta magát az EMU-ba, köztük Franciaország és Németország (a két ország 1997-es eredményét a konvergenciakritériumok terén a 11. táblázat foglalja össze).

Érdekessége az 1997-es adatoknak, hogy Németország, amely a konvergenciakritériumok kemény értelmezésének legelszántabb híve volt, maga sem tudta számszerűen teljesíteni valamennyi kritériumot.⁶⁶ A 60,9%-os bruttó államadósság/GDP arány mindazonáltal még belefért az EK-szerződés szövege szerinti tűréshatárba, s a határérték német túllépése különösen akkor tűnik elhanyagolhatónak, ha összevetjük a 11-ek közé bekerült más országok teljesítményével e mutató terén (az adatokat a Függelék 8. táblázata tartalmazza). A résztvevő országok köre, „stabilitáskultúrája” körüli viták lényegében már az e döntéseket meghozó csúcstalálkozó előtt lezárultak. A több országban megkezdett, egyes esetekben és területeken kétségtelenül látványos stabilizációs programok ellenére beigazolódtak a politikai döntéstől való német félelmek.⁶⁷

---

⁶⁴ A témáról részletes aktuális körképet ad az MTI Euroatlanti Hírlevél 2000. június 5-i összeállítása.

⁶⁵ A 11 ország: Ausztria, Belgium, Finnország, Franciaország, Hollandia, Írország, Luxemburg, Németország, Olaszország, Portugália, Spanyolország. A kimaradt négy ország közül Dánia, az Egyesült Királyság és Svédország (egyelőre) nem kívánt részt venni az egységes pénz bevezetésében, míg Görögország azért maradt ki, mert nem teljesítette a maastrichti konvergenciakritériumokat. Dánia esetében az euró bevezetését a 2000. szeptember 28-án megtartott népszavazáson a szavazók többsége (53%-a) elvetette. Állami pénzügyeinek rendbetételét követően – az Európai Tanács 2000. júniusában Feirában tartott ülésén megszületett hivatalos döntés alapján – Görögország 2001. január 1-től csatlakozhat az euró-övezethez.

⁶⁶ E dolgozat keretein belül nincs mód a német államháztartás problémáinak részletes elemzésére. E helyen annyit mindenképpen érdemes megjegyezni, hogy az államháztartás egyensúlyi mutatóinak romlásához a 90-es években több tényező (köztük a német egyesítés pénzügyi terhei, a tőke egy részének elvándorlása alacsonyabb bérköltségű országokba, egyes régóta szükséges gazdasági reformlépések, sőt átfogó reformok halogatása) is hozzájárult.

⁶⁷ A döntés fontos politikai célja volt valamennyi alapító tagállam bevonása. Az egységes pénz lehetőleg szélesebb körben történő bevezetése mögött az a gazdasági megfontolás húzódik meg, hogy egy szélesebb kör valutája nagyobb eséllyel versenyezhet a dollárral, mint azt egy kisebb körben történő bevezetés lehetővé tenné. Azt, hogy a döntés politikai jellegének hosszú távon valóban lesznek-e a stabilitást érintő negatív következményei, még nem lehet megmondani. A németek aggályai különösen az olasz államadósság miatt voltak súlyosak: az olasz államadósság teszi ki az EU tizenöt országa összes államadósságának kb. egynegyedét.

11. táblázat

Németország és Franciaország teljesítménye a maastrichti konvergenciakritériumok terén 1997-ben

	Németország	Franciaország
Fogyasztói árindex (referenciaérték: 2,7%)	1,8 %	1,2 %
Hosszú lejáratú kamatlábak (referenciaérték: 7,4%)	5,7 %	5,6 %
Államháztartási hiány/GDP (referenciaérték: 3%)	2,6 %	3,0 %
Bruttó államadósság/GDP (referenciaérték: 60%)	60,9 %	59,0 %
Részvétel az árfolyammechanizmusban	Igen	Igen

Forrás: European Economy Supplement A, 2000/1–2.

A spekulációs veszély elkerülése érdekében a résztvevők kijelölésével egy időben (a korábban tervezettnél több mint fél évvel hamarabb) került sor az átváltási árfolyamok rögzítésére. A brüsszeli csúcs kellemetlen, egyszersmind a francia–német egyeztetési folyamat nehézségeit jól illusztráló közjáték volt az Európai Központi Bank elnökének személye körül kipattant (korántsem a szakmai kvalitásokról, hanem a nemzeti hovatartozásról szóló) vita. A megoldást itt is egy kompromisszum hozta meg: a németek által támogatott holland jelölt (Wim Duisenberg) került a frankfurti elnöki székbe, ám a megállapodás szerint mandátuma félidejénél átadja helyét a franciák által favorizált francia jelöltnek (Jean-Claude Trichet). A csúcstalálkozót szinte azonnal követő ellentétes nyilatkozatok fényében azonban kérdéses, hogy erre a lépésre valóban sor kerül-e. Mindenesetre sok múlik azon, hogy az euró 1999. január 1-jén megkezdett bevezetése, az EMU első néhány éve milyen tapasztalatokat hoz. E tapasztalatok francia és német értékelésében a két ország gazdasági mutatóinak egyre inkább hasonló alakulása mellett továbbra is számolhatunk az eltérő preferenciákból adódó különbségekkel. Minél sikeresebb az euró és minél kedvezőbben alakul a két ország gazdasági helyzete (különös tekintettel a foglalkoztatás kérdésére), annál nagyobb az esély arra, hogy e különbségek ne okozzanak a pénzügyi integráció alapjait fenyegető vitákat, hanem az integráció folyamatában fokozatosan eltűnjenek.

A gazdasági konjunktúra a 90-es évek végén mindkét országban a korábbinál kedvezőbbre fordult, az euró első másfél évét azonban a legoptimistább vélekedések szerint sem lehet egyértelmű sikernek minősíteni. Ami mindenképpen a pozitív tapasztalatok közé tartozik, az az, hogy az euró bevezetésének megkezdéséhez

szükséges technikai lépések nem ütköztek váratlan akadályokba, s a folyamat elindítása ilyen értelemben simán zajlott. Az a mélyrepülés azonban, amelyet az euró árfolyama 1999 tavaszán megkezdett, mindenképpen elgondolkoztató – elsősorban az erős valutájukra oly büszke németek, de minden, az euró bevezetésében részt vevő, annak a világ pénzügyi piacain majdan betöltendő szerepéhez komoly reményeket fűző ország számára. A gyengülő euró ugyan kétségkívül segítheti az európai gazdasági fellendülést az EU-n kívüli országokkal folytatott kereskedelemre gyakorolt (önmagában hosszú távon azonban az európai exportőrök "elkényelmesedésével", a szükséges innováció elmaradásával is veszélyeztető) hatása révén, azt azonban igen nehéz elképzelni, hogy egy olyan valuta, amelynek a dollárhoz viszonyított értéke folyamatosan csökken, e tendencia gyökeres változása nélkül komoly részesedéshez juthasson a világ pénzügyi piacain, ráadásul épp a dollár rovására. Az euró világpénz szerepének meghiúsulása pedig jelentősen csökkentheti a bevezetéséhez korábban fűzött egyéb gazdasági természetű (hosszú távon a növekedés és a foglalkoztatás magasabb szintjével kecsegtető) reményeket.

Az euró védelmében 2000. szeptember 22-én végrehajtott első intervenció (amelyben az Európai Központi Bank mellett az amerikai szövetségi bank (Fed), a Bank of England, a Bank of Japan és a Bank of Canada is részt vett) hivatalos indoklása aláhúzza az euró gyengélkedésének negatív hatásait: az intervencióban résztvevő bankok szerint e lépésre azért volt szükség, mert az euró árfolyamának esése veszélyeztette a világgazdaság egészséges működését.⁶⁸ Szakértők szerint nem is annyira a beavatkozás sikere – az intervenció nyomán átmenetileg öt centtel emelkedett az euró árfolyama, amiből három a nap végére is megmaradt –, hanem annak megtörténte a fontos. Ez azt jelzi, hogy az euró értéke – nemcsak az Európai Központi Bank, hanem a világ más nagy pénzügyintézeteinek véleménye szerint is – immár a gazdasági háttér alapján még elfogadható és indokolható minimumra esett, s hogy a központi bankok szerint ez a korábbinál aktívabb fellépést indokol.⁶⁹

---

⁶⁸ Az intervencióról szóló beszámolót és értékeléseket az MTI Euroatlanti Hírlevél 2000. szeptember 25-i kiadásának anyaga alapján foglaltam össze.

⁶⁹ Az említett indokok mellett a döntésben közvetlen szerepe volt annak, hogy a gyenge euró folytán az Egyesült Államok piacán kedvezőbb helyzetbe került európai export nyugtalanította az ottani versenytársakat. Az is valószínű, hogy a beavatkozás egyfajta "üzenet" volt az öt nappal később megtartott dán népszavazásnak; ha így is volt, az euró megszilárdítására tett látványos fellépés nem tudta meggyőzni a dán szavazók többségét az egységes pénz bevezetésének előnyeiről.

Ha a központi bankok (élükön az Európai Központi Bank) határozottabb fellépése hosszabb távon is jellemző lesz, s ha sikerül is az euró mélyrepülésének véget vetni, az önmagában még nem old meg minden, az egységes pénzhez közvetlenül vagy közvetve kapcsolódó problémát. Továbbra is nagy kihívás marad (és az e téren folyamatosan kezdeményező franciák mellett a németek számára is egyre fontosabb) a foglalkoztatás kérdésének kezelése. Ennek európai kereteit – a foglalkoztatás témakörének az Amszterdami Szerződésben való önálló megjelenése ellenére – mindeközéig nem sikerült érdemi tartalommal megtölteni. Ha az EMU – az euró hosszú távú sikere esetén – hosszú távon hozzá is járul majd e probléma enyhítéséhez, a mai súlyos foglalkoztatási helyzet fennmaradása rövid- és középtávon nemzeti keretek közötti, egymástól esetenként eltérő, ezért az EU egységes gazdasági fellépését nem feltétlenül erősítő megoldásokat tesz szükségessé.⁷⁰ A foglalkoztatás növelését célzó olyan lépések, amelyek az EMU logikájával szemben egy expanzív gazdaságpolitikát preferálnak, megrendíthetik a pénzpiacoknak az euróba vetett bizalmát. Hogy ez mennyire így van, azt jól mutatta a pénzpiacok magatartása abban az időszakban (1998 ősze és 1999 tavasza között), amikor a német pénzügyminiszter az SPD régi vágású szociáldemokrata elnöke, Oskar Lafontaine volt. A pénzügyminiszternek az Európai Központi Bankot bíráló nyilatkozatai, (amelyek természetesen annak vezetőinek erőteljes tiltakozását váltották ki) illetve annak nyilvánosan adott gazdasági tanácsai nagy port vertek fel. Az európai pénzpiacok megkönnyebbülését jól mutatta, hogy Lafontaine lemondására a tőzsdei árfolyamok jelentős emelkedéssel reagáltak.

A német pénzügyminiszter posztján történt csere eloszlatta a baloldali francia kormánypolitikuskok álmait arról, hogy a németekkel közösen a prioritásokat a szociális kérdések felé eltolva, a korábbinál lazább pénzügypolitikát lehet folytatni. A franciák ugyanakkor nem tettek le arról, hogy a foglalkoztatás kérdését az Unió központi témái

---

⁷⁰ A foglalkoztatás kérdésének előtérbe kerülése új megvilágításba helyezi az amúgy is éles viták (mint a Németország telephelyi szerepéről évek óta folyó „Standort Deutschland” vita) középpontjában álló versenyképesség kérdését. E témában világosan felszínre jutnak azok a gazdaságfilozófiai különbségek, amelyek az állami beavatkozást illetően Franciaország és Németország között hagyományosan fennállnak. E különbségek a szubvenciók uniós engedélyezése körüli vitákban is tettenérhetők, miközben e viták természetesen nem mentesek a saját ország vállalataihoz kapcsolódó érdekek érvényesítésének kísérleteitől. Uniós szinten nagyban hozzájárulnak a versenyképesség módosításához a közösségi politikák, azok közül is elsősorban a CAP és a strukturális politika. E kiadások finanszírozása, illetve az ezekből való részesedés komoly feszültségforrás Franciaország és Németország között, s e feszültség feloldásához a rendszer radikális reformjára lenne szükség, ezt a reformot azonban a 2000–2006 közötti közös költségvetés körüli éles – nem utolsósorban francia–német – vita egyelőre nem tette lehetővé.

közé sorolják. A 2000 második félévében zajló francia EU-elnökség egyik súlypontját a gazdasági oldalról növekedés, foglalkoztatás és innováció által fémjelzett, s a társadalmi szolidaritást is szem előtt tartó Európa ügye jelenti. E cél megvalósításának eszközét a franciák többek között a gazdaságpolitikák erősebb koordinációjában (az Euró-11 megerősítésével) és az európai foglalkoztatási paktum tartalmának gazdagításában látják. A kilencvenes évek tapasztalatai alapján e kezdeményezések nem maradnak visszhang nélkül, s tartós erősödésük a korábbi feszültségek kiújulásához vezethet a francia és a német gazdaságpolitika irányítói között. A kilencvenes évek közepéhez képest azonban hatalmas különbséget jelent az egységes pénz jelenléte. Az euró sikere hozzájárulhat e feszültségek csökkentéséhez, tartós erőtlensége viszont felerősítheti az eltérő gazdaságpolitikai hagyományokból és gazdaságfilozófiából adódó különbségeket.

2. A politikai integráció reformkísérletei

A II. világháború lezárását követően kialakult világrendben Európa – történelme során először – egyértelműen alárendelt helyzetbe került. A két megmaradt valódi nagyhatalom – nyugatról az Egyesült Államok, keletről a Szovjetunió – közé beszorított Európa (pontosabban Európának a tényleges önállóságát megőrző nyugati része) lehetőségei a világpolitikában a manőverezésre korlátozódtak. Egységes nyugat-európai politikáról azonban csak kivételes esetekben lehetett beszélni, mivel a szűkre szabott kereteken belül is eltérések voltak az egyes országok érdekei és érdekérvényesítési lehetőségei között. A két végpontot e tekintetben a nagyhatalmi szerepének látszatát állandó ENSZ BT-tagságával és önálló nukleáris arzenáljával fenntartani kívánó Franciaország és a külpolitikai szuverenitásában gyakorlatilag korlátozott, a nemzetközi fellépéshez vezető utat kizárólag az európai integráción keresztül megtaláló NSZK jelentette.

Az integráció elmélyítésének leglátványosabban előrehaladó területe kétségkívül a gazdaság, amely az Egységes Belső Piac létrehozása után az EMU tervének megvalósulásával, az egységes pénz, az euró bevezetésével elérheti a kapcsolatok lehető legszorosabbra fűzését. A gazdasági dimenzió mellett az integráció története során azonban mindvégig legalább azzal egyenrangú fontossággal bírt az integráció politikai síkja. Az integrációs folyamat több mint négy évtizede alatt végbement változások a 90-

es évekre komoly kihívás elé állították a tagországokat. A legsürgetőbb feladatok mára minden érdekelt fél számára világosak, ugyanakkor az eddigi eredményekből úgy tűnik, hogy a döntő lépések megtételére kevesebb az elszántság – a megszülető kompromisszumok egyelőre jóval kevésbé előremutatóak –, mint a Gazdasági és Pénzügyi Unió esetében.

Eltérően a gazdaság területétől, a politikai dimenziót illetően közel sincs egyetértés a tagországok között az integráció végső célját illetően. E területen az európai integráció eddigi húzóerejének számító Franciaország és Németország elképzelései hagyományosan különbözőek. Az integráció előrehaladásának módjára vonatkozó véleménykülönbségeknek hosszú évszázadokra visszanyúló történelmi és filozófiai gyökerei is vannak (ezeket részletesen tárgyalja Johannsen [1997], illetve Delmas [1999]).

Igen markánsan jelenik meg ez a különbség a francia "európai államok szövetsége" és a német "európai államszövetség" koncepciója között (s jelen van az olyan, a két végletes koncepció közötti szakadékot áthidalni kívánó elképzelésekben is, mint például a német „Kerneuropa” (CDU-/CSU-Fraktion des Deutschen Bundestages [1994]) vagy a francia „géométrie variable”⁷¹). A franciák számára igen fontos a nemzetállam kategóriája, amelyet – a kétségtelen előrehaladást mutató francia decentralizáció ellenére – alapvetően a hagyományos francia központosított formában képzelnek el. Ezt az elképzelést, illetve az elképzelés eddigi sikeres keresztülvitelét mutatja az EU intézményrendszerének működése: az erős Bizottság és a gyenge Európai Parlament erőviszonya, a kormányköziséget biztosító Tanács erős pozíciója, a luxemburgi kompromisszum nyomán a nemzeti érdekekhez kapcsolódó vétőjog lehetőségének fenntartása mind-mind a francia álláspont érvényre jutásának bizonyítéka.⁷² A németek

---

⁷¹ E koncepcióval, illetve az integráció fejlődésére vonatkozó francia és német elképzelések közti eltérésekkel kapcsolatban I. Guérin-Sendelbach et al [1995], Kolboom–Picht [1995], Moreau Defarges [1995], Moreau Defarges [1998].

⁷² Érdekes és hosszú távon is meglévő ellentmondás feszül viszont a francia központosított modellnek az integrációra való alkalmazása és a nemzetállam alapvető szerepének hangsúlyozása között. Az első kritériumnak megfelel az erős Bizottság, míg a másodiknak nem. Az ellentmondás gyakorlati feloldása a francia politika részéről abban áll, hogy miközben az Európai Parlamenttel szemben szívesen látják az erős Bizottságot, addig ez utóbbival szemben is a kormányköziséget megtestesítő Tanács pozíciójának erősítését támogatják. Fontos megemlíteni, hogy a Bizottság apparátusában nagyszámú, gondosan kiválasztott francia tisztviselő dolgozik (ezzel szemben például Németország eddig jóval kevesebb súlyt helyezett Brüsszelbe küldendő tisztviselői kiválasztására).

hagyományosan szívesen látnák a központi (brüsszeli) hatalom gyengülését, illetve – ellentétben a franciákkal – az Európai Parlament szerepének növekedését. Egy olyan EU, amelyben a jelenleginél gyengébb Bizottság és egy megerősödött Európai Parlament működne, a mostaninál lényegesen jobban hasonlítana a német szövetségi állam berendezkedésére. Az európai integráció végső céljáról (finalitásáról) és az annak megvalósítását legjobban szolgáló intézményi keretéről 2000 májusától kezdve újból élénk francia–német eszmecsere bontakozott ki, amelyre e fejezetben később részletesebben is kitérünk.

Az eltérő francia és német álláspontok közelítését – csakúgy, mint azt az EMU esetében a stabilitás körüli viták során láthattuk – politikai téren is megnehezíti egyes kifejezések más-más értelemben való használata a két országban. Fontos példa erre a szubszidiaritás fogalma, amelyet a franciák hajlamosak elsősorban a nemzetállam szerepének növelése érdekében felhasználni; ezzel szemben a németek annak teljes (egészen a helyi szintig terjedő, a német történelmi hagyományoknak és jelenlegi államberendezkedésnek megfelelő) értelmezését szorgalmazzák.⁷³

Azt, hogy az intézményrendszer problematikája mennyire fontos az európai integráció egészének jövője szempontjából, jól mutatja a "demokratikus deficitről" szóló, a 90-es évtized eleje óta egyre kiterjedtebbé váló vita. Azt viszont, hogy a probléma megoldása mennyire nem egyszerű (s nemcsak a német és francia álláspont eltérése, hanem számos különböző érdek miatt), még ennél is jobban megmutatták a Maastrichti Szerződés gyakorlatba való átültetésének nehézségei, illetve az ezeket áthidalni hivatott, 1996–97-ben lezajlott kormányközi konferencia, amelynek a legfontosabb kérdésekben nem sikerült valódi áttörést elérnie.⁷⁴ Ráadásul a kérdést egyre kevésbé lehet a szőnyeg alá söpörni, hiszen a keleti kibővítés közeledte kikényszeríti az intézményrendszer hozzáigazítását a tagországok megnövekedett számához, a megváltozott erőviszonyokhoz, s az európai polgárok egyre magasabb igényeihez: a legsürgetőbb feladatok megoldására 2000 elején újabb kormányközi konferenciát kellett összehívni,

---

⁷³ E konkrét kérdéshez is kapcsolódik Fischer–Schley [1998] munkája, amelyben a szerzők egy általuk kidolgozott, az EU és a tagországok közötti kompetencia-elosztás lehetséges jövőbeni alapjául szolgáló kritériumrendszert mutatnak be.

⁷⁴ Az 1996–1997-es kormányközi konferencia történéseinek részletes bemutatását adja Metz [1998], a kormányközi konferencia és az Amszterdami Szerződés által megoldatlanul hagyott feladatok összefoglaló listáját nyújtja Weidenfeld–Giering [1998].

amelyet a tervek szerint még a Tanács francia elnöksége alatt, az Európai Tanács 2000. decemberi nizzai ülésén kell eredményesen lezárni.

Az 1992. február 7-én ünnepélyesen aláírt Maastrichti Szerződés leglátványosabb (és egyben legtöbb vitát kiváltott) része kétségkívül az EMU terve volt; az ehhez (és ennek megvalósításához) kapcsolódó francia–német vitákat az előző pontban már áttekintettük. Maastricht azonban az EMU mellett számos más területen is új elemeket hozott az integráció fejlődésében.⁷⁵ Maastrichtban az integrációban részt vevő országok megállapodtak az Európai Unió létrehozásáról. Ezen Unió három pilléren kell, hogy alapuljon. Az első pillért az Európai Közösség vívmányai jelentik; ehhez a pillérhez tartozik a Gazdasági és Pénzügyi Unió, valamint az uniós állampolgárság Maastrichtban elfogadott terve is. A második pillért a kidolgozandó közös kül- és biztonságpolitika jelenti, míg a harmadik pillér a tagországok közti bel- és igazságügyi együttműködésen alapul. Érdeemes figyelni a három pillérnél a fogalmazásbeli részletekre: míg gazdasági téren "unióról", addig a kül- és biztonságpolitika terén "közös" fellépésről, a bel- és igazságügyi kérdésekben pedig "együttműködésről" van szó. A különbségek jól mutatják azt, hogy a nemzeti hagyományok, különbségek összeegyeztetése a gazdaság területén mehet végbe (viszonylag) legkönnyebben (ez egyaránt köszönhető az integráció évtizedek alatt elért eredményeinek, illetve a globalizáció minden tagországot hasonlóan érintő kihívásainak). A másik két, a gazdaságnál racionális alapon kevésbé megfogható (s nem mellékesen az európai integráció korábbi történetében jóval kevesebb előzménnyel rendelkező) területen az integráció előrehaladásának ütemét már a Maastrichti Szerződés aláírásakor jóval lassabbra becsülték a tagországok képviselői. E két területen az együttműködés továbbra is kormányközi jellegű maradt.

Alapvető probléma maradt, hogy a Maastrichtban elfogadott újítások nem növelték meg kellő mértékben az intézményrendszer hatékonyságát. Amint arról már e dolgozatban is szó esett, a szubszidiaritás elvének bevezetése, amely épp a hatékonyabban működő, így a korábbinál "polgárközelibb" Európa megvalósítását célozta, értelmezési vitákra adott

---

⁷⁵ Tekintettel e dolgozat terjedelmi korlátaira, valamint arra, hogy a Maastrichti Szerződéssel kapcsolatban immár Magyarországon is megfelelő mennyiségű és mélységű szakirodalom áll rendelkezésre, Maastricht eredményeit ismertnek véve, részletesen nem ismertetem. A téma iránt mélyebben érdeklődőknek elsősorban az e dolgozat szakirodalmi áttekintésében az Európai Unió elmélyítésével (azon belül a Maastrichti Szerződéssel) kapcsolatban említett munkákat ajánlom.

okot (nem utolsósorban franciák és németek között). A Régiók Bizottságának létrehozása kétségkívül látványos (és elsősorban Németország számára politikailag értékes, míg Franciaország szempontjából komoly politikai engedményt jelentő) lépés volt, ám a testület konzultatív jellege erősen korlátozta gyakorlati befolyását az eseményekre.

Ausztria, Finnország és Svédország 1995-ben történt csatlakozása élesen rávilágított az eredetileg hat ország integrációjára megálmodott intézményrendszer működési problémáira az immár tizenöt tagországot számláló EU-ban. Az ez okból, valamint a Maastrichti Szerződés gyakorlati alkalmazásának problémái kapcsán felmerült – az Unió végcéljáról és az ennek eléréséhez optimális szervezeti felépítésről, illetve az előrehaladás módjáról folyó élénk vitákat kiváltó – kérdések aktualitását és jelentőségét tovább növelte a keleti kibővítés perspektívájának körvonalazódása. Az egyre inkább feltorlódó működési és intézményi kérdések megoldására 1996 tavaszán kormányközi konferencia kezdte meg működését. A konferencián napirendre került témakörökben elfoglalt német és francia álláspontok jól tükrözik a két ország között az egyes kérdésekben fennálló érdekezonságot, illetve érdekkülönbségeket.⁷⁶

Az 1996–97-es kormányközi konferencián Franciaország és Németország számos témában hasonló álláspontot képviselt, egyes konkrét kérdésekben pedig – kiemelkedő példaként a megerősített együttműködés kérdésében – közös javaslat megtételével járult hozzá az eredményekhez. A kormányközi konferencia alatt is rendszeres volt a francia–német egyeztetés.⁷⁷ Ennek kiemelkedő eredménye volt az integráció rugalmas elmélyítésének lehetőségéről (a megerősített együttműködésről) szóló, 1996. október 17-én, Hervé de Charette francia és Klaus Kinkel német külügyminiszter párizsi találkozásán megfogalmazott közös francia–német javaslat. Fontos szempontokat tartalmazott az EU belső és külső biztonsága és az intézményi reformok vonatkozásában Helmut Kohl német kancellárnak és Jacques Chirac francia köztársasági elnöknek az Európai Tanács soros elnökéhez (az ír miniszterelnök John Brutonhoz) 1996. december

---

⁷⁶ Az álláspontok bemutatásánál az általam használt legfontosabb forrást a Weidenfeld [1998] CD-ROM mellékletén megtalálható dokumentumgyűjtemény, valamint az egyes tagországok különböző kérdésekben képviselt álláspontjának jelentős részben e dokumentumgyűjteményen alapuló áttekintése jelentette.

⁷⁷ A kétoldalú egyeztetés következőkben említett állomásairól összefoglaló információt nyújt Metz [1998].

9-én írott (a nürnbergi francia–német csúcs keretében megfogalmazott⁷⁸) közös levele. Jelentős állomás volt az 1997. március 3-án Bonnban megtartott kétoldalú külügyminiszteri találkozó is, amelyen az intézményi és döntéshozatali kérdések mellett elsősorban a közös kül- és biztonságpolitikáról, azon belül is a NYEU-nak az EU-ba való integrálásáról esett szó. Végül, alig néhány nappal az Európai Tanács amszterdami ülése előtt, s alig néhány héttel a (több, a kormányközi konferenciát érintő kérdésben a francia álláspont változását is jelentő) francia kormányváltás után különös jelentősége volt az 1997. június 13-án Poitiers-ban lezajlott francia–német csúcstalálkozónak. E találkozóon komoly viták folytak az európai foglalkoztatáspolitikára és az EMU-hoz kapcsolódó stabilitási paktum kérdésében. Ha magán a találkozóon nem is született megegyezés, az álláspontok részletes megismerése⁷⁹ jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy 1997. június 16–17-én Amszterdamban a tizenötök lezárhassák az 1996 tavaszán kezdődött kormányközi konferenciát.

A gyakran részletekbe menő egyeztetés mellett is számos témában eltérő hangsúlyok, olykor jelentősebb különbségek is felfedezhetők voltak a francia és a német álláspontok között. Ezen álláspontok (amelyek az előző bekezdésben említett közös kezdeményezések, illetve kétoldalú egyeztetések eredményeit is magukban foglalják) főbb témakörönkénti áttekintése mindenképpen érdekes e dolgozat központi témájának szempontjából.

Az *uniós állampolgársággal* és az ahhoz kapcsolódó *alapvető jogokkal* kapcsolatban Németország szorgalmazta az alapvető jogok katalógusának összeállítását (vagy legalább egy ilyen katalógus összeállításához konkrét menetrend elfogadását). Ugyanakkor a német álláspont szkeptikus volt abban a tekintetben, hogy a szociális alapjogokat felvegyék a Szerződésbe. A németek az egyéni jogvédelem javítását támogatták a bel- és igazságügyi együttműködés területén (támogatva azt, hogy az EU jogi döntéseit magánszemélyek is megtámadhassák az Európai Bíróságnál), a

---

⁷⁸ Ugyanezen a csúcstalálkozóon kerültek elfogadásra a korábban már említett közös francia–német biztonságpolitikai alapelvek.

⁷⁹ E szempontból különösen fontos, hogy a találkozón a német szövetségi kancellár Helmut Kohl és a francia köztársasági elnök Jacques Chirac mellett részt vett az újonnan megválasztott szocialista párti francia miniszterelnök, Lionel Jospin is. A francia álláspont változása mellett a német fél a politikai társbérletből adódó nehézségekkel (az ellentétes politikai táborból kikerült francia köztársasági elnök és francia miniszterelnök egyes kérdésekben képviselt eltérő álláspontjával) is szembesült.

diszkrimináció általános megtiltását, emellett konkrétan a férfiak és nők egyenlőségének betartatását szorgalmazták. A német célkitűzések között szerepelt az adatvédelem biztosítása (a témának a Szerződésbe való felvétele mellett egy független ellenőrző szerv felállításával), szankciók bevezetésének lehetősége azokkal a tagállamokkal szemben, amelyek nem tartják tiszteletben az alapvető jogokat. A francia álláspont e témához kapcsolódóan általánosabbnak mondható. A "polgári jogok" és az alapvető "közszolgáltatások" EU általi garantálására vonatkozó szerződéses biztosítékok mellett a franciák "európai humanitárius szolgálat" bevezetését javasolták.

Az átláthatóság és polgárközeliség (a kilencvenes évek közepén nagyon is a viták középpontjában álló) témájával kapcsolatos német elvárás volt, hogy a Szerződésbe kerüljön bele olyan jogi biztosíték (az adat- és titokvédelemre vonatkozó kiegészítő biztosítékokkal együtt), amely garantálja az EU-szervek dokumentumaihoz és információihoz való szabad hozzáférést. A franciák e témában az Európai Parlament képviselőinek egységes szisztéma (választókerületeken alapuló többségi szavazás) alapján történő választása, s az ennek következtében várható nagyobb mértékű beszámoltathatósága által gondolták megvalósíthatónak az előrelépést.

Az Európai Közösséghez kapcsolódó témák – amelyek két csoportba, a *döntéshozatal* (és az intézmények), illetve a *közös politikák* körüli kérdésekbe sorolhatók – jelentették (mind számuk, mind jelentőségük, mind pedig a róluk folyó viták intenzitása alapján) a kormányközi konferencia központi témaköreit.

Az Európai Parlament szerepével kapcsolatban egyértelműen megmutatkoztak a korábban már említett, s az eltérő tradíciókban is gyökerező francia–német nézetkülönbségek. Németország egyrészt azt szorgalmazta, hogy a törvényhozásban az általános szabály a Tanács és az Európai Parlament egyenlősége legyen, másrészt pedig azt, hogy építsék ki, illetve bővítsék az Európai Parlament ellenőrzési és törvényhozási feladatkörét. A franciák ezzel szemben nem támogatták a Parlament feladatkörének semmiféle kibővítését. Ugyancsak elutasították a franciák az együttdöntési eljárás bármilyen újabb területre (de különösen a Közös Agrárpolitika területére) történő

kiterjesztését, s az együttdöntési eljárás során sem támogatták a Tanács és a Parlament egyenlőségét.

Az Európai Parlament képviselőinek létszámát mind Németország, mind Franciaország (tekintettel az EU kibővítésének perspektívájára) korlátozni kívánta. A német elképzelés szerint a felső határt kb. 700 képviselő jelentette, míg a francia elképzelés eredetileg csak arra utalt, hogy a jelenlegi rendszert nem lehet egyszerűen kivetíteni a későbbi kibővítések utáni Parlamentre (ez szintén a létszám korlátozását jelenti). Mind Németország, mind Franciaország az Európai Parlament tagjainak egységes rendszer szerinti választását javasolta. Míg azonban a német elképzelés szerint ez arányos választási rendszerben, tartományi vagy regionális listák alapján zajlana le, addig a franciák a többségi választás elvét tartották alkalmazandónak (már csak az elszámoltathatóság korábban említett szempontja miatt is). A németek a fentiek mellett a választás igazságosságának (népességarányossá tételének) fokozatos megvalósítását szorgalmazták, egy meghatározott minimális képviselői létszámot biztosítva a legkisebb tagországoknak is.

A *Tanács* működésével kapcsolatban a németek a közösségi törvényhozásban általános szabályként javasolták a többségi döntéshozatal alkalmazását, míg az egyhangú döntéshozatal fenntartását csak pontosan meghatározott kivételes esetekben tartották szükségesnek. A francia álláspont a többségi döntéshozatal kiterjesztését (tehát nem általános szabályként történő alkalmazását) a szavazati arányok átrendezésének kérdésével kapcsolta össze, s a vétójog fenntartását szorgalmazta olyan kérdésekben, amelyek "kiemelkedően fontos nemzeti érdeket" érintenek. A franciák ragaszkodtak az egyhangú döntéshozatal megtartásához intézményi és adóügyi kérdésekben. A szavazati arányokat illetően a német és a francia álláspont között nem volt érdemi eltérés. A szavazati arányokat a németek a népességarányokhoz kívánták közelíteni, míg a franciák demográfiai és gazdasági kritériumok szerint kívánták újraszűlyözni. A két ország egyetértett abban, hogy szükséges a kettős többség (a szavazatok meghatározott aránya + meghatározott számú tagország szavazata) intézményének bevezetése a Tanács döntéshozatali mechanizmusában.

Mindkét ország meg kívánta erősíteni a Tanács munkáját azáltal, hogy nagyobb

befolyást, illetve nagyobb fokú folyamatosságot biztosítson annak. A német elképzelés a Tanács elnökségének választását irányozta elő (a javaslat szerint a háromtagú elnökségben mindig legalább egy nagy tagállam képviselve lenne). A franciáknak e témában két javaslatuk is volt: az egyik az elnökségi periódus két-három évre történő meghosszabbítását, a másik a Tanácsnak az ENSZ Biztonsági Tanácsához hasonló átalakítását irányozta elő. Ez utóbbi javaslat szerint az elnöki tisztelet mindig az öt nagy tagállam egyike töltené be, s két és fél évenként következne be váltás.

Az *Európai Bizottság* hatáskörével kapcsolatban a német álláspont egyetlen hangsúlyos pontja az volt, hogy a közösséget érintő kérdésekben maradjon meg a Bizottság kizárólagos kezdeményezési joga. A francia álláspont ezzel szemben több ponton is azt az általánosságban már említett francia szándékot tükrözte, hogy a szupranacionalitást képviselő Bizottsággal szemben a kormányköziséget biztosító Tanács minél erősebb pozícióba kerüljön. A franciák nem támogatták a Bizottság hatáskörének semmiféle kiterjesztését, s hangsúlyozták, hogy a Bizottság kizárólagosan végrehajtó szerv (azaz elsősorban a Tanács megbízásából kell tevékenykednie, s nem lehet önálló jogalkotó szerepe), amely elszámolással tartozik a Tanácsnak. A franciák a Bizottság kezdeményezési jogát is be akarták határolni, ami szintén a Tanács pozíciójának erősítését célzó javaslat volt.

Fontos kérdés volt (és ma is az) a Bizottság összetételének változása, tekintettel a keleti kibővítés perspektívájára. E pontban a német és francia elképzelések egybeestek: a biztosok létszámát csökkenteni kell (a francia elképzelés 10–12 főben határozta meg a Bizottság kívánatos létszámát), s (különösen a kibővítést követően) nem szükséges, hogy minden tagország képviselve legyen a Bizottságban.

Az *Európai Bíróság* és a *Régiók Bizottsága* szerepével kapcsolatban német részről merültek fel konkrét igények. A Bíróság esetében a német javaslatok a bírák számának korlátozására, illetve hivatali idejüknek kilencről tizenkét évre emelésére (az újraválasztás kizárásával) vonatkoztak. Sokkal fontosabbak voltak – figyelembe véve a szubszidiaritás elvének német értelmezését is – azok a javaslatok, amelyek a Maastrichti Szerződés által létrehozott Régiók Bizottságának szerepét kívánták erősíteni. A németek kezdeményezték a Régiók Bizottságának kötelező meghallgatását igénylő területek

körének kibővítését, illetve az Európai Parlament általi meghallgatásának lehetőségét, valamint azt, hogy a Régiók Bizottsága a saját jogait érintő kérdésekben panasszal fordulhasson az Európai Bírósághoz. A németek által szorgalmazott szervezeti és pénzügyi önállóság szintén a Régiók Bizottságának megerősítését célozta.

A kormányközi konferencia és azon belül a francia–német kapcsolatok szempontjából is különösen izgalmas volt a *nemzeti parlamentek* közösségi döntéshozatalban való részvételének kérdése.⁸⁰ A német álláspont szerint a nemzeti parlamentek szerepe e téren arra kell, hogy korlátozódjon, hogy a Tanácsban folyó kormányzati munkát ellenőrizzék. A német vélemény szerint ugyanis bármilyen ezen túlmenő szerepük éppen az Európai Parlamentnek a németek által szorgalmazott erősítését ásná alá. Amint az ezen összefüggés, illetve az Európai Parlamenttel kapcsolatban elmondottak alapján várható, a francia álláspont itt is erőteljesen eltér a némettől. A franciák a nemzeti parlamentek nagyobb szerepét szorgalmazták az EU döntéshozatali rendszerében. Míg a német elképzelések kizárták egy "második ház" létrehozását a nemzeti parlamentek képviselőiből, addig a francia elképzelések egyike egy "parlamentari tanács" létrehozását célozta a szubszidiaritás felügyeletére. A másik francia elképzelés a nemzeti parlamentek (egyéni vagy kollektív) bevonását célozta a bel- és igazságügyi együttműködés (a maastrichti harmadik pillér) keretében zajló döntéshozatali eljárásokba.

Az *alapszerződéseket* illetően francia részről volt két érdemi elképzelés. Az egyik a Szerződés három pillérre támaszkodó jellegének fenntartása melletti francia állásfoglalás volt, ami úgy is értelmezhető, mint a nemzeti érdekek formális biztosítója a kevésbé szorosan integrált területeken. A francia álláspont másik érdemi megjegyzése arra vonatkozott, hogy nincs szükség a közösségi normák korábbinál világosabb hierarchiájának meghatározására.

A *döntéshozatali eljárást* illetően Németország álláspontja az volt, hogy azok típusainak számát háromra (együttdöntés, kooperáció, konzultáció) kell csökkenteni (ezekhez jön még hozzá a költségvetéshez kapcsolódó speciális szavazási eljárás). A francia álláspont

---

⁸⁰ A kérdés Joschka Fischer 2000. májusában, a berlini Humboldt Egyetemen tartott beszédét (Fischer [2000]) követően újból élénk viták középpontjába került. E vitákkal később (az integráció finalitása

e témával kapcsolatban annyit tartalmazott, hogy a törvényhozási eljárást egyszerűsíteni kell, ezt azonban úgy kell megtenni, hogy az erőviszonyok (az EU szervei között) ne változzanak. E kikötés értelme nyilvánvaló, ha az intézmények (különösen a Tanács, a Bizottság és az Európai Parlament) közötti erőviszonyokkal kapcsolatban korábban már említett francia elképzelésekre gondolunk.

Az egyes területeken a döntési kompetenciák elhatárolása elsősorban a *szubszidiaritás* Maastrichtban bevezetett elve kapcsán vált központi kérdéssé. Németország szükségesnek tartotta, hogy a szubszidiaritás elvét a Szerződéshez csatolt jegyzőkönyvben a korábbinál konkrétan határozzák meg. A németek a szubszidiaritás elvét a már létező (közösségi) joganyagra, illetve kompetenciákra is ki akarták terjeszteni, ami akár kompetenciák alacsonyabb szintre való visszahelyezését is jelentheti. Mindezek mellett a németek a nemzetállamok és az EU illetékességének világosabb elkülönítését szorgalmazták. Franciaország szintén konkretizálni kívánta a szubszidiaritás fogalmát, s annak betartatását – amint azt a nemzeti parlamentek szerepével kapcsolatban már említettük – egy, a nemzeti parlamentek képviselőiből álló "parlamentari tanács" ellenőrzése révén képzelte el.

A *közösségi politikákkal* kapcsolatos kérdéskörök közül a *foglalkoztatás- és szociálpolitika* terén nagy viharokat kavart a francia és a német álláspont eltérése, amely a Lionel Jospin vezette francia szocialisták hatalomra jutását követően (közvetlenül az Európai Tanácsnak a kormányközi konferenciát lezáró amszterdami ülése előtt) vált különösen élessé. A németek egyetértettek a szociális jegyzőkönyvben foglalt felvételével a Szerződésbe (ami a francia álláspont egyik eleme volt), azonban nem támogatták azt, hogy a Szerződésben külön fejezet foglalkozzon a foglalkoztatással. A franciák a kormányközi konferencia időszakának nagy részében (a Jospin-kormány hatalomra kerüléséig) nem követelték önálló foglalkoztatáspolitikai fejezet beiktatását a Szerződésbe, ezzel szemben közös (saját anyagi erőforrásokkal rendelkező) foglalkoztatáspolitikai kialakítását szorgalmazták. A kormányváltást követően erősebbé vált a franciák európai foglalkoztatáspolitikai iránti igénye. A kérdés, amint azt korábban már említettük, összekapcsolódott az EMU megvalósításával is: a stabilitási paktum neve a francia követelések nyomán módosult stabilitási és növekedési

---

kapcsán) foglalkozunk.

paktumra.

A

paktum

elfogadásának ellentételezéseként a foglalkoztatási kérdések az Amszterdami Szerződésben önálló fejezetbe kerültek.

A *környezetvédelemmel* kapcsolatos német igények egyike volt az, hogy az EK-szerződésbe (annak 3. cikkelyébe) foglalják bele egy hosszú távú környezetvédelmi politika célkitűzéseit, összhangban a Riói Nyilatkozat célkitűzéseivel. A másik német igény arra vonatkozott, hogy a tagállamok egy-egy közösségi környezetvédelmi szabályozás elfogadását követően is megkövetelhessék saját területükön a közösséginél szigorúbb nemzeti szabályok teljesítését. Francia részről a környezetvédelemmel kapcsolatban a többségi döntéshozatal kiterjesztésének igénye merült fel. A többi közösségi politikával kapcsolatosan Németország a korábban már ismertetett stabilitási paktum, Franciaország a már ugyancsak említett "európai humanitárius szolgálat" elképzelését vetette fel.

A maastrichti második pillérrel, a *közös kül- és biztonságpolitika* tárgykörébe tartozó kérdésekkel kapcsolatban Németország a többségi döntéshozatal messzemenő kiterjesztését szorgalmazta annak érdekében, hogy e pillér gyakorlati működőképessége javuljon. A németek az egyhangú döntéshozatalt csak néhány területen (például az operatív eszközök bevetéséről meghozandó döntések esetében) kívánták megtartani. Franciaország ezzel szemben a közös kül- és biztonságpolitika kormányközi jellegének megőrzése mellett szállt síkra. Az alapvető döntéseknél a franciák szerint egyhangú döntéshozatal szükséges, míg az azok végrehajtásához kapcsolódó kérdésekben már többségi döntés is születhet.

A közös kül- és biztonságpolitika előkészítésére Németország egy elemző és tervező csoport létrehozását javasolta (a tagországok, a Bizottság és a NYEU-titkárság tagjaiból), amelyet a Tanács titkárságán helyeznének el egy közös kül- és biztonságpolitikai főtitkár irányítása alatt, s amelynek tevékenységéért a politikai felelősséget a Tanács viselné. Franciaország amellet, hogy egyetértett egy előkészítő és tervező csoport létrehozásával a Tanács égisze alatt, a Tanács titkárságának kibővítését javasolta, amely így hatékonyan tudná támogatni a kinevezendő közös kül- és

biztonságpolitikai felelős⁸¹ (1. később) munkáját. A közös kül- és biztonságpolitika végrehajtásához kapcsolódó fontos német igény volt, hogy annak a Tanács hatáskörébe kell tartoznia, s azt nem szabad feldarabolni és ezáltal elaprózni (úgy, ahogy a külgazdasági politika a Bizottságon belül több biztos között fel van osztva).

A kilencvenes évek elejének nemzetközi konfliktusai – az Öböl-háború és a délszláv válság – előtérbe helyezték az EU kül- és biztonságpolitikai képviselőjének kérdését. A francia álláspont szerint e politikának szüksége van egy "arcra", egy olyan személyiségre, aki egy három–öt éves időszakon keresztül folyamatosan képviseli az Uniót kifelé, s akinek személye a közös kül- és biztonságpolitika korábinál nagyobb koherenciáját és jobb láthatóságát hivatott elősegíteni. Németország kritikusan viszonyult egy ilyen felelős kinevezéséhez, ehelyett azt javasolta, hogy a Tanács főtitkárának hatáskörét terjesszék ki a külpolitikai kérdésekre is. A német vélemény szerint az EU még nem érett arra, hogy egy "európai külügyminiszter" képviselje kifelé, ráadásul a közös kül- és biztonságpolitikai felelős kompetenciája átfedne négy külpolitikai biztos hatáskörével is. A közös francia–német "freiburgi irányelvek" egy olyan funkció létrehozását is szorgalmazzák, amely a közös kül- és biztonságpolitikának nagyobb koherenciát és jobb láthatóságot biztosít.

A közös kül- és biztonságpolitikához kapcsolódó kiadások finanszírozását illetően a német álláspont az volt, hogy a többségi szavazással meghozott döntések logisztikai és pénzügyi terheinek viseléséből az Unió összes tagországának ki kell vennie a részét. A francia álláspont szerint e kiadásokat az EU közös költségvetéséből kellene finanszírozni.

A *közös védelmi dimenzió* kiépítésével kapcsolatosan Németország és Franciaország is (utóbbi középtávon) a NYEU-nak az EU-ba való integrálása mellett foglalt állást. A német álláspont szerint a fő irányvonal meghatározása az Európai Tanács feladata; a védelmi politika kormányközi jellegét a továbbiakban is meg kell őrizni. A német és a francia álláspont megegyezik abban a tekintetben, hogy a Szerződésbe bele kell foglalni a védelemmel kapcsolatos szolidaritási klauzulát (a német álláspont ugyanakkor arra is

---

⁸¹ A közös kül- és biztonságpolitika francia rövidítése alapján e személyt Franciaországban "Monsieur PESC"-ként, Németországban a német rövidítés alapján "Herr GASP"-ként emlegették és emlegetik.

kitér, hogy ez nem jelenthet kényszert katonai akciókban való részvételre), valamint hogy az 1992-es Petersbergi Nyilatkozatban megfogalmazott feladatokat be kell építeni a Szerződésbe.

A maastrichti harmadik pillér, a *bel- és igazságügyi együttműködés* területén felmerült intézményi kérdésekben elfoglalt német és francia álláspontok összhangban vannak az EU egyes szerveinél már elmondottakkal.⁸² A németek támogatták a Bizottság kezdeményezési jogát (is), míg a franciák a Tanács és a Bizottság együttes kezdeményezési joga mellett foglaltak állást a bel- és igazságügyi együttműködés körébe tartozó kérdésekben. A németek a közösségi szervek korábbinál erőteljesebb bevonását szorgalmazták e kérdések megoldásába; konkrét német igény volt az Európai Bíróság általános illetékességének biztosítása a bel- és igazságügyi együttműködés jogértelmezésében (akár közösségi, akár kormányközi együttműködést érintő területről van szó), valamint az Európai Parlament kötelező meghallgatása az e tárgykörbe tartozó ügyekben. A francia álláspont szerint az Európai Parlamenttel szemben a harmadik pillérhez tartozó kérdésekben a nemzeti parlamentek elsőbbséget kell, hogy élvezzenek. A német elképzeléssel szemben nem az Európai Parlament, hanem a nemzeti parlamentek képviselőiből létrehozandó "parlamentari tanács" rendelkezne kötelező meghallgatási joggal a bel- és igazságügyi együttműködés kérdéseiben.

A harmadik pillér alá tartozó politikai lépések tekintetében mind Németország, mind Franciaország fontosnak tartotta a tagállamok önállóságának nagyfokú megőrzését. A német álláspont szerint a kezdeményezés joga e területeken a tagállamoknál kell, hogy maradjon, ugyanakkor egyes területeken (a menedéjog megadásánál, a vízumpolitikában, a bevándorlási, valamint a vámügyek tekintetében) a németek a közösségi eljárás korábbinál erőteljesebb alkalmazását javasolták. A polgári és a büntetőjog területén a német álláspont a jogi segítségnyújtási lehetőségek közösségiesítését javasolja (nem pedig a büntetőjog egészének közösségiesítését). A francia álláspont fontos eleme volt, hogy a harmadik pillérhez tartozó kérdésekben a nemzeti döntéseknek továbbra is elsődlegességgel kell bírniuk. A francia álláspont

---

⁸² A harmadik pillérrel kapcsolatban figyelmet érdemel egy *nem* francia–német, hanem német–olasz közös fellépés. 1997. február 21-én Klaus Kinkel német és Lamberto Dini olasz külügyminiszter nemzeti lapokban közzétett cikkükben tették közzé egyeztetett álláspontjukat. Ennek rövid ismertetését I. Metz [1998], p. 259.

egyértelműen elutasította a bel- és igazságügyi együttműködés közösségiesítését (ugyanakkor nem zárta ki azt egyes részterületek esetében).

Az Unió *belső biztonsága*, a *bűnügyi együttműködés* területén a németek szorgalmazták az Europolról szóló megállapodás megkötését és az Europolnak egy működőképes (a szükséges operatív eszközökkel is rendelkező) rendőri hatósággá történő kiépítését, minimális büntetőjogi standardek elfogadását a terrorizmus, a drogereskedelem és a szervezett bűnözés területén, valamint a tagállamok közötti jogi segítségnyújtás gyorsabb, egyszerűbb mechanizmusainak megteremtését. A francia álláspont szerint közös alapra kell jutni a legsúlyosabb jogsértések és a minimális büntetések megállapítását illetően, formális kapcsolatot kell létesíteni a szabad közlekedés elve és az optimális biztonsági feltételek kialakítása között, valamint harmonizálni kell a drogokkal kapcsolatos nemzeti joganyagokat.

A *Schengeni Egyezményre* vonatkozó fontos német javaslat volt, hogy azt a közösségi szabályozás részévé kell tenni, úgy, hogy abban az EU-szervek (pl. az Európai Bíróság) illetékesek legyenek, s hogy az Egyezmény keretében elért korábbi eredmények ne sérüljenek (ha ebben nem akar minden tagállam részt venni, akkor ez a terület a megerősített együttműködés (részletesen l. később) egyik példája lehet).

A két ország álláspontja hagyományosan igen fontos *az európai integráció hosszú távú fejlődése* szempontjából. Ez az állítás a kormányközi konferenciához kapcsolódóan az integráció jövőbeni struktúrájáról kialakított francia és német (részben közös) álláspontokra is igaz. A németek az EU és az EK egységes jogi személyiségének létrehozását szorgalmazták (azzal a feltétellel, hogy a hatásköröket szerződésekkel rögzítik). A jogi felépítéssel kapcsolatban a francia álláspont legfontosabb eleme a három pilléren alapuló struktúra fenntartásának szükségessége volt. Az EU és a tagállamok viszonyát illetően – a hagyományoknak megfelelően – a németek az integráció föderális elemeinek erősítését, míg a franciák a Tanács központi döntéshozó szervként való megőrzését tartották szükségesnek (ezen elképzelés szerint a szupranacionális intézmények (a Bizottság és az Európai Parlament) a Tanácsnak alárendelt szerepet kell, hogy játsszanak).

Az Unió *keleti kibővítése* közvetlenül nem volt ugyan témája a kormányközi konferenciának, az azonban nyilvánvaló volt, hogy az intézményi reformok tárgyalásánál nagyon fontos szerepe volt a kibővítés perspektívájának. A német álláspont szerint mind a mélyítésre, mind a bővítésre szükség van, azok kölcsönösen feltételezik egymást. Ugyanakkor a bővítéshez szükség van intézményi reformokra (különösen a Bizottság létszámának csökkentésére és a Tanácsban a többségi döntéshozatal tárgyköreinek kiterjesztésére), valamint a differenciált integráció eszközeinek megteremtésére. A francia álláspont a kibővítés veszélyeit hangsúlyozta: a kibővítés megbéníthatja a döntéshozatalt, néhány központi témára csökkentheti az európai integrációt, s növekedhet a bilaterális együttműködések száma. A francia "három körös doktrínában" (a három kört az EU jelenlegi tagjai, a csatlakozásra jelölt országok, illetve azok az országok alkotják, amelyek esetében a megerősített szolidaritás és együttműködés jelenti az EU-hoz való kapcsolódást) közepén elhelyezkedő jelölt országok számára a franciák már 2000 előttre javasolták a Tanács és az Európai Parlament munkájában való politikai részvétel megteremtésének lehetőségét.

A kormányközi konferencia egyik legtöbbet tárgyalt kérdése az európai integráció *differenciálásának* lehetősége volt. E témán belül kiemelt fontosságú volt a *megerősített együttműködésre* vonatkozó, már említett közös francia–német javaslat, amely a közös határozatokba rugalmassági záradék beiktatását irányozta elő. A javaslat értelmében a megerősített együttműködés alkalmazására olyan területeken kerülhetne sor, ahol a döntésekhez egyhangúság szükséges. A megerősített együttműködés lehetséges területeinek kijelölésénél a kezdeményezési jog a Tanácsot illeti meg, e területeket és a megerősített együttműködés konkrét formáját illetően a tagállamok nem rendelkeznek vétőjoggal. Ugyanakkor mindegyik tagállamnak joga van ahhoz, hogy a megerősített együttműködésbe – annak bármely területén – bekapcsolódjon. A megerősített együttműködés fenti szabályai azért szükségesek, mert – noha épp az a lényege, hogy nem mindegyik tagállam vesz részt benne – a differenciált integráció ezen formája a közösségi intézményi kereteken belül zajlik. A francia–német javaslat szerint a megerősített együttműködés adminisztrációs költségeit az EU közös költségvetéséből, operatív költségeit pedig az abban részt vevő tagállamok befizetéseiből fedeznék. A második és a harmadik pillér alá tartozó témakörök esetében a javaslat speciális záradékokat helyezett kilátásba.

Az integrációs folyamat differenciálásával kapcsolatban a fentiekén túlmenő konkrét francia elképzelés volt, hogy különösen az egységes pénz, illetve a védelem területén szükség van az integrációban részt vevő országokon belül is egy olyan kör kialakítására, amely az e kérdésekben előrébb lépni szándékozó, egyúttal arra képes országokat foglalja magában. A harmadik kört e koncepció szerint a csatlakozásra jelölt országok jelentenék.

Az 1996–1997-es kormányközi konferencia nyomán született meg az 1997. október 2-án aláírt és a tagországokban lezajlott ratifikációkat követően 1999. május 1-jén életbe lépett Amszterdami Szerződés.⁸³ A tárgyalások során gyakran igen nehezen megszületett kompromisszumok nyomán elért eredmények azonban nem biztosítják az Unió kibővítése intézményi feltételeinek teljesítését.⁸⁴ Ezért is volt szükség újabb kormányközi konferencia összehívására, amelynek megnyitására 2000 elején, az EU soros portugál elnöksége alatt került sor. A kormányközi konferencia eredeti célkitűzése a keleti kibővítéshez minimálisan szükséges intézményi reformok kérdéskörében történő megállapodás volt. E kérdéskörök konkrétan az alábbi három pontban foglalhatók össze:

- Szükséges a Bizottság létszámának korlátozása, hogy a testület a kibővítés után ne váljon működésképtelenné. Ennek egyik lehetséges alapvető módja az, hogy a jelenleg két biztost adó nagy tagállamok lemondanának egyik biztosukról, így a jelenlegi létszám mellett további öt ország biztosának jutna hely a jelenlegivel azonos létszámú testületben. A megoldás másik lehetséges alapvető módja annak az elvnek és eddigi gyakorlatnak a megváltoztatása, hogy minden ország állandóan adjon legalább egy tagot a testületbe.
- Szükséges a Tanácsban a szavazati arányok megváltoztatása, hogy azok jobban

---

⁸³ Hasonlóan a Maastrichti Szerződéshez, a terjedelmi korlátok miatt e dolgozatban az Amszterdami Szerződés tartalmának részletes bemutatására nem vállalkozom. A téma iránt mélyebben érdeklődőknek elsősorban az e dolgozat szakirodalmi áttekintésében Amszterdammal kapcsolatban említett, Magyarországon is elérhető munkákat ajánlom.

⁸⁴ Az Amszterdami Szerződéssel kapcsolatos fenntartásokat jól mutatja az a francia-olasz-belga közös nyilatkozat, amelyet a három ország külügyminisztere 1997. szeptember 15-én hozott nyilvánosságra. Az Amszterdami Szerződéshez csatolt nyilatkozat szerint az elért reformok nem elégségesek az EU kibővítéséhez szükséges feltételek biztosításához. A nyilatkozat deklarált szándéka nem a kibővítés elodázása, hanem az, hogy nyomást gyakoroljon az Unió országaira annak érdekében, hogy mielőbb megteremtsek a kibővítéshez szükséges intézményi feltételeket. A nyilatkozat szövegét tartalmazza Weidenfeld [1998] CD-ROM melléklete.

tükrözzék az EU tagországi közötti demográfiai arányokat (e kérdés jelentősége a (túlnyomórészt kicsi) közép- és kelet-európai társult országok taggá válásával a jelenleginél jóval nagyobb lesz). E kérdés megoldása (a minden tagország számára elfogadható kompromisszumok elérése) szorosan összefügg a Bizottság létszámával kapcsolatos kérdések megoldásával.

- Szükséges a minősített többségi döntéshozatal kiterjesztése a témák lehető legszélesebb körére. Az egyhangú döntéshozatal gyakori szükségessége már tizenöt tagországgal is komoly nehézségeket okoz, az Unió bővítése után pedig az új országok, s velük új szempontok és érdekek bekerülése végképp megbéníthatná a döntéshozatalt.

2000 júniusában, az Európai Tanácsnak a portugál elnökséget lezáró feirai ülésén a kormányközi konferencia témaköreit kibővítették egy negyedik témával, a megerősített együttműködés kérdéskörével. A kitűzött cél e téren az Amszterdamban meglehetősen szigorúan szabályozott keretek lazítása, a megerősített együttműködés feltételeinek enyhítése.

A fenti témák olyan kérdések, amelyek mind Franciaország, mind Németország számára kiemelkedő jelentőséggel bírnak. Ezt az e témakörökben az előző kormányközi konferencia során elfoglalt markáns (gyakran hasonló vagy megegyező, egyes esetekben azonban eltérő) álláspontjuk is jól érzékeltette, s ugyanezek az álláspontok a meghatározóak a jelenleg (2000-ben) zajló kormányközi konferencián is. Fontos hangsúlyozni, hogy amennyiben e "minimális" kérdésekben megegyezés születik, az egyáltalán nem jelenti az Unió működésével kapcsolatos, régóta ismert francia–német véleménykülönbségek feloldását. Továbbra is eltérő például a két ország álláspontja a régióknak az integrációban betöltendő szerepével kapcsolatban, s a jövőben is jelentős súrlódási pont lehet a két ország között az Európai Parlament kívánatos szerepével (s ehhez kapcsolódóan a Bizottság, a Tanács és a Parlament között kívánatos erőviszonyokkal) kapcsolatos véleménykülönbség.

Ez utóbbi kérdéshez is szorosan kapcsolódik Fischer német külügyminiszter 2000. május 12-én a berlini Humboldt Egyetemen (hangsúlyozottan magánemberként) elmondott beszéde (Fischer [2000]). Az integráció finalitásáról szóló, s a célok

megvalósításához vezető út szakaszait felvázoló beszédben Fischer leszögezi, hogy végig kell vinni az integrációs folyamatot. A jelenleg az EU előtt álló két nagy feladat – a keleti kibővítés lehető leggyorsabb végrehajtása, valamint az EU cselekvőképességének növelése – áll a kormányközi konferencia középpontjában, azonban szükség van a hosszabb távú gondolkodásra is. Fischer szerint hosszú távon a megoldás abban áll, hogy a konföderációs rendszertől el kell mozdulni a parlamenti képviselőken alapuló európai föderáció irányába. A Fischer által elképzelt föderáció tiszteletben tartaná a nemzetállamokat, s Európa és a nemzetállamok között megosztaná a szuverenitást.⁸⁵ Ennek megfelelően az Európai Parlamentnek egyszerre kellene képviselnie a polgárok és a nemzetállamok Európáját. Ezt Fischer egy kétkamarás parlament kialakításával tartja megvalósíthatónak: az egyik házban a nemzeti parlamentek választott képviselői, míg a másikban vagy közvetlenül választott szenátorok, vagy az egyes államok képviselői ülnének. A végrehajtó hatalomról szólva, Fischer hangsúlyozza egy európai kormány távlati létrehozásának szükségességét; e kormány alapja a mai Tanács vagy a mai Bizottság működési elve lehetne. Mindeme változások véghezvitelének előfeltétele szerinte egy olyan európai alkotmányos szerződés megkötése, amely meghatározza a nemzeti, illetve a szupranacionális szinten kezelendő kérdések körét.

Nyilvánvaló – és ezt beszédében Fischer is hangsúlyozza –, hogy ezek a változások nem érhetők el rögtön és egy lépésben. Az első szakaszt a megerősített együttműködés lehetőségének kiterjesztése jelentené. Fischer felhívja a figyelmet arra, hogy olyan esetekben, amikor nem volt elérhető az összes tagország együttműködése, már születtek példák ilyen együttműködésre (EMU, Schengen). Fontos azonban, hogy a megerősített együttműködés nem jelentheti az integráció feladását, a különböző körökben benne lévő államok közti kapcsolatok fellazulását. A második, átmeneti szakaszban Fischer szerint az államok egy meghatározott köre egy új európai alapszerződést köthet; ez a kör a kialakítandó föderáció „kemény magja” lehet (ez mindenképpen az integráció „élcsapatát”, lokomotívját jelentené, azonban a benne részt vevő államok köre nem

---

⁸⁵ A föderáció ily módon történő definiálásának nyilvánvaló célja volt a nemzetállam szerepére különösen kényes franciák megnyugtatása: e koncepció szerint ugyanis (eltérően a föderációról alkotott korábbi elképzelésekkel) a szupranacionális szint nem felváltaná a nemzetállamokat, hanem velük párhuzamosan létezne.

lenne exkluzív jellegű⁸⁶). E szerződésre alapulva épülhetne fel a föderáció előbbiekben vázolt intézményrendszere. Ennek teljes kiépülése után jöhetne létre – a fejlődés harmadik szakaszaként – az európai föderáció.

A francia részről hivatalosan reagáló politikusok – a külügyminiszter, majd a köztársasági elnök –, ha nem is értettek mindenben egyet Fischer felvetéseivel, újszerűnek, érdekesnek és mindenképpen vitára érdemesnek tartották azokat. A francia külügyminiszter a Le Monde hasábjain fejtette ki véleményét (Védrine [2000b]), kérdéseket fogalmazva meg Fischer víziójával kapcsolatban. E kérdések a létrehozandó „kemény mag” összetételének, a föderáció és a nemzetállamok kompetenciáinak, a létrehozandó európai kormány jellegének, valamint az európai hatalmi szintek változásának meghatározására irányulnak, s így a Fischer beszédében (szándékosan) nyitva hagyott kérdéseket feszegetik.

A francia köztársasági elnök 2000. június 27-én fejtette ki az európai integráció hosszú távú fejlődésére vonatkozó nézeteit a Bundestag előtt (Chirac [2000]).⁸⁷ Beszédében (Fischerhez hasonlóan) Chirac is kitér az EU előtt álló kihívásokra, kiemelve az intézményi reformok, az európai védelem, a polgárközeli Európa és a keleti kibővítés kérdéseit, s ezt követően fejti ki nézeteit az integráció távlataira vonatkozóan. Előljáróban hangsúlyozva (többek között), hogy az identitás elsődleges forrását a nemzetek jelentik, s ezért a nemzetállamok szerepe megkerülhetetlen, az integráció továbbfejlődésének első szakaszaként a jelenleg folyó kormányközi konferenciát jelöli meg, amelynek sikere minden további fejlődés elengedhetetlen feltétele. Ezt követően Chirac szerint átmeneti időszak következik, amelyben három kihívásnak kell megfelelni: végre kell hajtani (de nem elsietve) a keleti kibővítést, a megerősített együttműködés formulájának alapján meg kell kezdeni egy „úttörő csoport” kiépítését

---

⁸⁶ Maga Fischer is hangsúlyozza ezt a lényeges különbséget a „Schäuble–Lamers papírral” (CDU-/CSU-Fraktion des Deutschen Bundestages [1994]) szemben. Ugyanakkor kiemelte, hogy a siker elengedhetetlen feltétele a nagyon szoros francia–német együttműködés.

⁸⁷ Szimbolikus (s nyilván nem véletlen), hogy a francia köztársasági elnök volt az első külföldi államfő, aki a Bundestag Berlinbe költözése óta annak plénuma előtt felszólalt. A beszédben Chirac komoly gesztusokat tesz vendéglátói felé: kijelenti, hogy támogatja Németország állandó ENSZ BT-tagságát, továbbá javasolja a francia–német kapcsolatok további elmélyítését is (évente megrendezésre kerülő konferenciákkal (tudósok, művészek és közéleti személyiségek részvételével), az ifjúsági cserekapcsolatok bővítésével, a gazdasági kapcsolatok további erősítésével, valamint a berlini francia kulturális intézet megnyitásával). Fischerhez hasonlóan Chirac is hangsúlyozza a francia–német együttműködés fontosságát az integráció eddigi és jövőbeni előrehaladásában.

(de nem előre eldöntve, hanem a megerősített együttműködés különböző területein való részvételük és szándékuik függvényében meghatározva a tagok összetételét), s végül, megoldást kell találni az európai intézményrendszer (a jelenleg folyó kormányközi konferencia témáin túlmutató) problémáira. E lépéseket követően kerülhet sor – harmadik szakaszként – az első „európai alkotmány” elfogadására.

Az általa az átmeneti szakaszba sorolt tennivalókkal kapcsolatban Chirac több ponton is vitatkozik Fischer elképzeléseivel. A „kemény mag” országainak úttörő szerepét hangsúlyozva, lehetségesnek tartja, hogy ezek a szerződéseken túlmenően is együttműködjenek egymással, ugyanakkor fölöslegesnek tartja ezen államok közt új szerződés megkötését és új intézmények létrehozását. Az integráció elmélyítéséhez szerinte elegendő összetartó erőt képezne az egyes országok álláspontjai között egy rugalmas koordinációs mechanizmus (egy új titkárság) létrehozása. Ugyanakkor megerősítve és hangsúlyosabbá téve a Fischer által elmondottakat, a nemzetállamok helyébe lépő szupranacionális szerveződést elvetve, Chirac hangsúlyozza az egyes döntéshozatali szintek kompetenciájának pontos meghatározásának szükségességét.

A Fischer-beszéd kapcsán megélnékült eszmecseréből is jól kivehetők az Unió működésével kapcsolatban hagyományosan meglévő francia–német nézeteltérések, egyúttal azonban az is érezhető, hogy e különbségek nem áthidalhatatlanok. Hosszú távon – márpedig itt hosszú távról van szó – a különböző elképzelésekből összeállhat egy olyan kompromisszum, amellyel a francia–német „tandem” – több korábbi alkalomhoz hasonlóan – ismét hathatósan hozzá tud járulni az integráció megújításához.

IV. KAPCSOLATOK KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPA ORSZÁGAIVAL

Közép- és Kelet-Európa országainak egy része a rendszerváltást követően megnyílt a kontinens fejlettebb országai számára, egyben kinyilvánítva szándékát a mihamarabbi felzárkózásra, s ennek érdekében az integrációba való bekapcsolódásra. A térség országainak másik részét a nacionalista tendenciák felerősödése, gazdasági káosz, sőt fegyveres konfliktusok jellemezték. Mindez alapos változást jelentett a bipoláris világrend idején megszokott kapcsolatokhoz képest.

A változásokra adott reakciók azt mutatták, hogy az EK nem volt egységes az értékelésben. A tagországok álláspontja mind az új (gazdasági) lehetőségeket kínáló, mind az új (biztonságpolitikai) veszélyekkel fenyegető kihívások esetében eltért egymástól. Az eltérésekben a térséggel fenntartott kapcsolatok történelmi hagyományai, intenzitása és minősége jelentős szerepet játszottak. Mindez jól megfigyelhető a francia és a német politikai és gazdasági élet szereplőinek a változásokra adott, egymástól több szempontból is eltérő reagálásán.

1. Francia és német hagyományok, kapcsolatok és érdekek a térségben

Franciaország a huszadik század során szinte mindvégig meglehetősen ellentmondásos viszonyban állt a közép- és kelet-európai térség országaival (e viszonyról részletesebben l. többek között Romer–Schreiber [1996], Szemplér [1997]). A franciák szerettek volna jelentős befolyásra szert tenni Közép- és Kelet-Európában – nem utolsósorban a történelmi hagyományokra visszatekintő német jelenlét ellensúlyozására –, a francia külpolitika azonban összességében nem volt sikeres a térségben. A franciák aktív közreműködésével létrejött versailles-i békerendszer – benne a Trianoni Szerződéssel – a térségben azóta is jelenlévő feszültségek forrása.

A második világháború után a két nagyhatalom, a Szovjetunió és az Egyesült Államok meghatározó szerepe eleve kizárta az újabb hangsúlyos francia fellépés lehetőségét, a szovjet-francia viszony megromlása pedig beárnyékolta a franciáknak a térség többi országával fenntartott kapcsolatait is, kivéve talán a sorból akkor is "kilógó" Jugoszláviát. A 60-as évek enyhülést hoztak a francia-szovjet kapcsolatokban, ami jelentkezett a Varsói

Szerződés többi tagállamával fenntartott kapcsolatok valamelyes normalizálásában is. A 70-es években e kapcsolatok közül a francia külpolitika a történelmi hagyományokon nyugvó francia-lengyel, illetve francia-román kapcsolatok területén ért el jelentősebb előrehaladást. A 80-as évek francia külpolitikája azonban e téren is ellentmondásos.⁸⁸

A második világháború lezárását követően a hidegháború és a korlátozott német szuverenitás nem tette lehetővé az NSZK számára a közép- és kelet-európai térség országaival korábban fenntartott sokrétű kapcsolatok folytatását. Az enyhülés – hasonlóan a franciákhoz – a németek külpolitikai aktivitása előtt is megnyitotta a kaput a térségben. Az NSZK 1969-től kiteljesedett szerződéses keleti politikája (az Ostpolitik) révén az így megnyílt lehetőségeket igyekezett kihasználni. Az Ostpolitik fontos részévé vált a kelet-nyugati kapcsolatoknak, s nagyban hozzájárult az NSZK nemzetközi tekintélyének növekedéséhez, kiváltva ezzel a franciák aggodalmát, aminek gyakorlati, a franciák által a németek túlzott önállóságának visszafogását célzó következményei is voltak. Ide sorolható a brit EK-csatlakozás felgyorsítása, illetve az EK keretében a kormányközi külpolitikai együttműködés életre hívása (Kiss J. [1997], p. 52). Az Ostpolitik logikája ezzel együtt részévé vált a 70-es években multilaterális keretek között zajló enyhülési folyamatnak. E folyamat végeredménye – a keleti blokk felbomlása, a Szovjetunió széthullása, a német újraegyesítés – a német baloldal által megkezdett, de 1982-től a Kohl-kabinet által is felvállalt Ostpolitik létjogosultságát igazolta.

Azáltal, hogy a szűk külpolitikai mozgástér rendkívül ügyes kihasználása révén jelentős szerepet vállalt a kelet-nyugati kapcsolatok enyhítésében, Németország megalapozta annak lehetőségét is, hogy a térségbeli tradicionális partnereivel, ha meghatározott korlátok között is, de fokozatosan normalizálja gazdasági kapcsolatait. Az a tény, hogy az NSZK a közép- és kelet-európai országok nagy részének már 1989 előtt legfontosabb nyugati külkereskedelmi partnere volt, nagyban hozzájárult a korábbi hagyományokon is alapuló gazdasági kapcsolatoknak a térségben lezajlott rendszerváltás utáni gyors (igaz, országonként különbségeket mutató) újjáépítéséhez. Németországot – a természetesen

---

⁸⁸ Az 1981-es lengyelországi eseményeket követően Franciaország a Lengyelországgal fenntartott kapcsolatokat a minimálisra csökkentette, miközben Romániában a Ceausescu-rezsimet gyakorlatilag egészen annak bukásáig támogatta. Ez a magatartás különösen Magyarországon és Lengyelországban váltott ki nemtetszést. Ugyanakkor Horváth [1999] vizsgálatából kiderül, hogy a francia sajtó tájékoztatásában, ha lassan is, de érzékelhető egy tartózkodó magatartás kialakulása Romániával szemben (ez már a hetvenes évektől elkezdődik, a nyolcvanas évek végére pedig egyértelművé válik).

nem elhanyagolható biztonsági megfontolások mellett – a gazdasági racionalitáson alapuló kötelékek fűzik Közép- és Kelet-Európának elsősorban a gazdasági fejlődésben élenjáró országaihoz. E kötelékek az érintett országok számára különleges jelentőséggel bírnak, hiszen Németország, mint legfontosabb külkereskedelmi partner, és mint sok ország számára a külföldi tőkebefektetések legnagyobb forrása, kulcsszerepet játszik gazdasági fejlődésükben. Erre a szerepre és erre az érdekszerre alapozva a térség országai Németországtól várják azt, hogy „bevigye” őket az európai integrációba. A német befolyás a közép- és kelet-európai térségben – a világpolitika kínálta lehetőségek tudatos kihasználása révén – néhány évtizednyi kényszerszünet után a 90-es években ismét elérte korábbi normális szintjét.

A nemzetközi politikában 1989-ben kezdődött új időszámítás adta lehetőségeket Franciaország is igyekezett kihasználni. A PHARE-program, csakúgy, mint az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank (EBRD) létrejötte elsősorban Franciaország kezdeményezésének volt betudható. A francia külpolitika nagy súlyt helyezett a biztonságpolitikai kérdésekre, amelyek esetében azonban a közép- és kelet-európai országok vezetői Párizs értésére adták, hogy e téren nem tudnak elképzelni megnyugtató megoldást az Amerikai Egyesült Államok szerepvállalása nélkül. Ennek fényében a Párizsi Charta 1990. novemberi aláírása, amelyet a francia diplomácia sikerének könyveltek el, inkább csak szimbolikus jelentőségű volt. A kritika igazsága szomorú módon bebizonyosodott a délszláv háborúk során, amelyek ismét rámutattak a francia külpolitika elvi következetlenségére és gyakorlati eredménytelenségére.

A 90-es években Párizs mindazonáltal igyekezett hangsúlyozni, hogy számára fontos a jó kapcsolatok kialakítása a közép- és kelet-európai térség országaival. A hagyományos történelmi szempont – Németország ellensúlyozása e térségben – mellett a rendszerváltás után a jelenlétet nem kevésbé fontos gazdasági indokok is motiválják. A gazdasági kapcsolatok a 90-es évek közepén több országban – köztük a hagyományosan nem kifejezetten frankofilnak számító Magyarországon – biztató fejlődésnek indultak. A kapcsolatok intenzitása azonban még távolról sem közelítette meg a lehetőségek felső határát⁸⁹, s hosszú távon is várhatóan jelentősen elmarad a német szerepvállalás mögött

---

⁸⁹ Ez a következtetése Éltető–Szemplér [1996] tanulmányának, amelyben a szerzők statisztikai adatok és gravitációs modell alkalmazásával elemzik a magyar-francia kereskedelem fejlődését és lehetőségeit.

a térségben.

A francia politika egyes megnyilatkozásai (mint amilyenek Chirac francia köztársasági elnök gesztus értékű nyilatkozatai voltak 1996 végén, illetve 1997 elején Lengyelország, illetve Magyarország közeli EU-tagságáról) is jelzik azt, hogy most végre talán sor kerülhet a kapcsolatok mindkét fél számára előnyös elmélyítésére. Ehhez azonban mind Franciaországban, mind Közép- és Kelet-Európa országaiban túl kell jutni a múlt visszaidézésén. Annak, hogy e kapcsolatok mennyire alapulnak kölcsönös és tartós érdekeken, a közép- és kelet-európai országok EU-tagságával kapcsolatos francia álláspont jó és fontos fokmérője lehet.

A 80-as–90-es évek fordulójától a franciák Közép- és Kelet-Európával kapcsolatos álláspontjának változása nemcsak a politikusok nyilatkozatain, hanem konkrét gazdasági lépéseken is érződött. Az EBRD, valamint a PHARE program létrehozásában tapasztalt, már említett francia kezdeményező szerep mellett előbb óvatosan, majd egyre bátrabban a francia vállalati szféra is érdeklődni kezdett a térség által kínált gazdasági lehetőségek iránt. A kezdeti óvatosság oka elsősorban a vállalatok korábbi kapcsolatainak hiánya volt, amely a kereskedelem dinamikus fejlődésének beindulásában csak kisebb, a francia befektetések Közép- és Kelet-Európába áramlásában azonban több éves késést okozott. Az óvatossághoz jelentős mértékben hozzájárult a franciák Közép- és Kelet-Európával kapcsolatos általános ismereteinek átlagosan igen alacsony szintje (Szemplér [1998b]).

A 90-es évek közepére már a múlté volt az a francia felfogás, amely a térséget kizárólagos német gazdasági övezetnek tekintette, s számos francia cég – túlnyomórészt az ismeretlen, ezért kockázatosabbnak tartott térségben megtett első lépések rizikóját könnyebben felvállaló nagyvállalatok – jelentős beruházásokat eszközölt a térség országaiban. Ha ezen beruházások aránya eddig (és várhatóan a későbbiekben is jelentősen) el is marad a német befektetésektől, a francia gazdasági jelenlét immár jelentősnek mondható. A francia befektetések térségen belüli megoszlásából az is kivehető (összehasonlítva például a magyarországi és a romániai francia tőkebefektetések értékét), hogy a gazdasági kapcsolatok logikája képes felülbírálni a

korábbi, történelmi, kulturális és érzelmi kötődésekből táplálkozó irányvonalat.⁹⁰

Ha megvizsgáljuk Németország⁹¹, illetve Franciaország Közép- és Kelet-Európa országaival⁹² folytatott kereskedelmének alakulását a 90-es években, az adatok minden tekintetben alátámasztják a fenti általános megállapításokat. Amint az az 1. ábrából kitűnik, a jelölt országok részesedése mindkét ország kereskedelmében jelentősen növekedett. Az EU-n kívüli német külkereskedelemben 1990-ben a 10 ország súlya kevesebb mint 5% volt (4,98% a behozatalban, illetve 4,49% a kivitelben), 1998-ra viszont ez az arány mintegy négyszeresére nőtt (18,74%-ra az import, 18,61%-ra az export esetében). Franciaország EU-n kívüli kereskedelmében a 10 ország 1990-es részaránya jóval alacsonyabb volt (1,93% a behozatalban, illetve 1,64% a kivitelben). Az 1998-as adatok ehhez képest jelentős fejlődést mutatnak: az export esetében a jelöltek részaránya Franciaország EU-n kívüli kereskedelmében a német adathoz hasonlóan kb. négyszeresére (6,78%-ra) növekedett, a francia importban viszont lassabb, mintegy két és félszeres volt a növekedés (az országcsoport aránya 1998-ban 5,09% volt).

1. ábra

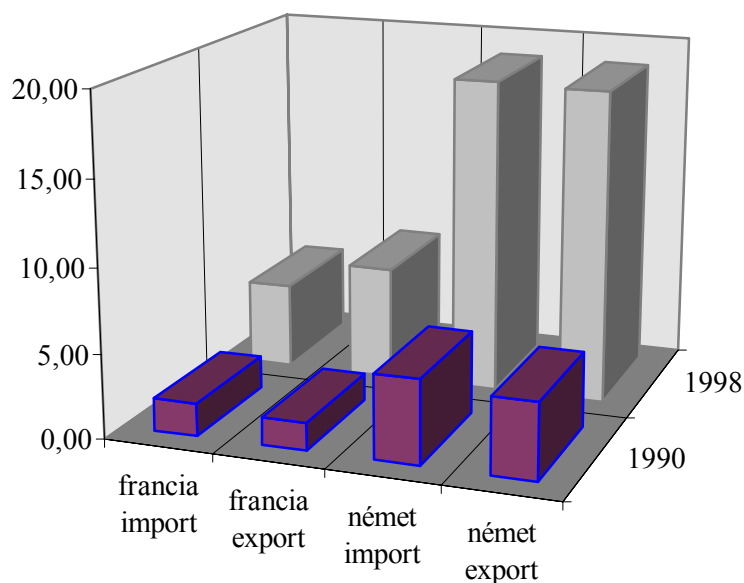
A jelölt országok részesedése Franciaország és Németország EU-n kívüli kereskedelméből (%)

---

⁹⁰ A közép- és kelet-európai francia beruházások motivációival foglalkozik empirikus felmérésen alapuló tanulmányában Savary [1997]. A tanulmányból kiderül az is, hogy a felmérés készítésekor (1996 szeptemberében) a válaszadó francia cégek döntő többsége kedvezőbbnek ítélte a kelet-európai térség kínálatát befektetési lehetőségeket a hagyományosan francia érdekszféraként számon tartott észak-afrikai térséghez képest (a tradíciók tükrében különösen érdekes, hogy több más szempont mellett a földrajzi és kulturális közelséget illetően is ez volt a kép).

⁹¹ Az Eurostat COMEXT adatbázis használata lehetővé tette 1990-re is az össznémet adatok bemutatását.

⁹² Az adatok az EU-csatlakozási tárgyalásokat folytató 10 közép- és kelet-európai országra (Bulgária, Csehország, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Románia, Szlovákia, Szlovénia) vonatkoznak.

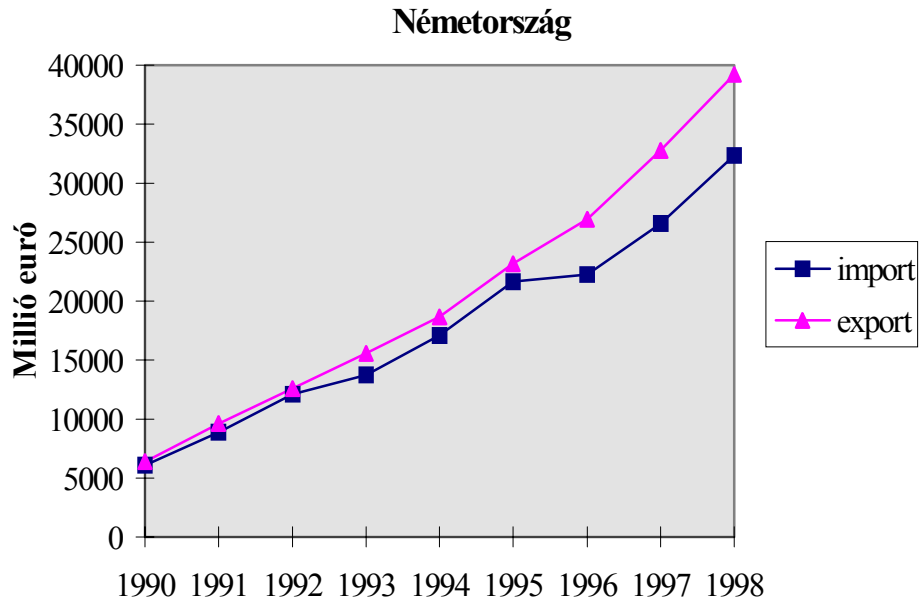
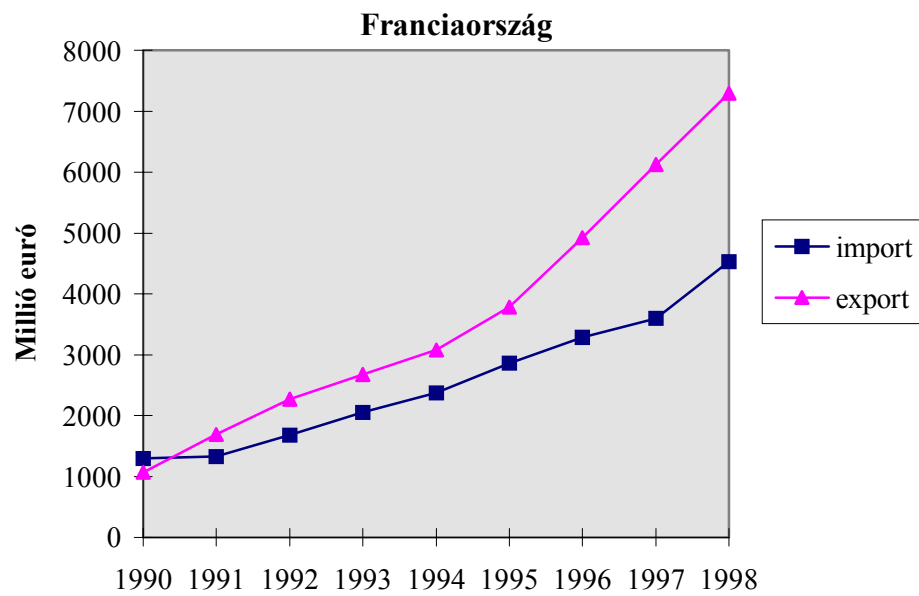

Forrás: Eurostat COMEXT adatbázis.

Mindez együttesen azt eredményezte, hogy a németek kezdeti előnye a térség országaival folytatott kereskedelemben megmaradt (ha az arányok helyett az abszolút számokat nézzük, akkor – miként az a 2. ábrából jól látható – jelentősen fokozódott is). Az is látszik, hogy a német piac (nyilvánvalóan a nagyobb volumenű tőkebefektetéseknek is köszönhetően) a franciánál jóval nagyobb mértékben nyílt meg ezen országok áruai előtt (l. a francia és a német export-, illetve importadatokat közvetlenül összehasonlítva bemutató 3. ábrát). Ha megvizsgáljuk a kereskedelem volumenének alakulását, akkor az is kiderül, hogy a fenti trendek (hasonlóságuk, illetve az import esetében különbségük) döntő mértékben nem a német és a francia külkereskedelem Közép- s Kelet-Európát nem érintő arányváltozásaiból, hanem valóban az e térséggel folytatott kereskedelem dinamikájából adódnak. A 10 országba irányuló német és francia export volumene 1990 és 1998 között hasonló mértékben (6,13-szorosára, illetve 6,85-szorosára) növekedett, míg a térségből származó import ugyanezen időszak alatt Németországban 5,13-szorosára, míg Franciaországban csak 3,51-szorosára emelkedett.

2. ábra

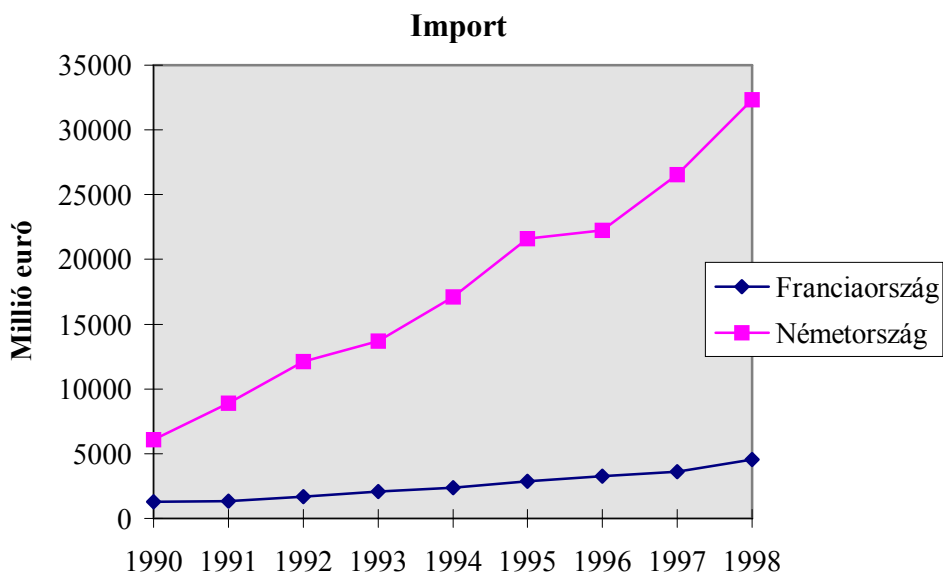
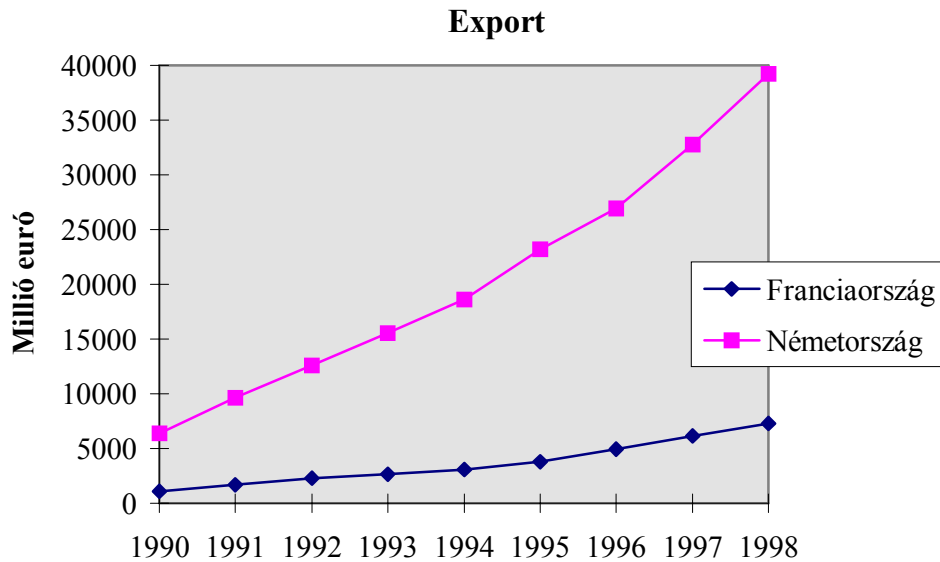
Franciaország és Németország kereskedelme a 10 jelölt országgal

Forrás: Eurostat COMEXT adatbázis.

3. ábra

Francia és német kereskedelem a 10 jelölt országgal: az export-, illetve importadatok alakulásának összevetése

Forrás: Eurostat COMEXT adatbázis.

A Függelék 11–18. táblázatai alapján, amelyek a kereskedelem elemzéséhez szükséges alapadatokat országonkénti bontásban tartalmazzák, illetve a 10 országgal folytatott német és francia kereskedelem százalékos megoszlását mutatják be, jól elkülöníthető a

jelölt országok három csoportja. Az első csoportba Lengyelország, Csehország, Magyarország és Szlovénia tartozik; ezekbe az országokba irányult a kilencvenes években a 10 országgal folytatott német kereskedelem 80–90%-a, illetve a francia kereskedelem 70–80%-a. A térség legfejlettebb országaival való kereskedelmi kapcsolatok az 1990–1998-as időszak egészét tekintve azt mutatják, hogy Németország Franciaországnál nagyobb mértékben összpontosított ezekre az országokra. A kilencvenes évek második felének adatai e különbségek valamelyes csökkenését mutatják, ami egyrészt a német aktivitás nagyobb térbeli terjedését jelzi, másrészt pedig a francia oldalon (elsősorban a kivittelt tekintve) azt is jelezheti, hogy a történelmi hagyományokon a racionális gazdasági megfontolások néhány év alatt felülkerekedtek.

A második csoportba Románia, Bulgária és Szlovákia tartozik, három olyan ország, amelyek földrajzilag viszonylag közel helyezkednek el az első csoport országaihoz, gazdasági fejlettségük azonban a 90-es években jelentősen elmaradt azokétól. Ez a csoport a vizsgált időszakban 8–15 százalékkal részesedett a 10 országgal folytatott német kereskedelemről; a legalacsonyabb részesedést hozó 1991–1992-es időszakot követő növekedés során a 90-es évek második felében 15 százalék körül stabilizálta részesedését a 10 országba irányuló német exportból és az onnét származó importból egyaránt. Franciaországnak a tíz országgal folytatott kereskedelméből ez a csoport a vizsgált időszakban 18–26 százalékkal részesedett. A trend Franciaország esetében a némettel épp ellentétes: a csoport kezdetben 25 százalékot is meghaladó részesedése a 90-es évek végére 20 százalék alá csökkent. Az első csoporthoz hasonlóan az ezen országcsoporthoz folytatott francia és német kereskedelem arányaiban is közeledés figyelhető meg, ami alátámasztja az előző bekezdés végének állításait.

A harmadik csoportot a kilencvenes évek elején függetlenségét visszanyert három balti köztársaság, Észtország, Lettország és Litvánia alkotja. Ezek az országok mind földrajzi helyzetük, mind méretük, mind a velük folytatott francia és német kereskedelem volumene alapján külön csoportot alkotnak. A 90-es évek végére a csoport súlya a jelölt országokkal folytatott német, illetve francia kereskedelemben 4%, illetve 5% körül stabilizálódott. Érdekesség, hogy a csoport aránya Németország esetében a kivittelen, Franciaország esetében pedig a behozatalban magasabb.

A 12. táblázat összefoglalva mutatja be a három csoport országaival folytatott német, illetve francia kereskedelem növekedését az 1990–1998-as időszakban. Miközben a bemutatott trendek valóban figyelemre méltóak és a francia gazdasági élet szereplőinek a térség felé fordulását jelzik, a térségben való német, illetve francia gazdasági érdekelttség értékelésénél nem szabad elfelejteni azt, hogy e kapcsolatok hasonló ütemű fejlődése az abszolút számokban mérhető különbségek többszörösére növekedését is eredményezte. Mindez természetesen nem csökkenti annak jelentőségét, hogy a francia gazdasági élet képviselői immár jelentős szereplőkként vannak jelen azokon a közép- és kelet-európai piacokon, ahol jelenlétük alig tíz éve még csak szórványosnak volt mondható.

12. táblázat

A jelölt országokkal folytatott francia és német kereskedelem növekedése 1990 és 1998 között (1998/1990)

	Németország		Franciaország	
	Import	Export	Import	Export
Lengyelország	3,28	5,34	2,63	7,78
Csehország*	6,65	6,21	2,78	4,90
Magyarország	4,52	4,72	3,11	4,41
Szlovénia**	2,23	2,92	2,92	5,25
1.csoport	4,85	5,77	3,56	7,30
Románia	2,94	3,80	1,77	3,64
Bulgária	2,73	1,82	2,67	2,30
Szlovákia***	4,01	4,21	3,63	4,74
2.csoport	7,18	6,25	2,69	4,47
Észtország**	6,85	6,01	8,00	6,84
Lettország**	2,53	5,58	0,53	5,73
Litvánia**	2,95	7,16	9,56	7,22
Baltiák	3,21	6,37	3,21	6,59
Összes	5,30	6,13	3,51	6,85

Megjegyzések: * Az 1990-es csehszlovákiai adat a viszonyítási pont
 ** 1998/1992 *** 1998/1993

Forrás: Eurostat COMEXT adatbázis.

A kereskedelem kapcsán elmondottak igazak a német és a francia működőtőke-befektetések alakulására is a térség országaiban. Amint az a 13. táblázat adataiból jól látható, a német befektetések nagysága Szlovénia kivételével az összes jelölt országban

meghaladta a francia befektetéseket.⁹³ Közép- és Délkelet-Európa tagjelölt országaiban egyértelmű a német tőke domináns szerepe a külföldi befektetésekből⁹⁴, ugyanakkor a francia vállalatok befektetéseinek megjelenése – a külkereskedelem alakulásához hasonlóan, azt néhány év késéssel követve – jelzi a térség felértékelődését a francia gazdaság szereplői számára.

13. táblázat

A német és a francia működőtőke-befektetések aránya az összes külföldi működőtőke-befektetés (FDI) állományán belül Közép- és Kelet-Európa EU-tagjelölt országaiban (%)

Fogadó ország	Adat időpontja	Német FDI/összes FDI	Francia FDI/összes FDI
Csehország	1998. december	29,6	4,7
Magyarország	1998. december	28,0	6,1
Lengyelország	1999. június	19,0	8,0
Szlovákia	1999. szeptember	20,8	6,3
Szlovénia	1998. december	12,3	12,8
Bulgária	1999. június	17,5	n.a. ¹
Románia	1999. november	10,3	7,5
Észtország	1999. szeptember	2,4	n.a. ¹
Lettország	1999. június	8,5	n.a. ¹
Litvánia	1998. december	8,2	n.a. ¹

¹A francia befektetések alacsony volumene miatt Franciaország nem szerepel a forrásokban külön-külön is jelzett legfontosabb befektető országok között.

Forrás: Hunya, Gábor–Stankovsky, Jan: WIIW–WIFO Database, Foreign Direct Investment in Central and East European Countries and the Former Soviet Union, February 2000; a Magyarországra vonatkozó adatok forrása: A külföldi tőke Magyarországon 1997–1998, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2000.

A közép- és kelet-európai társult országok gazdasági és társadalmi átalakulása kedvező gazdasági és politikai kapcsolatok kiépítésének lehetőségét teremtette meg az EU-országok, köztük Franciaország és Németország számára; e lehetőségek (különösen francia részről) a látványos fejlődés ellenére még korántsem teljesen kihasználtak. A változások azonban nemcsak kedvező folyamatok, hanem azokkal párhuzamosan nyugtalanító tendenciák elindulását is lehetővé tették Közép- és Kelet-Európában. A

⁹³ Szlovénia esetében egy konkrét francia nagyberuházás (a Renault-nak egy még a korábbi időszakban eszközölt befektetése) tolta el az arányt a franciák javára (Novák [1998], p. 12).

Szovjetunió felbomlásával számos helyi konfliktus lobbant lángra, amelyek egy részében a legnagyobb, gazdasági és belpolitikai helyzetét tekintve igen törekeny utódállam, Oroszország is érdekelt. Riasztó a 90-es évek elején sokak által nagy ígéretnek tartott Ukrajna gazdasági helyzete is. Az évtized kezdetén ismét lángba borult Európa tűzfészke, a Balkán, olyan mértékű pusztítást előidézve, amelyet Európa a második világháború óta nem látott.

Miközben az EK, majd az EU tagországai, ha különböző reakcióidővel és intenzitással is, de élni tudtak a kedvező változásokkal, képtelenek voltak a térség új kihívásainak kezelésére. Ehhez ugyanis feltétlenül szükség lett volna a Közösség, illetve az Unió egységes fellépésére, amit azonban a tagországok eltérő álláspontja nem tett lehetővé. A délszláv válság kezdetén különösen szembetűnő volt a különbség Franciaország és Németország álláspontja között (e különbségről részletesen I. Stark [1995]). Míg a francia külpolitika Jugoszlávia egyben tartására törekedett, ezzel lényegében a szerbeket támogatva, addig az újraegyesült Németország első jelentős önálló külpolitikai akciója Szlovénia és Horvátország elismerése volt 1991 decemberében. A boszniai háború idején szavakban már nagyobb volt az összhang, ám (legalábbis átmeneti) megoldást csak az Egyesült Államok hathatós közreműködésével sikerült elérni. Az amerikai katonai erő döntő szerepet játszott a szerbek koszovói vérengzéseinek letörésében (a válság *megoldásáról* még korai lenne beszélni), ugyanakkor Európa szempontjából reményt keltő az az aktív szerepvállalás, amellyel Németország – mint az EU Tanácsa és a Nyugat-Európai Unió soros elnöke – kivette a részét a bombázások lezárásának politikai előkészítéséből. Annak ellenére, hogy az EU-nak a koszovói akcióban résztvevő tagjai között a részleteket illetően időnként komoly nézetkülönbségek voltak, ezúttal sikerült a korábbinál egységesebb álláspontot képviselő szervezet benyomását keltenie. Ezt a fellépést – s ezen belül az aktív német szerepvállalást – erősítette meg az 1999 nyarán Kölnben aláírt délkelet-európai stabilitási paktum (Europäischer Rat [1999b]) is.

Az, hogy Németország a gazdaság után külpolitikai síkon is egyre inkább átvenni látszik a kezdeményezést Közép- és Kelet-Európában, a térségben összességében nem sikeres francia külpolitika számára önmagában kedvezőtlen fejlemény. Ugyanakkor a korábbi

---

⁹⁴ A balti országokban a finn és a svéd tőkebefektetések dominálnak.

kudarok után az EU tartósan eredményes politikai fellépése a térség forró pontjain az Unió tekintélyét jelentősen növelné, elérve ezzel a francia Európa-politika egyik régóta meglévő, ám mindeddig nem teljesült célkitűzését is.

2. Az EU keleti kibővítésével kapcsolatos francia és német álláspont

Az EU tervezett keleti kibővítését hosszas egyeztetés előzi meg nemcsak a belépni szándékozók és az EU jelenlegi tagországai között, hanem magán az Unión belül is. E vitában – amely egyaránt zajlik a politika, a biztonság és a gazdaság egyre konkrétabb kérdésköreiben – számos érdek jelenik meg. Ezekre az érdekekre azonban a belépni szándékozó országoknak oda kell figyelniük, különösen akkor, ha reális esély van arra, hogy ezek nyomós érdekek lesznek. Az integrációban betöltött szerepük miatt Franciaország és Németország véleménye és érdekei mindenképpen alapvetően befolyásolják a keleti kibővítés menetét és feltételeit. A kibővítés alapvető feltétele, hogy az EU-nak a térségben egymástól igen eltérően jelen lévő két legbefolyásosabb országa között konszenzus (kompromisszum) alakuljon ki az új tagok felvételével kapcsolatos alapvető kérdésekben.

A közép- és kelet-európai országokkal fenntartott politikai kapcsolatok, illetve a keleti kibővítés perspektívája alakulásának főbb állomásai legegyszerűbben az évente kétszer összeülő Európai Tanács egyes üléseihez köthetők. 1990 áprilisában Dublinban az Európai Tanács kinyilvánította az iránti készségét, hogy társulás létrehozása céljából tárgyalásokat kezdjen a közép- és kelet-európai országokkal. A tárgyalások az első három országgal még ugyanezen év végén megkezdődtek, s 1991 végére elvezettek a társulási szerződések aláírásáig, amelyeket a következő években a térség további országaival megkötött társulási szerződések követtek. E szerződések jelentős előrelépést jelentettek mind a gazdasági, mind a politikai kapcsolatok terén, ugyanakkor nem irányozták elő kimondottan a közép- és kelet-európai országok teljes jogú EU-tagságát. Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy e szerződések emiatt hosszú távon nem elégítik ki a társult országok igényeit.

1993 júniusában, az Európai Tanács Koppenhágában megtartott ülésén fogalmazta meg a Közösség azt, hogy a közép- és kelet-európai társult országok a Közösség tagjaivá

válhatnak. A koppenhágai ülés jelentőségét emellett az adja, hogy megfogalmazásra kerültek a tagsággá válás elvi feltételei is. Az ülés záródokumentumában (Europäischer Rat [1993]) megfogalmazott feltételek (az ún. koppenhágai kritériumok) a következőkben foglalhatók össze:

- Demokratikus, többpárti jogállam megteremtése, az emberi és kisebbségi jogok védelmét garantáló intézmények kialakítása;
- Működőképes piacgazdaság létrejötte;
- A gazdaság azon képessége, hogy állja a tagság révén felerősödő piaci versenyt, a piaci erők nyomását;
- A tagsággal járó kötelezettségek vállalása, beleértve a politikai, gazdasági és pénzügyi unió célkitűzéseivel való azonosulást;
- A fentiek mellett a kibővítésnek az is feltétele, hogy az Unió képes legyen új tagok befogadására anélkül, hogy ez az integráció fejlődésének ütemét lelassítaná.

E feltételek egyrészt rendkívül általánosak, másrészt meglehetősen szigorúak abban az értelemben, hogy korábban politikai és társadalmi jellegű feltételeket kifejezett módon nem támasztottak a belépő országokkal szemben (ugyanakkor nyilvánvalóan a tárgyalások megkezdésének feltétele volt a politikai konszolidáció a 80-as években csatlakozott déli tagállamok esetében).⁹⁵ 1994. április 1-jén – a közép- és kelet-európai országok közül elsőként – Magyarország benyújtotta csatlakozási kérelmét az EU-hoz. Ezt néhány nappal követte Lengyelország, majd később a térség más országainak csatlakozási kérelme.

1994 júniusában, az Európai Tanács korfui ülésén a Bizottság megbízást kapott, hogy dolgozza ki a közép- és kelet-európai országok csatlakozását előkészítő stratégiát. E stratégia elfogadására ugyanezen év decemberében, Essenben, az Európai Tanácsnak az EU féléves német elnökségét lezáró ülésén került sor. Létrehozták az ún. strukturált párbeszéd intézményét és hangsúlyozták a társulási szerződésekben elért eredmények

---

⁹⁵ A korábban csatlakozóknál nehezebb a közép- és kelet-európai országok helyzete azért is, mert az *acquis communautaire* (az alapszerződések, valamint az EU által kiadott rendeletek és irányelvek összessége) mára a korábbinál jóval bővebb, így e kötelezettségek vállalása a korábbinál jóval nagyobb feladatot jelent. Mindezen nehézségek ellenére történelmi tény, hogy hivatalosan Koppenhágában nyílt meg az út ezen országok számára az EU-csatlakozás felé.

továbbfejlesztésének fontosságát. 1995 júniusában Cannes-ban (ez az ülés zárta le a németet közvetlenül követő francia EU-elnökséget) az Európai Tanács jóváhagyta a csatlakozni kívánó országok jogszabályainak az EU jogszabályaival történő harmonizálását (gyakorlatilag azokhoz történő hozzáigazítását) segíteni hivatott Fehér Könyvet. Ugyanezen év decemberében Madridban az Európai Tanács megbízta a Bizottságot, hogy a Kormányközi Konferencia lezárását követően a csatlakozni kívánó országokról készített véleményét (az ún. avis-t) minél gyorsabban terjessze a Tanács elé, amely ennek alapján dönt majd a tárgyalások megkezdéséről.⁹⁶

Az országvélemények nyilvánosságra hozatalára közvetlenül az Európai Tanácsnak az 1996-ban kezdődött Kormányközi Konferencia lezárását jelentő 1997. júniusi ülése után került sor. Az országvélemények és a Bizottság összefoglaló értékelése mellett 1997. július 16-án nyilvánosságra hozott "Agenda 2000" címet viselő dokumentum (Europäische Kommission [1997]) részletes javaslatot tartalmazott az Unió pénzügyi kereteinek 2006-ig történő meghatározására, figyelembe véve a keleti kibővítés várható hatásait is. E számítások készítői azzal a feltételezéssel éltek, hogy az első közép- és kelet-európai országok csatlakozására 2002-ben kerülhet sor.

Az országvélemények tükrében nagy valószínűséggel lehetett látni az Unió preferenciáit a tekintetben, hogy mely országokkal kezdi meg elsőként a tárgyalásokat. A hivatalos döntés – amely nem okozott meglepetést – az Európai Tanács 1997. december 12-13-án Luxemburgban megtartott ülésén született meg. Ennek megfelelően a tárgyalások ünnepélyes megnyitására 1998. március 30-án került sor; a megnyitón az EU tagországai mellett mind a tíz közép- és kelet-európai társult ország, valamint Ciprus is képviseltette magát. A részletes tárgyalások első szakaszát az EU azonban csak az általa a csatlakozásra legfelkészültebbnek ítélt hat országgal – Magyarországgal, Lengyelországgal, Csehországgal, Szlovéniával, Észtországgal, valamint Ciprussal – kezdte meg egy nappal később.⁹⁷ A többi társult ország hivatalos "felzárkózását" az

---

⁹⁶ Az avis alapjául az a részletes kérdőív szolgált, amelyet az EU 1996 elején valamennyi csatlakozni kívánó közép- és kelet-európai országnak (összesen tíz országnak) kiküldött, s amelyekre a válaszok 1996 nyarán érkeztek meg az EU-hoz. A kérdőív – összhangban a koppenhágai kritériumokkal – a gazdasági, politikai és társadalmi élet minden területét felölelte, s a válaszokból a Bizottság részletes képet kaphatott a demokratikus átalakulásról és a piacgazdaság helyzetéről a megvizsgált országokban.

⁹⁷ A névsor sokkal inkább a német, mint a francia történelmi kötédeket tükrözte. Ez alól Lengyelország bizonyos mértékig kivételnek tekinthető, a jelen gazdasági és politikai racionalitásait tekintve azonban a

Európai Tanács 1999. decemberi helsinki ülése hozta meg (csatlakozási tárgyalásaikat időközben ők is megkezdheték): ekkortól megszűnt az EU részéről a hivatalos különbségtétel az "első" és a "második" csoport tagjai között. A tárgyalások ütemét, azok befejezését és az egyes országok csatlakozását (az EU felkészültsége mellett) ettől kezdve hivatalosan minden egyes pályázó ország esetében saját teljesítménye határozza meg.

A kibővítéshez kapcsolódó álláspontok szempontjából igen fontos, hogy – történelmi és földrajzi okokból, valamint a 90-es évek elején gyorsan helyreállított és továbbfejlesztett korábbi gazdasági kapcsolatrendszer révén – Németország a térségben gazdaságilag domináns pozíciót élvez, s ehhez kapcsolódóan a térség országai politikai szempontból is német érdekszférának tekinthetők. Kétségtelenül nagy eredmény, hogy a franciák gazdaságilag megvetették a lábukat Közép- és Kelet-Európa országaiban, fontos, hogy javítani tudták politikai kapcsolataikat a térség országaival, azonban reálisan nem várható, hogy a fenti okokból fennálló német vezető szerepet meg tudják kérdőjelezni. Franciaország ezért, belátva a keleti kibővítés szükségességét, elsősorban a felvételre pályázó országok kiválasztásába kívánt és kíván hangsúlyosan beleszólni, valamint a számára fontos, a kibővítési tárgyalások során várhatóan élesen felvetődő problémakörökre koncentrálni.

Ez utóbbi téren Franciaországnak jelentős esélye van arra, hogy egyéni érdekeit érvényesíteni tudja. Ezt részben arra alapozhatjuk, hogy a keleti kibővítés elismerten elsősorban Németország számára járhat a legtöbb kézzelfogható előnnyel. A kibővítés szükségességének elismerésével hozott francia áldozatot a németek valószínűleg hajlandók lesznek kompenzálni egyes kérdésekben a franciáknak tett engedmények, illetve a francia álláspont támogatása által. Ez már csak azért is nagyon valószínű, mert Németországnak nem áll érdekében hosszú távon az eddigihez hasonló arányban finanszírozni az EU közös költségvetését. Miközben ez egyes esetekben ellentétekhez vezethet az EU-n belül, illetve Németország és Franciaország között, más esetekben az

---

lengyel tagság esetében is erősebbek a német érdekek. A térségben legerősebb német érdekszféraként számon tartott Csehország, a franciák számára mindig különutas lehetőséget jelentő orosz kapcsolatot esetleg zavaró Észtország, a történelmi okok miatt hagyományosan nem frankofíl Magyarország, valamint a franciák által hagyományosan és a délszláv háborúk kezdetén is szimpátiával szemlélt Szerbiától elváló Szlovénia esetében az állítás igaz.

érdekek egybeeshetnek. Például a CAP költségvetésének csökkentése nyilvánvalóan hátrányosan érintené a francia agrártermelőket. Ugyanezek az agrártermelők azonban már nem tiltakoznának, ha az EU költségvetésének szűkítése a közép- és kelet-európai mezőgazdaság EU-támogatási lehetőségeit csökkentené. Hosszú távon (egyfajta, határokon átnyúló szektorális érdekközösség tudatának kialakulásával) talán változhat a helyzet, bár az EU-ban az agrártermelők esetében ma is a nemzeti fellépés a jellemző. A példa mindenesetre jól jelzi, hogy a számos feltételtől függő érdekeket és ellenérdekeket nem lehet leegyszerűsítve, feketén-fehéren vizsgálni.

A francia külpolitika arra törekszik, hogy a kibővítés során az integráció különböző területein jelentkező francia érdekek a lehető legkevésbé sérüljenek. Egyre fontosabb az a tendencia, amely elsősorban a modern gazdaság érdekeinek megfelelően Franciaországnak a térség országaival fennálló kapcsolatait hosszú távra érvényesen is átrendezheti. Franciaországnak, a francia vállalati szférának is nyilvánvaló érdeke, hogy a térség legfejlettebb országai kerüljenek be leghamarabb az EU tagjai közé. A megélénkült gazdasági kapcsolatok, illetve az ezekben a kapcsolatokban rejlő, eddig még kihasználatlan lehetőségek felismerése kétségtelenül hatással volt és van a francia álláspontra az EU keleti kibővítésével kapcsolatban. Amint az ismert, Franciaország hagyományosan az integráció elmélyítésének híve a kibővítéssel szemben. Miközben a prioritási sorrend – épp a francia politikai szerep fenntartására, illetve a minél egységesebb európai integrációra való törekvés eredményeként – nem változott, a francia politikusok is egyre világosabban látják és elismerik, hogy az elmélyítés és a kibővítés nem antagonisztikus ellentétpár, hanem két, egymást kiegészítő, s hosszú távon az európai integráció egészét erősítő folyamat. A franciák azonban hangsúlyozzák – s ebben mára a németek is egyetértenek velük –, hogy a kibővítésre csak az EU intézményrendszerének (minimálisan a kibővítés támasztotta igényekhez való hozzáigazítását jelentő) reformját követően kerülhet sor (ezt úgy is megfogalmazhatjuk, hogy az Unió csak így lehet képes teljesíteni a koppenhágai kritériumokból rá vonatkozó feltételt).

Az intézményrendszer működése mellett a keleti kibővítés perspektívája új megvilágításba helyezi a közösségi politikákat is, amelyek – amellet, hogy működésük számos eleme kritika tárgyát képezi – jelenlegi formájukban a kibővítés(eke)t követően

vagy nem, vagy csak aránytalanul nagy áldozatok árán lennének fenntarthatók. E tekintetben mind Franciaország, mind Németország komolyan érintett. Előbbi leginkább, mint a Közös Agrárpolitika fő haszonélvezője, utóbbi pedig leginkább, mint az EU közös költségvetésének fő finanszírozója. Ezen eltérő pozíciókból természetesen gyakran eltérő érdekek is adódnak. Az érdekkonfliktusok kimenetele meghatározó a közös politikák jövője szempontjából.

A közös költségvetés körüli viták során 1997 és 1999 között egyértelműen felszínre kerültek az országok közötti helyenként igen éles nézetkülönbségek. Az Európai Unió (EU) középtávú költségvetési keretei 1999 végén lejártak. A 2000-tól 2006-ig érvényes költségvetési keretek kialakítását hosszú és élénk vita előzte meg. Az elfogadásra kerülő költségvetési keretek meg kellett, hogy feleljenek az EU bővítése és az Unión belüli reformfolyamatok kettős kihívásának, másrészt elfogadhatóknak kellett lenniük a gyakran egymástól eltérő érdekeltséggel bíró tagországok számára is.

Az első változatában 1997 júliusában nyilvánosságra hozott "Agenda 2000" című dokumentumban szereplő költségvetési keretterv már az EU tervezett keleti kibővítését is figyelembe véve készült. A számítások során a Bizottság azzal a feltételezéssel élt, hogy a kibővítés első hullámára (hat ország, köztük Magyarország csatlakozásával) 2002-ben kerül sor. A belső reformokat illetően a Közös Agrárpolitika terén megkezdett lépések folytatása mellett a dokumentum a strukturális politika eszközeinek koncentrációját javasolta. Meghatározott növekedési feltételek mellett így módon elérhető, hogy a költségvetési keretek ne haladják meg az 1999-ben érvényes felső határt, azaz a tagországok össz-GNP-jének 1,27%-át.

Noha a fentiek értelmében a kiadások finanszírozása nem jelentene alapvető problémát, egyes tagországok egyre nyíltabban bírálták a közös költségvetés terheinek megoszlását. Négy ország (Németország, Hollandia, Ausztria és Svédország) aránytalanul nagynak tartotta a közös költségvetéshez való hozzájárulását. A kérdés érdekességét az adta, hogy az Egyesült Királyság hasonló alapon a 80-as évek közepe óta jelentős hozzájárulási kedvezményt élvez. Az EU néhány kevésbé gazdag országa (Spanyolország, Portugália és Görögország) nagyobb fokú progresszivitás érvényesülését szeretne volna látni a költségvetési befizetéseknel.

Németország a közös költségvetés kiemelkedően legnagyobb finanszírozója. A német bruttó befizetések a közös költségvetésbe annak csaknem 30%-át teszik ki, még egyértelműbb azonban a kép, ha a nettó befizetéseket (ezek összegét az összes befizetésből az egyes tagországoknak járó kifizetéseket levonva kapjuk meg) vizsgáljuk meg (l. a 14. táblázat adatait). A német nettó befizetések összege a 90-es évek második felében 10–11 milliárd ECU körül alakult, ami jóval több, mint a közös költségvetésbe érkező nettó befizetések fele (az aránytalanság még szembetűnőbb, ha a nettó befizetéseket vetjük egybe a német GNP-nek a 15-ök gazdasági teljesítményén belüli részarányával). Mindez annak ellenére így van, hogy Németország a 90-es évek második felére a Közös Agrárpolitika második legnagyobb haszonélvezője lett (a Függelék 19. táblázatában található adatok tanúsága szerint az e célra jutó kifizetésekből Németország részesedése 15% fölé emelkedett), s hogy Németország az újraegyesítés óta igen jelentős összegekhez (amint azt a Függelék 20. táblázata mutatja, az e célra fordított összegek 10–14%-ához) jut a strukturális politika keretében.

14. táblázat

A tagországok súlya a közös költségvetés finanszírozásában és a 15-ök GNP-jében (%), nettó részesedésük (+), illetve nettó hozzájárulásuk (-) nagysága (millió ECU), 1997

Ország	Finanszírozási arány	GNP-arány	Nettó pozíció
Belgium	3,9	3,1	1 079,5
Dánia	2,0	1,9	68,6
Németország	28,2	26,0	-10 943,5
Görögország	1,6	1,5	4 371,8
Spanyolország	7,1	6,6	5 936,0
Franciaország	17,5	17,2	-781,1
Írország	0,9	0,8	2 676,7
Olaszország	11,5	14,2	-61,3
Luxemburg	0,2	0,2	725,4
Hollandia	6,4	4,5	-2 276,2
Ausztria	2,8	2,6	-723,6
Portugália	1,4	1,2	2 721,8
Finnország	1,4	1,4	56,1
Svédország	3,1	2,7	-1 129,5
Egyesült Királyság	11,9	16,1	-1 798,8

Forrás: Europäische Kommission [1998b], Anhang 8, p. 12.

Amint azt a 14. táblázat adatai is mutatják, Franciaország bruttó finanszírozási aránya körülbelül megfelel a 15-ökön belüli gazdasági súlyának, emellett (hagyományosan) nettó befizetője a közös költségvetésnek. Ez utóbbit tekintve azonban korántsem olyan mértékben veszi ki részét a terhekből, amilyen az ország gazdaságának méretéből és fejlettségéből következne (ez különösen a német nettó finanszírozás mértékével összehasonlítva szembeötlő). Mindez elsősorban a Közös Agrárpolitika, kisebb mértékben pedig a Strukturális Alapok keretében kapott transzfereknek köszönhető. Amint azt a Függelék 19. táblázatának adatai is mutatják, Franciaország az EU mezőgazdasági garanciális kiadásainak kiemelkedően legnagyobb haszonélvezője (a kilencvenes években a támogatások csaknem egynegyedével), s a strukturális politika keretében is jelentős összegekhez (a Függelék 20. táblázatának tanúsága szerint a 90-es években többnyire az e célra jutó források 10%-át megközelítő összeghez) jutott.

A Bizottság 1998 októberében részletes jelentésben tekintette át a költségvetés finanszírozási rendszerét (Europäische Kommission [1998b]). A tanulmány összességében kielégítőnek találta a közös költségvetés finanszírozásának addigi működését, ugyanakkor részletesen foglalkozott a meglévő aránytalanságok okainak elemzésével, valamint különböző javaslatokat tartalmazott ezen aránytalanságok megszüntetésére.

Az elképzelések közül az egyik azt célozta, hogy a bevételi oldal átláthatóbb legyen, azaz szűnjön meg minden ad hoc jellegű szabályozás, illetve kivétel. Az egyenlőtlenségek elsimítását célzó másik szélsőséges megoldás az Egyesült Királyság számára jelenleg biztosított kedvezményeket terjesztette volna ki minden nettó befizető országra. Ez a terhek igen nagy mértékű újraelosztását jelentette volna, ugyanakkor nem felelt volna meg az átláthatóság követelményének. A legnagyobb visszhangot az az elképzelés váltotta ki, amely az igazságosabb teherviselést a Közös Agrárpolitika kiadásainak részbeni nemzeti szintre való delegálásával kívánta volna megvalósítani. A javaslat szerint a közvetlen termelési támogatások 75%-a maradt volna a közös költségvetés kereteiben, míg a fennmaradó 25%-ot a tagországoknak kellett volna finanszírozniuk. A Bizottság véleménye szerint egy ilyen lépés nem változtatott volna a CAP közösségi jellegén, hiszen a kifizetések nagyságát és feltételeit továbbra is a Közös Agrárpolitika határozta volna meg, ugyanakkor a strukturális politikához hasonlóan a

mezőgazdasági közvetlen támogatások terén is érvényesülhetett volna a saját hozzájárulás szükségességének elve. A megoldás eredményeként jelentősen javult volna a legnagyobb mértékben nettó befizető országok pozíciója. A javaslat – nem meglepő módon – elsősorban francia részről ütközött merev ellenállásba.⁹⁸

Az Európai Tanács 1999. március 24–25-i berlini ülése előtti egyeztetések során világosan kirajzolódtak az Unió országai közötti érdekelletétek. Franciaország a hagyományoknak megfelelően körömszakadtáig ragaszkodott az agrártámogatások minél magasabb szinten tartásához, miközben az Unió strukturális politikájának legnagyobb haszonélvezői – elsősorban Spanyolország, Portugália és Görögország – sem kívántak engedni kiváltságaikból. Ugyanakkor a közös költségvetés messze legnagyobb finanszírozója, Németország is jelezte, hogy a továbbiakban nem kíván a korábbiakhoz hasonló mértékben hozzájárulni az Unió költségvetéséhez. A viták hevességét látva 1999 elején sokan azt sem tartották kizártnak, hogy a megegyezés – a belső reformok és a kibővítés kettős kihívása ellenére – továbbra is várat magára.

A berlini csúcstalálkozóra – a már vázolt költségvetési vitákon túlmenően – több szempontból is viharos politikai helyzetben került sor. A Bizottság 1999. március 16-i, korrupciós ügyek gyanújához kapcsolódó lemondása a korábbinál is fontosabbá tette azt, hogy a találkozó sikerrel záruljon, mentve ezzel az Unió intézményeinek sokak szemében igencsak kétséges tekintélyét. Ugyanakkor a csúcstalálkozóról szóló tudósítások a híradásokban háttérbe szorultak a NATO március 24-én megkezdett jugoszláviai beavatkozásáról szóló információk mögött. Ezzel együtt, mivel a koszovói helyzet kilátástalanná válása sem tartozott az EU külpolitikai fellépésének (meglehetősen kisszámú) sikerei közé, a berlini csúcs eredményessége még fontosabbá vált a tizenötök számára.

A találkozó ezért sikerre ítéltetett és annyiban mindeképpen sikert is hozott, hogy a tagállamok képviselői megállapodtak a közös költségvetés 2000 és 2006 közötti keretszámaiban. Berlinben a tagországok – a legelső változathoz képest bizonyos

---

⁹⁸ E javaslattal szemben a hivatalos francia álláspont egyértelműen elutasító volt. Ugyanakkor szakemberek nem hivatalos beszélgetésein elhangzott az is, hogy a javaslat megvalósulása lehetővé tenne bizonyos mértékű, részben a francia állam által irányított szerkezetátalakítást a mezőgazdaságban. Ez az álláspont azonban politikailag a francia vezetés számára természetesen nem volt felvállalható.

módosításokkal – jóváhagyták az EU perspektíváit körvonalazó Agenda 2000 c. dokumentumot, benne a közös költségvetés bizonyos reformjaival (Europäischer Rat [1999a]). Arról azonban már megoszlanak a vélemények, hogy a végül elfogadott reformok valójában mekkora jelentőségűek, abban pedig egyetértenek az elemzők, hogy a költségvetés finanszírozása körüli feszültségek csökkentése terén nem történt hosszú távon is megoldást jelentő áttörés.

Az Egyesült Királyság kedvezménye továbbra is megmaradt a szigetország kiváltságaként, csupán az ebből származó teher oszlik meg a korábbiaktól némileg eltérően a többi tagország között. Nem került sor a mezőgazdasági közvetlen támogatások nemzeti kofinanszírozásának bevezetésére, s a megelőző hónapok tárgyalásain túlmenő alapvető mezőgazdasági reformokra sem, így Franciaország is fellélegezhetett. Megkönnyebbülhettek az Unió kevésbé gazdag tagországai is, hiszen a strukturális politikára fordítandó pénzüsszegek sem csökkentek a csúcstalálkozó előtt vitaalapot képező szintjükhöz képest.

Ha a berlini csúcs és azon belül az Agenda 2000 jóváhagyásának politikai sikerétől eltekintve csak a finanszírozás kérdéskörét vizsgáljuk, akkor a jelenleg évi 11 milliárd eurónyi nettó befizetésének jelentős csökkentését célul kitűző, ám e célt el nem érő Németország mindenképpen vesztesnek tekinthető. Helyzete a költségvetési bevételek szerkezetének változásából, illetve a Berlinben elfogadott kisebb korrekciókból adódóan középtávon valamelyest javulhat ugyan, ám ez korántsem az, amit a németek reméltek. A kérdés jelentősége azonban jóval túlnő a nettó befizetések körüli vitán, ugyanis az átütő reformok elmaradása az EU hatékony működőképességét fenyegeti. A belső kényszer mellett az elkövetkező években a Világkereskedelmi Szervezet (World Trade Organisation, WTO) tárgyalásainak újabb fordulója, valamint az EU keleti kibővítésének perspektívája is olyan tényezők, amelyek hozzájárulhatnak a közösségi politikák – legelsősorban a CAP – reformjának kikényszerítéséhez. E kérdések kapcsán – az eltérő gazdaságfilozófia és az egymással gyakran ellentétes gyakorlati érdekek miatt – a jövőben is kemény francia–német összecsapások várhatók.

A francia érdekek kapcsán a leginkább közismert és a keleti kibővítés kapcsán legmarkánsabban felvetődő kérdés a leendő új EU-tagok mezőgazdaságának integrálása.⁹⁹ Ez az öt kiemelt ország közül különösen Lengyelország, valamint Magyarország esetében jelentős kérdés. Németország helyzete igen sajátos, hiszen egymással ellentétes szempontokat kellene egyszerre érvényesítenie: gazdasági és politikai okokból is a kibővítés elkötelezett hívének számít, ugyanakkor csökkenteni kívánja a közös költségvetésből rá háruló terheket.

Az Agenda 2000-ben a keleti kibővítés finanszírozásával kapcsolatban napvilágot látott és Berlinben jóváhagyott számok általában véve is egyértelműen tükrözik azt, hogy az EU elszánta magát erre a lépésre, ugyanakkor az is látszik belőlük, hogy ezt a feladatot a lehető legolcsóbban, az Unión belüli érdekeket a lehető legkevésbé sértve, az erőviszonyokat a lehető legnagyobb mértékben érintetlenül hagyva kívánja megoldani.

A Berlinben elfogadott költségvetési kerettervben helyet kapnak a csatlakozni kívánó országoknak a belépésre való felkészülésével, valamint az Unió kibővítésével kapcsolatos költségek is. A csatlakozás előtti támogatás bekerült a tizenötök költségvetési tételei közé; a kibővítésből adódó költségek e tételektől elkülönítve szerepelnek (l. a Függelék 21. táblázatát). Ez azt jelenti, hogy – noha a keretterv készítői megtartották azt a munkahipotézist, miszerint a kibővítés első hullámára (hat ország: Csehország, Észtország, Lengyelország, Magyarország, Szlovénia, valamint Ciprus csatlakozására) 2002-ben kerül sor – a kibővítés esetleges időbeli eltolódása nem befolyásolja a tizenötökre megtervezett költségvetési előirányzat alakulását. Fontos azt is megjegyezni, hogy míg ezen előirányzat egyes tételei esetében a táblázat a kötelezettségvállalások értékét adja meg, addig a kibővítésből adódó költségek esetében csak a kifizetések jóváhagyott felső határa szerepel. Ez is megerősíti e tételek külön kezelését. A dokumentum közöl emellett egy olyan táblázatot is, amely már 21 országra vázolja fel a költségvetési kerettervet (l. a Függelék 22. táblázatát), mindenhol a kötelezettségvállalások értékét feltüntetve, s a rendelkezésre álló forrásoknak a kibővítésből származó növekedését is bekalkulálva. Mindazonáltal a dokumentum a tizenötökre vonatkozó táblázaton alapul, a huszonegyekre vonatkozó táblázat csupán

---

⁹⁹ A kibővítés kérdéséhez kapcsolódva a francia agrárérdekeket a francia mezőgazdasági minisztérium, agrárkamara és agrárszakszervezetek álláspontjának bemutatásával részletesen tárgyalja Somai [1997].

ennek kiegészítőjeként (arra az esetre, ha a munkahipotézisként kezelt 2002-es kibővítés valóban bekövetkezik) szerepel.

Az EU tehát úgy tartotta meg az Agenda 2000 egyik nagy értékét – a kibővítési folyamat integrálását a közös költségvetés középtávú tervébe – , hogy rugalmasabban (szükség esetén leválaszthatóként) kezeli azt. Világosan elkülönülnek a tizenötökre szánt kiadások, a csatlakozásra váró országok felkészülése és a kibővítés pénzügyi keretei: a Berlinben jóváhagyott dokumentum határozottan kizárja az átcsoportosítás lehetőségét e keretek között. Ennek jelentősége akkor válik majd nyilvánvalóvá, ha a valóságban nem a munkahipotézisként kezelt kibővítési forgatókönyv következik be. A berlini csúcson elfogadott záródokumentum (Europäischer Rat [1999a]) szövegének értelmében a kibővítés során ténylegesen felhasználásra kerülő keretek nagysága, illetve rendelkezésre bocsátásának ideje a csatlakozó országok létszámától, összetételétől, illetve csatlakozásuk idejétől függ; e körülmények figyelembevételével a végleges keretekről (a záródokumentum 21 országra vonatkozó táblázatában (a Függelék 22. táblázatában) foglaltakat is figyelembe véve) a Tanácsnak kell majd meghoznia a döntést (minősített többséggel).

Ha a csatlakozás előtti támogatást, illetve a kibővítéssel kapcsolatos költségekre beállított összegeket tekintjük, a berlini csúcs az előzményekhez képest nem hozott változást. A kötelezettségvállalások értéke megegyezik az 1997-ben az Agenda 2000 első változatában nyilvánosságra hozottakkal (a konkrét számok közti különbség csupán az eltérő – 1997-es, illetve 1999-es – áruk használatából adódik. A kifizetésre rendelkezésre álló keret összege ennél alacsonyabb (ennek oka a strukturális politika keretében a gyakran több évet átfogó projektek esetében a kötelezettségvállalások és a tényleges kifizetések eltérő időbeli programozása), ám e számok már a keretterv 1998. márciusi változatában is szerepeltek.

Mindent összevetve elmondható, hogy a berlini csúcson elfogadott dokumentum nagy érdeme már az is, hogy egyáltalán megszületett. Különösen igaz ez a csatlakozásra váró országok szemszögéből nézve: a találkozó kudarca esetén az elhúzódó viták számottevően lassíthatták volna a kibővítési folyamatot. Arról természetesen nincs szó, hogy a középtávú költségvetési keretterv elfogadásával a kibővítési folyamat feltétlenül gyorsulna (sőt, mint láthattuk, a kibővítés “leválasztása” a tizenötök költségvetési

keretéről e folyamat időbeli eltolására is lehetőséget ad), arról azonban igen, hogy Berlin után a költségvetési keretterv kérdése önmagában immár nem ok a kibővítés elodázására. Ebből a szempontból a csatlakozni kívánó országok – köztük Magyarország – számára a berlini csúcstalálkozó eredménye mindenképpen pozitívan értékelendő.

Egy mondatban összegezve a keleti kibővítésnek az EU-n belüli erőviszonyokra, azon belül is a francia–német viszonyra gyakorolt hatását, az kétségkívül tovább fogja növelni Németország gazdasági és politikai súlyát az EU-n belül. Franciaország számára ez nem új hír és nem is jó hír. Ugyanakkor a franciák is jól tudják azt, hogy a német szerep az Unió keleti kibővítése nélkül is növekedne, esetleg jobban is, mint a kibővítéssel. Annak meghiúsulása esetén ugyanis a kapcsolatok egy jelentős része továbbra is a hagyományokon alapulna – ami a franciák számára e térségben nem éppen előnyös –, ahelyett, hogy az EU által kidolgozott, sokszor erőteljes francia hatást tükröző – intézményi keretekbe terelődne.

Gazdasági szempontból kiemelendő, hogy a globalizálódó világgazdaságban az EU keleti kibővítése a francia vállalatok számára is esélyt jelent arra, hogy termelési és piaci pozíciójukat, ezáltal globális versenyhelyzetüket javítani tudják. Azok a szabályok, amelyek a nemzetközi tőkeáramlást meghatározzák, globálisak, és képesek lehetnek arra, hogy történelmi tradíciókon nyugvó politikai irányvonalakat is megváltoztassanak. Erre az ezredforduló küszöbén Franciaország közép- és kelet-európai politikája esetében is reális esély van. Ezt az esélyt tovább növeli a Franciaország számára hagyományosan nagy jelentőséggel bíró biztonságpolitikai szempontok figyelembevétele, valamint a Franciaország nemzetközi tekintélyét Európa megerősödésén keresztül növelni szándékozó politika térnyerése.

A kibővítéshez fűződő érdekek racionális alapokon történő elméleti belátása és a gyakorlati politikában történő érvényesítése természetesen nem ugyanaz. A keleti kibővítéssel kapcsolatban mind Franciaországban, mind Németországban élnek félelmek a népesség különböző csoportjaiban. Ezek közül kiemelendő az a szakszervezetek által számos vitában hangoztatott aggodalom, miszerint a kibővítéssel jelentős számú hazai munkahely kerülne veszélybe az új tagországokba irányuló működőtőke-befektetések

miatt, illetve a munkahelyek betöltésénél a szabad munkaerő-áramlás révén megjelenő olcsó bérű közép- és kelet-európai konkurencia hátrányos helyzetbe sodorhatná a hazai munkavállalókat. Miközben a politikának számot kell vetnie e félelmek jelenlétével (saját érdekeinek megfelelően kezelnie kell azokat), látni kell azt, hogy ezen aggodalmak meglehetősen túlzottak, illetve részben megalapozatlanok (a tőke már most is gyakorlatilag szabadon áramlik a térség számára vonzó országaiba, a munkaerő-áramlásnak a csatlakozás utáni azonnali liberalizálására pedig aligha lehet számítani).¹⁰⁰ Az EU keleti kibővítéséhez való viszonyulás érdekes fokmérője lehet, hogy mennyire jelenik meg az érdekek racionális szemlélete (a működőtőke-export akár segíthet megtartani hazai termelési kapacitásokat, a viszonylag olcsó munkabér hozzájárulhat egyes ágazatok versenyképességének javításához) a francia és a német politikai érvelésben.

A politikának döntő szerepe van a keleti kibővítés fogadtatásában, ugyanakkor kommunikációjának kidolgozásakor számot is kell vetnie a tömegek véleményével. Ennek megítélése szempontjából igen érdekes az a tanulmány, amelyet az Európai Parlament főtitkárságának kibővítéssel foglalkozó munkacsoportja 1999 áprilisában hozott nyilvánosságra, és amelyben az EU tizenöt tagországában e tárgykörben végzett közvélemény-kutatások eredményeit hasonlítja össze (Parlement Européen [1999]). Amint azt a 15. táblázat adatai is mutatják, mind Franciaországban, mind Németországban az EU-átlagnál kisebb a keleti kibővítést támogatók aránya. Érdekes fejlemény, hogy 1999 tavaszán Franciaország a támogatók arányát tekintve megelőzte Németországot. Fontos megjegyezni azt is, hogy 1997-hez viszonyítva a kibővítés támogatottsága Franciaországban (hasonlóan Spanyolországhoz és Portugáliához) 10 százalékponttal növekedett. Érdekes azt is megjegyezni, hogy a szórás értéke (ami azt mutatja, hogy az egyes pályázó országok felvételével szembeni támogatottsági arányok között mekkora a maximális különbség) lényegesen alacsonyabb, mint a német közvélemény-kutatási eredmények esetében. Ez azt jelzi, hogy a pályázó országoktól földrajzilag viszonylag messze eső Franciaország állampolgárai kevésbé differenciálnak az egyes tagjelöltek között, ami valószínűleg a velük kapcsolatos konkrét ismereteik

---

¹⁰⁰ Hasonló félelmek a külkereskedelmi kapcsolatok megélénkülésével párhuzamosan is megjelentek Franciaországban. A kérdés racionális kezelésére jó példa Vimont [1993] munkája, amely igen összetett számítások elvégzésével jut arra az eredményre, hogy a Közép- és Kelet-Európával folytatott kereskedelem összesített hatása a foglalkoztatás franciaországi szintjére elhanyagolható.

alacsonyabb szintjére vezethető vissza. Ezzel szemben Németország esetében a differenciálási képesség a tagjelöltek között jóval nagyobb, ennél fogva a szórás is magasabb. Ugyanakkor a kérdést eldönteni nem tudók aránya nem mutat lényeges (és főleg nem hosszú távon is stabil) eltéréseket a két ország között.

A tagországok többségéhez hasonlóan a francia közvélemény számára a kibővítés megítélésénél az emberi jogok tiszteletben tartása, a bűnözés elleni küzdelem és a környezetvédelem fontos kérdések a kibővítés, illetve a csatlakozni kívánó országok megítélésénél. A franciákat emellett erősen érdekli a tagságra pályázó országok gazdasági fejlődése, valamint ennek kapcsán az, hogy a kibővítés mennyiben szolgálja az EU érdekeit. Azzal együtt, hogy az állampolgárok tisztában vannak a kibővítés jelentőségével az európai integráció jövője számára, ez a kérdés egyelőre nem került a társadalmi vita középpontjába (Parlement Européen [1999], p. 11). A német pozíció értékelése meglehetősen nehéz, tekintettel annak összetettségére: egyes német tartományokban a közvélemény erősen különbözhet e kérdésben, tekintettel eltérő földrajzi helyzetükre és kulturális kötődésükre. Így az északi tartományokban nagyobb a balti államok csatlakozásának támogatottsága, míg például Bajorország sokkal inkább érintett (és érdekelt) a legfejlettebb közép-európai országok csatlakozásában.¹⁰¹ E szempontok mellett az is nyilvánvaló, hogy a közvéleményben tudatosodik (talán a reálisnál nagyobb mértékben is) az, hogy a keleti kibővítésnek pénzügyi vonzatai is vannak, amelyeket a válaszadók jelentős többsége (a szövetségi kormánynak az Agenda 2000 és a közös költségvetés körüli viták során hangsúlyozott álláspontja nyomán, illetve azzal összhangban) minimalizálni szeretne (Parlement Européen [1999], p. 8).

---

¹⁰¹ Ezt érzékelteti Edmund Stoiber bajor tartományi kormányfő azon interjúja is, amely 2000. szeptember 16-án jelent meg a Süddeutsche Zeitung hasábjain. Különösen érdekes, hogy Stoiber kifogásolta a keleti kibővítés "drámai alulfínanszírozottságát". Az interjú magyar nyelvű összefoglalása az MTI Euroatlanti Hírlevél 2000. szeptember 18-i kiadásában jelent meg.

15. táblázat

Az EU keleti kibővítésével kapcsolatos közvélemény-kutatások eredményei

1998 tavaszán

Ország	Támogatja (%)	Szórás (%)	"Nem tudja" (%)
Svédország	63	18	24
Dánia	61	23	16
Hollandia	57	21	15
Finnország	56	26	18
Görögország	56	38	17
Spanyolország	54	6	33
Olaszország	47	10	29
Portugália	46	5	35
Az EU-15 átlaga	44	14	25
Írország	44	12	36
Egyesült Királyság	43	16	32
Luxemburg	38	9	18
Németország	36	32	19
Franciaország	35	16	22
Ausztria	33	35	20
Belgium	32	7	22

1999 tavaszán

Ország	Támogatja (%)	Szórás (%)	"Nem tudja" (%)
Svédország	63	18	19
Dánia	61	32	13
Görögország	61	38	11
Finnország	52	34	16
Hollandia	51	21	16
Spanyolország	51	5	34
Olaszország	48	20	24
Egyesült Királyság	44	30	29
Az EU-15 átlaga	42	16	24
Portugália	42	7	37
Írország	41	18	36
Luxemburg	36	17	23
Franciaország	35	16	20
Németország	34	31	22
Ausztria	30	38	19
Belgium	28	16	20

Forrás: Parlement Européen [1999], p. 24.

A keleti kibővítés menetében a jelöltek felkészültsége és az EU fogadókészsége mellett valószínűleg a térség egészének kilátásai – politikai és gazdasági stabilitása vagy instabilitása – is jelentős szerepet fognak játszani. Ma még nem egyértelműen megjósolható a Balkán, illetve Oroszország válságának kihatása az Unió kibővítésére és a térségben a francia és a német befolyás alakulására. 1999 tavaszán és nyarán, miközben a tagjelöltek első csoportjával a tárgyalások a korábban eltervezett menetrend szerint folytak, az EU igen nagy hangsúlyt fektetett a Balkán stabilizálására, s a Kölnben elfogadott délkelet-európai stabilitási paktumhoz (Europäischer Rat [1999b]) kapcsolódóan kiemelten foglalkozott az Oroszországgal szemben követendő közös stratégiával is. E válsággócok jelentőségének felismeréséből éppúgy következhet a kibővítésre fordított figyelem lankadása, mint a stabilitás megőrzése jegyében a kibővítési folyamat felgyorsítása.

A Tanács német elnöksége alatt (1999 első félévében) az Agenda 2000 elfogadásával teljesült a kibővítés költségvetési (finanszírozási) feltétele. A másik fontos feltétel, amelyet a tagországok növekvő számához igazodó intézményi és döntéshozatali rendszer kialakítása (a jelenlegi rendszer reformja) jelent, még nem teljesült. A reform kidolgozása a 2000 elején összeült kormányközi konferencia feladata, amely a tervek szerint a Tanács francia elnöksége alatt ér véget (2000 második félévében). Hasonlóan az Agenda 2000 elfogadása körüli német kulcsszerephez (amelyet a siker érdekében vállalt maximális kompromisszumkészség jellemezett), az intézményi és döntéshozatali reform kérdésében döntő lehet (a politikai integráció mellett a keleti kibővítés szempontjából is) Franciaország hozzáállása.

V. KÖVETKEZTETÉSEK

A 90-es évek alapvető változásokat hoztak a világ, benne Európa politikai és gazdasági életében, s e változások a francia–német együttműködésben is éreztették és éreztetik hatásukat. E változások után csakúgy, mint az integráció elindításakor, Franciaországnak és Németországnak ma is erős gazdasági és politikai érdekei fűződnek e folyamat, s benne a francia–német együttműködés folytatásához. Az integrációban való érdekeltség mögötti francia, illetve német motiváció azonban az ötvenes évekhez képest mára jelentősen megváltozott. Azáltal, hogy az újraegyesítés megvalósulásával a nyugatnémet külpolitika elérte legfontosabb célját, jelentősen megváltoztak a francia–német erőviszonyok Németország javára, s ez tükröződik az integráció, illetve a kétoldalú együttműködés folytatásának motívumaiban is.

Az új helyzetben Németország számára az integráció immár nem a korlátozott szuverenitásból adódó egyedüli lehetőség. Ez a változás az újraegyesült és ennek következtében hosszú távon mindenképpen megerősödő Németországgal szembeni gyakori francia aggodalmak forrása. Gazdasági érdekei mellett Németországot – többek között ezen aggodalmak kapcsán – megnövekedett külpolitikai mozgásterének partnerei számára is elfogadható kihasználása továbbra is az integráció mellé állítja. A francia–német kapcsolatok ápolása – épp az egyensúlyváltozás minél zökkenőmentesebb francia és nemzetközi elfogadtatása érdekében – várhatóan továbbra is fontos eleme marad a német külpolitikának.

Franciaország mára elvesztette azt a korábbi pozícióját, amelyben saját szuverenitásának nem kívánt mértékű korlátozása nélkül politikai kontroll alatt volt képes tartani Németországot. A francia–német kapcsolatok lazítása épp a francia aggodalmak valóra válásával, egy, ismét külön úton járó Németország rémképével fenyegetne. Ezen alternatíva megakadályozása érdekében az integrációs folyamat előmozdítása a franciák számára immár az egyetlen lehetséges jó választást jelenti (ez a 2000. májusi Fischer-beszédre adott francia reakciókban szereplő javaslatokból (akár ellenjavaslatokból) is érezhető).

A kilencvenes évtized fejlődését alapvetően meghatározták az erőviszonyok fentiekben vázolt változásai. E dolgozatban az integráció elmélyítésének és kibővítésének néhány fontos aspektusát kiemelve igyekeztem választ találni arra a kérdésre, hogy mit jelenthetnek az integráció és a kétoldalú francia–német kapcsolatok számára e változások.

Ahhoz, hogy e változások jelentőségét értékelhessük, szükség volt a francia–német kapcsolatok néhány integrációs vonatkozásának történeti áttekintésére. Ezt a dolgozat II. (a célkitűzéseket, az alkalmazott módszert és a szakirodalmat bemutató Bevezetést követő) fejezetének első két része tartalmazza. A fejezet első része az integráció indulása, második része pedig az integrációs folyamat kitejesedése során felmerült főbb francia és német érdekeket, az ezekből adódó közös elemeket, illetve súrlódási pontokat mutatta be. A történeti áttekintésből kiviláglik, hogy a két ország számára különböző okokból fontos integrációs folyamat kibontakozása során egy sajátos egyensúly jött létre a francia politikai befolyás és a német gazdasági erő között. A kétoldalú kapcsolatok egyre mélyebb intézményesítése jelentősen hozzájárult e helyzet megszilárdulásához. Fontos megjegyezni, hogy ez nem jelentette azt, hogy a két ország között nem voltak (helyenként igen éles) viták, azonban e viták megoldásának mechanizmusai a kétoldalú kapcsolatok mélyülésével folyamatosan bővültek. A két országnak az integrációban betöltött súlyát ez a közös problémamegoldó képesség jelentősen növelte, egyben számos új kezdeményezés elősegítésével jelentősen hozzájárult az integráció előrehaladásához is.

A kilencvenes évekre gyökeresen megváltozott helyzet (német újraegyesítés, a kétpólusú világrend megszűnte) új kihívásokat hozott magával a francia–német kapcsolatok, egyszersmind az európai integrációs folyamat számára. E kihívások (amelyek áttekintését a II. fejezet harmadik része adja) egyaránt jelentkeztek a gazdaság, a politika és a biztonságpolitika területén. A kihívásokra a válasz az európai integrációs keretek megújításának elindítása volt (e folyamat ma (2000 őszén) még közel sem nevezhető lezártnak), amely egyaránt célozta a kialakult francia–német különleges kapcsolat megőrzését, illetve ezen keresztül az integráció újabb lendületvételét.

A reformkísérletek gyakorlati tapasztalataihoz is kapcsolódva mind Franciaországban, mind Németországban újabb és újabb elképzelések láttak és látnak napvilágot az integráció céljával és működésével kapcsolatban. A korábbi évtizedekhez képest fontos változás, hogy a német elképzelések időnként igen konkrétan (a francia ötleteknél konkrétan) kerültek megfogalmazásra, nagy vitákat kiváltva nemcsak a francia partnerrel, de az integrációban résztvevő más tagországokkal is. Mindez különösen igaz a "Kerneuropa" tézisét megfogalmazó „Schäuble–Lamers papírra”, illetve legújabban Joschka Fischer német külügyminiszter (magánemberként elmondott) 2000. májusi, a föderális Európa vízióját körvonalazó beszédére.

Az Európa-politika aktuális nagy kihívásai közül a dolgozat III. fejezete tárgyalja a mélyítés kérdésének egyes témaköreit. A fejezet első része a Gazdasági és Pénzügyi Unió körüli francia–német vitákat foglalja össze. Megállapítható, hogy az EMU legfontosabb elemeiben a pénzügyi téren Európában a második világháború után hosszú távon legsikeresebb német mintát követi. A francia gazdaságpolitika már 1983-ban (igaz, jóval később a (nyugat)német gazdaságpolitikánál, de jóval az EMU maastrichti tervét megelőzően) a német mintájú stabilitásorientáltság mellett tette le a voksot, s ezen irányultsága mellett azóta folyamatosan kitart. Ugyanakkor az EMU megvalósításának gyakorlati kérdései körüli viták felszínre hozták és várhatóan még a későbbiekben is tükrözni fogják a franciáknak a németekétől néhány fontos tekintetben eltérő szemléletét a pénzügypolitika feladatait és eszközrendszerét illetően.

Az EMU harmadik szakaszára való felkészülés során ez különösen a stabilitási kritériumok kapcsán volt jól látható: míg a hagyományos német értelmezés szerint a pénzügypolitika feladata a stabilitás biztosítása, addig a francia felfogás szerint a pénzügypolitika felelőssége ennél tágabb (a gazdasági növekedésre, s ezen keresztül a foglalkoztatásra gyakorolt hatását is figyelembe kell venni). A vita, amely az Amszterdamban elfogadott stabilitási és növekedési paktum révén kompromisszumos megoldást nyert, az euró esetleges tartós gyengélkedése, illetve a gazdasági konjunktúra romlása esetén újból kiéleződhet.

Az EMU-val kapcsolatos francia–német viták másik nagy területe a pénzügypolitika függetlensége. Noha francia részről az EMU-ra való felkészülés során jelentős

elmozdulás történt a német modell felé (a francia jegybank függetlenségének biztosítása egy nemzeti tradíció megtörését jelentette), jól láthatóak (és 2000 nyarán ismét felerősödtek) azok a francia törekvések, amelyek (az Euró-11 megerősítése révén) az Európai Központi Bank mellé egy, a közös gazdaságpolitikáért politikailag is felelősséget vállaló testület, egyfajta gazdasági kormány létrehozására irányulnak. Az euró hosszabb távú sikere vagy kudarca e vita eldőltere is nagy hatással lesz (ahogyan már 1999 első félévétől tartó gyengülése is érveket adott a politikai megtámogatást szorgalmazóknak).

A III. fejezet második része az integráció politikai reformkísérleteivel, illetve az azokhoz kapcsolódó főbb témákban elfoglalt francia és német álláspontok bemutatásával foglalkozik. A téma áttekintésének alapját az e kérdéseket megoldani hivatott kormányközi konferenciákon elfoglalt álláspontok bemutatása adja. Megállapítható, hogy a politikai unió körvonalai a gazdasági unióéinál egyelőre még jóval kevésbé kivehetők. Franciaország és Németország számos kérdésben hasonló, nem egyszer közös álláspontot képvisel (amint az az 1996–1997-es kormányközi konferencián elfoglalt álláspontjaik részletes bemutatásából is kiderült), több témában azonban eltérők a francia és a német álláspontok. E területeken nincs meg az az együttes francia–német fellépés, ami minimálisan szükséges (nem feltétlenül elégséges) ahhoz, hogy a többi, számos eltérő érdeket és álláspontot képviselő tagországot rá tudják venni az előrehaladást biztosító lépésekre. E probléma felismerését mutatja, hogy az Amszterdami Szerződésben bevezetett megerősített együttműködés témakörében a francia–német koordináció igen szoros, s talán ez az a terület, ahol a két ország együttműködése az intézményi kérdések közül megfelel a hagyományos "motor" szerepnek. Ha sikerül lazítani a megerősített együttműködés jelenleg igen szigorú szabályait, az a közös francia–német fellépés komoly eredményének lesz felfogható. Ugyanakkor számos témában (kormányköziség vs. szupranacionalitás, ehhez kapcsolódóan egyes EU-intézmények, elsősorban a Tanács, a Bizottság és az Európai Parlament, a nemzeti parlamentek, a régiók szerepének megítélésében, az EU második és harmadik pillérére vonatkozó döntések egy részében) a francia és a német álláspontok eltérése belátható időn belül nem kecsegtet látványos eredményekkel. Az együttműködés ugyanakkor lehetővé teheti ideiglenes kompromisszumok (szintén nem egyszerű) kialakítását; ez viszont a kormányközi konferenciák sorának folytatódását

valószínűsíti.

Az EU belső reformjaival kapcsolatban komoly sürgető tényezőt jelent a keleti kibővítés perspektívája. Franciaországnak és Németországnak a közép- és kelet-európai térség országaihoz fűződő kapcsolatrendszerét a IV. fejezet első része mutatja be. A politikai kapcsolatok mellett e rész kiemelten tárgyalja a két országnak a térség társult országaival fenntartott gazdasági kapcsolatait (külkereskedelmi és tőkebefektetési adatok alapján). Mind politikai, mind gazdasági szempontból egyértelmű Németország domináns szerepe a térség országainak többségében, ugyanakkor a 90-es évek új fejleménye Franciaország (és főleg a francia gazdaság szereplőinek) megerősödött érdeklődése a térség iránt. A kedvező folyamatok mellett szólni kell a szocialista blokk felbomlása utáni válsággócokról is: ezek megoldási kísérleteiben a 90-es években fontos új mozzanatot jelentett a német külpolitika aktivizálódása.

A két országnak az EU keleti kibővítésével kapcsolatos álláspontját a térségben betöltött szerepük, az egyes országokhoz való történelmi kötődésük (illetve annak hiánya), továbbá saját integrációs hagyományaik alapvetően befolyásolják. Ennek alapján a két ország közül inkább Németország a kibővítés híve, míg Franciaország, ha el is fogadta azt, hogy a kibővítés előbb vagy utóbb megtörténik, minden ellenkező deklaráció ellenére a gyakorlatban nem törekszik e folyamat feltétlen gyorsítására. A helyzetet azonban ennél jóval bonyolultabbá teszik a keleti kibővítéssel kapcsolatban mindkét országban (és az Unió más országaiban is) meglévő részben megalapozott, részben alaptalan félelmek, amelyek nagyban hozzájárultak a németek korábbi álláspontjának visszafogottabbá válásához is.

E szempontok közül a kibővítés költségeitől való félelem kapcsán a IV. fejezet második része részletesen is foglalkozik az Agenda 2000, illetve az EU 2000–2006 közötti közös költségvetése körüli vitával, amelyben több ponton is nyilvánvalóak voltak a francia és a német érdekek közötti ellentétek. Az 1999 márciusában megszületett kompromisszum a francia érdekeket messzemenőig figyelembe veszi (ezt különösen a CAP körüli viták kimenetele mutatja jól), ugyanakkor az elkészült költségvetési keretterv magába foglalja a kibővítésre, illetve annak előkészítésére szánt összegeket is (ezeknek a feladathoz és a korábbi kibővítések során tapasztalt transferekhez képest szerény volta jól mutatja a

(nem kis részben német) takarékosági szempontok érvényesülését). A német elnökség alatt ily módon (legalábbis formailag) elhárultak a keleti kibővítés finanszírozási akadályai. 2000 második félévében a francia elnökség feladata, hogy a minimális reformokat maga elé célul tűző kormányközi konferencia sikerre vitelével megteremtse a kibővítés (vagy legalábbis annak első szakasza) intézményi feltételeit.

Összefoglalva elmondható, hogy az integráció és azon belül a kétoldalú együttműködés szükségességét a két ország egyike sem kérdőjelezte meg, s várhatóan az elkövetkező néhány éven belül nem is fogja megkérdőjelezni. Az elmúlt évtized tapasztalatai újból megmutatták azt, hogy a francia–német kapcsolatnak nincs reális, legalább hasonló értékű hosszú távú alternatívája. Az erőviszonyok változása azonban az integráció előrehaladásán is érezteti hatását: a változást már a Maastrichti Szerződés létrejötte, célkitűzései és az azok megvalósítása körüli viták is érzékeltetik. A két ország pozíciójának változása (amely az integráció előrehaladására való befolyás tekintetében hosszabb távon akár helycserét is jelenthet) a német szempontok korábbinál nagyobb mértékű érvényre jutását eredményezheti az integráció politikailag korábban egyértelműen a franciák által dominált fejlődésében.

Az erőviszonyok változása a különböző területeken különböző erősséggel érzékelhető, s ezek az eltérések a XXI. század első éveire is megmaradnak. Ezen eltéréseknek és az egyes területek tennivalóinak függvényében változik annak esélye, hogy a két ország közötti véleménykülönbségek és az erőviszonyok változása együttesen komoly feszültségekhez vezessenek. E potenciális feszültségforrások feltárásához szükséges az integráció előtt álló legnagyobb kihívások – az elmélyítés, a kibővítés (s ezekhez kapcsolódóan Európa világban betöltött szerepének növelése) – és az azokhoz tartozó megoldatlan kérdésekben képviselt német és francia álláspontok ismerete és a fejlődés folyamatos nyomon követése.

Az integráció elmélyítése gazdasági síkon jóval előbbre tart, mint a politikai együttműködés területén. Az EMU kialakítása kapcsán eddig lezajlott viták kimenetele a német befolyás megszilárdulását mutatja e területen. Komoly feszültségekre akkor lehet számítani, ha az EMU tervezett kedvező hatásai – beleértve a hosszú távú kedvező növekedési és foglalkoztatási feltételek biztosítását – elmaradnak a várakozásoktól. A

politikai integráció elmélyítése terén még igen sok az eldöntetlen kérdés, s e terület komoly feszültségek forrása lehet az eltérő integrációs filozófiát valló, s emiatt számos kérdésben eltérő álláspontot képviselő Franciaország és Németország között. E feszültségek átmeneti zavarokat okozhatnak ugyan, ám az integráció előtt álló külső kihívások – mint már a múltban is számos alkalommal – várhatóan kikényszerítik az elengedhetetlen kompromisszumokat (amint arról a dolgozatban már szó esett, a 2000. májusi Fischer-beszéd és az arra adott francia reakciók is ebbe az irányba mutatnak).

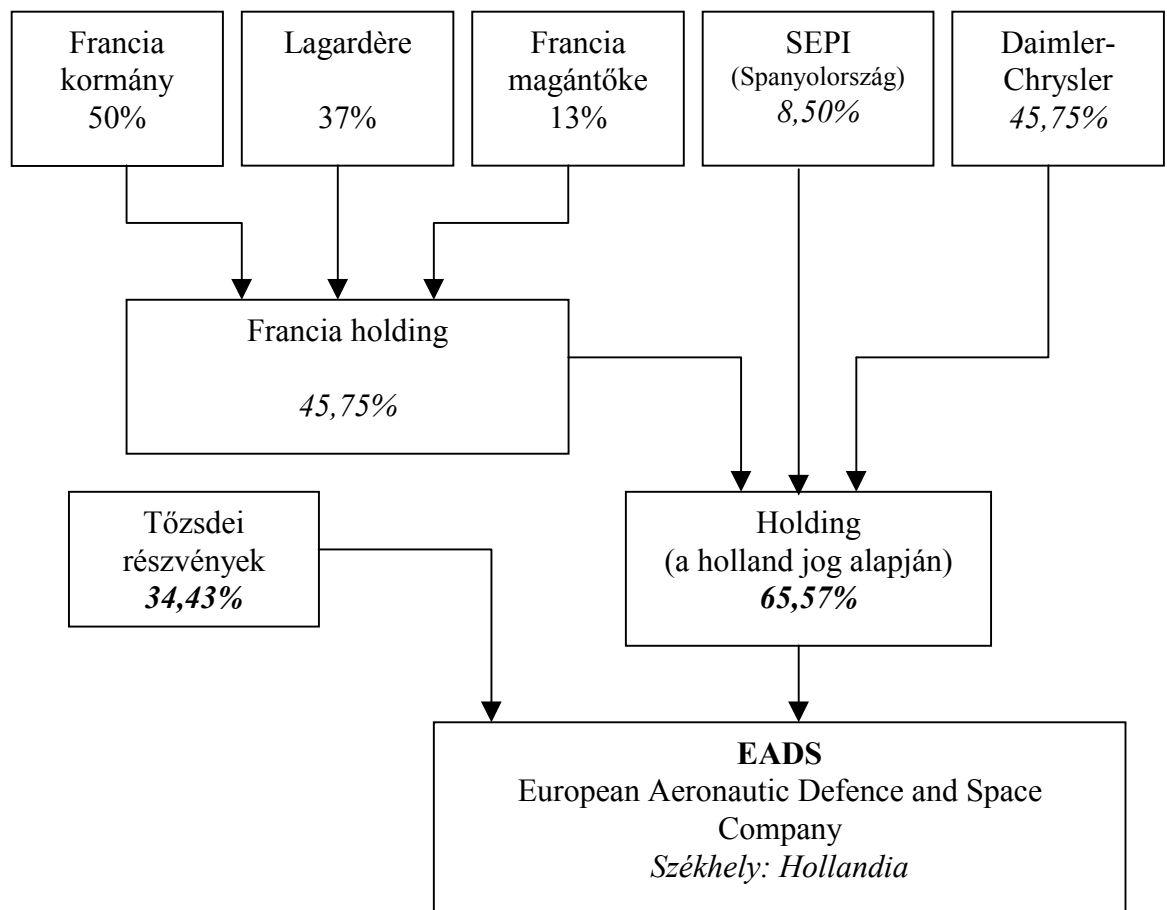
A külső kihívások közül az EU keleti kibővítése a várható kezdeti többletköltségek ellenére hosszú távon az EU egésze számára nyereséget jelenthet mind gazdasági, mind politikai szempontból. E szempontokat a térségben hagyományosan viszonylag kevésbé érdekelt Franciaország is fokozatosan belátja, s ha taktikai okokból nem is siettetni a kibővítést, annak bekövetkezése hosszú távon összességében számára is hasznos lehet. A kibővítés többek között pozitív hatással lehet egy olyan területre, amely a franciák számára hagyományosan nagy fontossággal bír: Európa megerősítheti helyét a világgazdaságban és a világpolitikában. Még akkor is, ha ez a folyamat Európán belül Németország szerepének további növekedését eredményezi (a keleti kibővítés mellett az Egyesült Államokhoz fűződő kapcsolatok alakulása is erre utal), az EU ennek eredményeként esetlegesen megvalósuló sikeresebb fellépése a globális jelenlétre törekvő Franciaország számára is üdvözlendő fejlemény lehet.

Fentiek alapján nagy valószínűséggel állítható, hogy önmagában a francia–német kapcsolat változása nem fenyegeti létében az integrációt, ám átrendezi az azon belüli szerepeket. Ez az átrendeződés Németország tényleges (immár nem kényszerű) érdekeltségét az integrációban csak növeli, Franciaország számára pedig az integrációt és a kétoldalú kapcsolatokat kiemelt kezelést (némiképp hasonlóan az ötvenes évek NSZK-jához) a nemzeti külpolitikai érdekek érvényesítésének egyetlen lehetséges jó választásává teszi. A pozíciók változása a XXI. század elején biztosíthatja a XX. század közepén elkezdődött európai integrációs folyamat továbbvitelét, s az ehhez szükséges francia–német együttműködés megváltozott körülmények közötti folytatását. Jelen dolgozat alcímére utalva, folyamatosság és változás egyaránt jellemzi e kapcsolat jelenét és közeli jövőjét.

FÜGGELÉK

1. ábra

Az EADS felépítése

Forrás: Handelsblatt, 1999. december 9., p. 17.

1. táblázat

A legnagyobb (hadiipari termelésük alapján a világon az első százban szereplő) francia, német, brit és USA-beli hadiipari termeléssel foglalkozó cégek forgalmi adatai (1996)

Helyezés a világban	Név	Hadiipari forgalom (millió USD)	Összes forgalom (millió USD)
A 10 legnagyobb francia vállalat a hadiipari szektorban			
6.	Thomson	4 570	14 473
10.	DCN	3 470	3 536
18.	Aérospatiale Groupe	2 310	9 947
20.	Alcatel Alsthom	2 070	31 688
25.	CEA	1 510	3 661
28.	GIAT Industries	1 340	1 642
30.	Dassault Aviation Groupe	1 230	2 541
33.	Lagardère SCA	1 190	11 026
43.	SNECMA Groupe	910	3 657
48.	SAGEM Groupe	690	3 012
A 9 legnagyobb német vállalat a hadiipari szektorban			
12.	Daimler Benz	3 360	70 667
35.	Siemens	1 060	62 586
42.	Thyssen	910	25 700
51.	Preussag	650	16 643
56.	Diehl	620	1 790
61.	STN Atlas Elektronik (Rheinmetall/BAe, GB)	560	930
64.	Rheinmetall	540	2 429
91.	Wegmann Group	330	665
93.	Mannesmann	320	23 048
A 10 legnagyobb brit vállalat a hadiipari szektorban			
3.	British Aerospace	8 340	11 621
7.	GEC	4 460	17 409
21.	Rolls-Royce	2 010	6 702
26.	GKN	1 500	5 212
52.	Hunting	640	2 002
62.	Racal Electronics	550	1 851
66.	Vickers	540	1 870
84.	Babcock International Group	370	1 009
88.	Smiths Industries	360	1 575
96.	Vosper Thornycroft	300	376
A 10 legnagyobb USA-beli vállalat a hadiipari szektorban			
1.	Lockheed Martin	18 010	26 875
2.	McDonnell Douglas	9 510	13 834
4.	Northrop Grumman	6 700	8 100
5.	General Motors	6 660	164 069
8.	Raytheon	4 030	12 331
9.	Boeing	4 000	22 681
11.	United Technologies	3 380	23 512
13.	TRW	3 360	9 857
14.	General Dynamics	3 310	3 581
15.	Litton	3 220	3 612

Forrás: SIPRI Yearbook 1998, in: Hébert [1999], p. 246.

2. táblázat

Makrogazdasági adatok nemzetközi összehasonlításban: a reál GDP éves növekedési üteme (%)

	1961–73	1974–85	1986–90	1991–95	1996–2001	1997	1998	1999	2000	2001
Franciaország	5,4	2,2	3,1	1,1	2,7	2,0	3,2	2,8	3,7	3,2
Németország	4,3	1,7	3,4	2,0	1,9	1,5	2,2	1,5	2,9	2,9
EU-15	4,8	2,0	3,2	1,5	2,6	2,5	2,7	2,3	3,4	3,1
Euró-11	5,2	2,1	3,3	1,5	2,6	2,3	2,7	2,3	3,4	3,1
USA	4,4	2,8	3,3	2,4	3,9	4,5	4,3	4,1	3,6	3,0
Japán	9,4	3,4	4,6	1,4	1,2	1,6	-2,5	0,3	1,1	1,8

Megjegyzés: a német adatok 1990-ig Nyugat-Németországra vonatkoznak, s ugyanaddig az európai adatokba is a nyugatnémet értékek kerültek be; az 1999-es adatok 2000. márciusi becslések, a 2000–2001-es adatok 2000. márciusi előrejelzések.

Forrás: European Economy Supplement A, 2000/1–2, p. 61.

3. táblázat

Makrogazdasági adatok nemzetközi összehasonlításban: a beruházások változatlan áron számított éves növekedési üteme (%)

	1961–73	1974–85	1986–90	1991–95	1996–2001	1997	1998	1999	2000	2001
Franciaország	7,7	-0,1	6,3	-1,2	4,0	0,5	5,7	7,1	6,0	5,2
Németország	3,9	-0,3	4,8	1,8	1,8	0,5	1,4	2,3	3,9	3,9
EU-15	5,7	-0,1	5,8	-0,2	4,5	3,3	5,7	5,1	5,6	5,1
Euró-11	5,8	-0,2	6,1	0,0	4,0	2,3	4,7	5,0	5,6	5,1
USA	5,3	2,7	1,5	4,1	7,4	8,2	10,7	8,4	5,1	3,5
Japán	14,0	1,6	8,4	0,1	1,3	-0,8	-7,4	-0,7	2,1	4,5

Megjegyzés: a német adatok 1990-ig Nyugat-Németországra vonatkoznak, s ugyanaddig az európai adatokba is a nyugatnémet értékek kerültek be; az 1999-es adatok 2000. márciusi becslések, a 2000–2001-es adatok 2000. márciusi előrejelzések.

Forrás: European Economy Supplement A, 2000/1–2, p. 63.

4. táblázat

Makrogazdasági adatok nemzetközi összehasonlításban: a munkanélküliségi ráta alakulása (az aktív népesség %-ában)

	1964–73	1974–85	1986–90	1991–95	1996–2001	1997	1998	1999	2000	2001
Franciaország	2,2	6,4	9,7	11,1	11,1	12,3	11,7	11,0	10,0	9,4
Németország	0,7	4,2	5,9	7,3	9,0	9,9	9,4	9,1	8,6	7,8
EU-15	2,4	6,4	8,9	10,0	9,5	10,6	9,9	9,2	8,5	7,9
Euró-11	2,5	6,6	9,3	10,2	10,3	11,5	10,8	10,0	9,2	8,5
USA	4,6	7,5	5,9	6,6	4,7	4,9	4,5	4,2	4,3	4,6
Japán	1,2	2,2	2,5	2,6	4,3	3,4	4,1	4,7	4,9	5,4

Megjegyzés: a német adatok 1990-ig Nyugat-Németországra vonatkoznak, s ugyanaddig az európai adatokba is a nyugatnémet értékek kerültek be; az 1999-es adatok 2000. márciusi becslések, a 2000–2001-es adatok 2000. márciusi előrejelzések.

Forrás: European Economy Supplement A, 2000/1–2, p. 70.

5. táblázat

Makrogazdasági adatok nemzetközi összehasonlításban: a foglalkoztatottak számának éves növekedési üteme (%)

	1961–73	1974–85	1986–90	1991–95	1996–2001	1997	1998	1999	2000	2001
Franciaország	0,7	0,1	0,9	-0,2	1,0	0,3	1,2	1,5	1,7	1,3
Németország	0,3	-0,2	1,5	-0,2	0,0	-0,8	0,4	0,3	0,4	0,7
EU-15	0,4	0,0	1,4	-0,4	1,1	0,8	1,3	1,3	1,3	1,2
Euró-11	0,4	0,0	1,4	-0,3	1,0	0,6	1,3	1,4	1,4	1,3
USA	2,0	1,8	2,2	1,1	1,6	2,3	2,1	1,5	1,3	1,0
Japán	1,3	0,7	1,0	0,7	-0,2	1,1	-0,7	-0,8	-0,5	-0,5

Megjegyzés: a német adatok 1990-ig Nyugat-Németországra vonatkoznak, s ugyanaddig az európai adatokba is a nyugatnémet értékek kerültek be; az 1999-es adatok 2000. márciusi becslések, a 2000–2001-es adatok 2000. márciusi előrejelzések.

Forrás: European Economy Supplement A, 2000/1–2, p. 69.

6. táblázat

Makrogazdasági adatok nemzetközi összehasonlításban: a fogyasztói árak éves változása (%)

	1961–73	1974–85	1986–90	1991–95	1996–2001	1997	1998	1999	2000	2001
Franciaország	4,6	10,4	3,1	2,2	1,1	1,2	0,7	0,5	1,1	1,2
Németország	3,4	4,4	1,4	3,5	1,3	1,8	0,9	0,6	1,5	1,5
EU-15	4,7	10,9	4,4	3,9	1,9	2,0	1,8	1,3	2,0	1,9
Euró-11	4,6	10,4	3,7	3,7	1,7	1,7	1,3	1,2	1,8	1,7
USA	3,2	7,6	4,0	3,1	2,4	2,3	1,6	2,3	2,6	2,4
Japán	6,2	6,7	1,4	1,4	0,4	1,7	0,6	-0,3	-0,2	0,5

Megjegyzés: a német adatok 1990-ig Nyugat-Németországra vonatkoznak, s ugyanaddig az európai adatokba is a nyugatnémet értékek kerültek be; az 1999-es adatok 2000. márciusi becslések, a 2000–2001-es adatok 2000. márciusi előrejelzések.

Forrás: European Economy Supplement A, 2000/1–2, p. 66.

7. táblázat

Makrogazdasági adatok nemzetközi összehasonlításban: az államháztartás éves egyenlege a GDP százalékában

	1970–73	1974–85	1986–90	1991–95	1996–2001	1997	1998	1999	2000	2001
Belgium	-3,4	-7,9	-7,0	-5,9	-1,4	-2,0	-1,0	-0,9	-0,5	-0,2
Dánia	4,2	-2,7	1,3	-2,4	1,4	0,5	1,2	3,0	2,4	2,5
Németország	0,2	-2,8	-1,5	-3,1	-1,9	-2,6	-1,7	-1,1	-1,0	-1,4
Görögország	0,2	-4,9	-12,0	-11,5	-3,2	-4,6	-3,1	-1,6	-1,3	-0,6
Spanyolország	0,4	-2,6	-4,0	-5,6	-2,2	-3,2	-2,6	-1,1	-0,7	-0,4
Franciaország	0,6	-1,6	-1,8	-4,5	-2,4	-3,0	-2,7	-1,8	-1,5	-1,2
Írország	-3,9	-10,0	-5,3	-2,2	1,4	0,8	2,1	2,0	1,7	2,7
Olaszország	-5,4	-9,6	-10,8	-9,1	-2,8	-2,7	-2,8	-1,9	-1,5	-0,8
Luxemburg	2,5	1,8	–	1,8	2,9	3,6	3,2	2,4	2,6	2,7
Hollandia	-0,5	-3,4	-4,9	-3,5	-0,3	-1,2	-0,8	0,5	1,0	0,4
Ausztria	1,4	-2,3	-3,2	-3,8	-2,3	-1,9	-2,5	-2,0	-1,7	-2,0
Portugália	2,0	-7,0	-4,4	-5,0	-2,3	-2,6	-2,1	-2,0	-1,5	-1,5
Finnország	4,5	3,7	4,0	-5,0	1,3	-1,5	1,3	2,3	4,1	5,0
Svédország	4,3	-1,7	3,1	-7,6	0,6	-2,0	1,9	1,9	2,4	2,9
Egyesült Királyság	0,1	-3,6	-0,7	-5,7	-0,5	-2,0	0,3	1,2	0,9	0,7
EU-15	-0,3	-3,7	-3,3	-5,1	-1,6	-2,4	-1,5	-0,6	-0,4	-0,3
Euró-11	-0,7	-3,9	-4,1	-4,9	-2,0	-2,6	-2,0	-1,2	-0,9	-0,8
USA	-1,6	-3,3	-4,2	-4,5	0,1	-0,9	0,0	0,7	1,3	1,8
Japán	0,8	-3,2	1,3	-0,6	-6,3	-3,4	-4,6	-9,0	-8,9	-7,9

Megjegyzés: a német adatok 1990-ig Nyugat-Németországra vonatkoznak, s ugyanaddig az európai adatokba is a nyugatnémet értékek kerültek be; az 1999-es adatok 2000. márciusi becslések, a 2000–2001-es adatok 2000. márciusi előrejelzések.

Forrás: European Economy Supplement A, 2000/1–2, p. 73.

8. táblázat

Makrogazdasági adatok nemzetközi összehasonlításban: a bruttó államadósság a GDP százalékában

	1980	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Belgium	76,6	119,3	124,7	129,8	128,3	123,0	117,4	114,4	110,0	105,2
Dánia	37,6	70,4	57,7	69,3	65,0	61,3	55,6	52,6	49,3	46,3
Németország	31,7	41,7	43,8	57,0	59,8	60,9	60,7	61,0	60,7	59,5
Görögország	23,6	50,9	89,0	108,7	111,3	108,5	105,4	104,4	103,7	99,7
Spanyolország	16,8	41,9	43,2	63,2	68,0	66,7	64,9	63,5	62,3	59,9
Franciaország	19,3	30,3	34,8	51,9	57,1	59,0	59,3	58,6	58,2	57,1
Írország	67,6	98,6	92,6	80,8	74,1	65,3	55,6	52,4	45,2	38,1
Olaszország	57,9	81,9	97,3	123,2	122,1	119,8	116,3	114,9	110,8	106,6
Luxemburg	11,8	12,3	4,5	5,6	6,2	6,0	6,4	6,2	5,8	5,3
Hollandia	45,1	68,7	75,6	75,5	75,3	70,3	67,0	63,6	58,7	54,4
Ausztria	35,8	48,8	56,8	68,0	68,3	63,9	63,5	64,5	64,0	63,6
Portugália	31,9	60,8	64,2	64,7	63,6	60,3	56,5	56,7	57,0	55,1
Finnország	11,5	16,2	14,3	56,6	57,1	54,1	49,0	47,1	42,6	38,0
Svédország	39,6	61,6	42,1	76,6	76,0	75,0	72,4	65,5	61,3	55,4
Egyesült Királyság	54,7	54,1	35,0	52,0	52,6	50,8	48,4	46,0	42,4	39,4
EU-15	37,8	52,9	54,4	69,5	72,1	71,0	69,0	67,6	65,1	62,6
Euró-11	34,6	51,8	58,0	71,4	74,7	74,5	73,1	72,3	70,5	68,2

Megjegyzés: a német adatok 1990-ig Nyugat-Németországra vonatkoznak, s ugyanaddig az európai adatokba is a nyugatnémet értékek kerültek be; az 1999-es adatok 2000. márciusi becslések, a 2000–2001-es adatok 2000. márciusi előrejelzések.

Forrás: European Economy Supplement A, 2000/1–2, p. 74.

9. táblázat

Makrogazdasági adatok nemzetközi összehasonlításban: a hosszú lejáratú kamatlábak alakulása (%)

	1961–73	1974–85	1986–90	1991–95	1996–99	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Belgium	6,5	10,6	8,5	8,1	5,4	8,6	7,2	7,8	7,5	6,5	5,8	4,7	4,8
Dánia	9,0	16,0	10,8	8,7	5,8	10,1	7,2	7,9	8,3	7,2	6,2	5,0	4,9
Németország	7,2	8,0	6,8	7,3	5,2	8,0	6,4	6,9	6,8	6,2	5,7	4,6	4,5
Görögország	–	13,6	–	–	–	–	–	–	–	–	9,3	8,5	6,4
Spanyolország	–	–	12,9	11,2	6,2	12,2	10,1	10,1	11,3	8,7	6,4	4,8	4,7
Franciaország	6,9	12,2	9,1	7,8	5,3	8,6	6,7	7,3	7,5	6,3	5,6	4,6	4,6
Írország	–	14,6	10,2	8,5	5,7	9,1	7,8	6,1	8,3	7,3	6,3	4,8	4,6
Olaszország	7,0	15,1	12,3	12,0	6,4	13,7	11,1	10,4	11,9	9,2	6,7	4,8	4,8
Luxemburg	–	8,1	8,0	7,5	5,3	7,9	6,8	7,2	7,2	6,3	5,6	4,7	4,6
Hollandia	5,9	9,4	7,1	7,4	5,2	8,1	6,3	6,9	6,9	6,2	5,6	4,6	4,6
Ausztria	–	8,9	7,4	7,5	5,4	8,3	6,6	6,7	7,2	6,3	5,7	4,7	4,7
Portugália	–	–	17,1	13,0	6,2	15,4	9,5	10,4	11,5	8,6	6,4	5,0	4,8
Finnország	8,0	11,2	11,7	9,8	5,6	12,0	8,2	8,4	8,8	7,1	6,0	4,8	4,7
Svédország	6,3	11,0	11,7	10,0	6,2	10,0	8,6	9,5	10,2	8,1	6,6	5,1	5,0
Egyesült Királyság	7,6	13,0	9,9	8,5	6,4	9,1	7,3	8,1	8,2	7,8	7,0	5,7	5,0
EU-15	7,1	11,7	9,8	8,9	5,8	9,8	7,8	8,2	8,6	7,3	6,2	4,9	4,7
Euró-11	6,9	11,2	9,6	9,0	5,6	10,0	7,9	8,1	8,6	7,2	6,0	4,7	4,6
USA	5,0	9,5	8,6	7,1	5,9	7,7	5,8	7,1	6,6	6,4	6,3	5,4	5,6
Japán	–	7,8	5,5	4,7	3,1	5,3	4,0	4,2	3,3	3,0	2,2	1,4	1,8

Megjegyzés: a német adatok 1990-ig Nyugat-Németországra vonatkoznak, s ugyanaddig az európai adatokba is a nyugatnémet értékek kerültek be.

Forrás: European Economy Supplement A, 2000/1–2, p. 72.

10. táblázat

Makrogazdasági adatok nemzetközi összehasonlításban: a rövid lejáratú kamatlábak alakulása (%)

	1961–73	1974–85	1986–90	1991–95	1996–99	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Belgium	5,3	10,7	8,1	7,5	3,3	9,4	8,2	5,7	4,7	3,2	3,4	3,6	3,0
Dánia	7,0	12,6	9,6	8,7	3,8	11,0	10,4	6,2	6,1	3,9	3,7	4,1	3,4
Németország	5,8	6,8	5,7	7,1	3,3	9,5	7,2	5,3	4,5	3,3	3,3	3,5	3,0
Görögország	–	–	17,8	22,1	12,8	23,5	23,5	24,6	16,3	13,8	12,8	14,4	10,1
Spanyolország	–	–	13,9	11,1	5,0	13,3	11,7	8,0	9,4	7,5	5,4	4,3	3,0
Franciaország	5,7	11,0	8,7	8,2	3,5	10,4	8,6	5,9	6,6	3,9	3,5	3,6	3,0
Írország	–	13,4	10,5	8,8	5,0	12,4	9,3	5,9	6,3	5,4	6,0	5,5	3,0
Olaszország	4,2	15,5	12,1	11,0	5,9	14,0	10,2	8,5	10,3	8,7	6,8	5,0	3,0
Luxemburg	5,3	10,7	8,1	7,5	3,3	9,4	8,2	5,7	4,7	3,2	3,4	3,6	3,0
Hollandia	4,1	7,7	6,4	7,0	3,2	9,4	6,9	5,2	4,4	3,0	3,3	3,4	3,0
Ausztria	–	7,1	6,1	7,0	3,4	9,3	7,2	5,0	4,5	3,3	3,5	3,6	3,0
Portugália	–	14,7	14,9	13,6	5,1	16,2	13,3	11,1	9,8	7,4	5,7	4,3	3,0
Finnország	–	12,2	11,6	9,0	3,4	13,3	7,8	5,3	5,8	3,6	3,2	3,6	3,0
Svédország	–	–	11,0	10,1	4,5	13,5	8,8	7,6	8,9	5,9	4,5	4,4	3,3
Egyesült Királyság	6,8	11,9	11,9	7,9	6,5	9,6	5,9	5,5	6,7	6,0	6,8	7,5	5,5
EU-15	5,6	10,8	9,8	8,9	4,6	11,2	8,6	6,7	7,0	5,4	4,9	4,7	3,5
Euró-11	5,2	10,5	9,1	8,8	4,1	11,2	8,8	6,5	6,8	5,0	4,4	4,0	3,0
USA	4,5	8,6	7,0	4,6	5,5	3,5	3,1	4,7	6,0	5,5	5,7	5,5	5,4
Japán	–	7,8	5,2	3,6	0,5	4,4	3,0	2,3	1,2	0,6	0,5	0,8	0,3

Megjegyzés: a német adatok 1990-ig Nyugat-Németországra vonatkoznak, s ugyanaddig az európai adatokba is a nyugatnémet értékek kerültek be.

Forrás: European Economy Supplement A, 2000/1–2, p. 71.

11. táblázat

Franciaország importja a jelölt országokból a 90-es években (millió euró)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Lengyelország	421,918	431,629	466,391	583,929	645,541	759,082	936,918	1028,882	1109,617
Csehország*	264,775	285,987	320,73	239,783	288,954	372,24	462,913	557,573	736,433
Magyarország	276,681	292,87	287,793	284,912	327,103	422,851	487,601	676,367	861,023
Szlovénia	0	0	248,726	444,148	543,325	573,454	575,167	410,341	725,607
1.csoport	963,374	1010,486	1323,64	1552,772	1804,923	2127,627	2462,599	2673,163	3432,68
Románia	266,606	239,905	192,332	221,715	261,061	340,914	371,875	420,02	471,156
Bulgária	60,896	73,136	94,398	109,966	124,088	143,352	120,601	143,738	162,526
Szlovákia	0	0	0	67,872	103,561	147,69	164,451	170,068	246,258
2.csoport	327,502	313,041	286,73	399,553	488,71	631,956	656,927	733,826	879,94
Észtország	0	0	4,505	7,267	10,228	18,459	36,093	29,492	36,021
Lettország	0	0	47,399	51,378	47,123	31,883	59,964	35,573	25,194
Litvánia	0	0	16,656	45,178	21,048	50,952	66,407	122,537	159,181
Baltiak	0	0	68,56	103,823	78,399	101,294	162,464	187,602	220,396
Összes import	1290,876	1323,527	1678,93	2056,148	2372,032	2860,877	3281,99	3594,591	4533,016

*1993 előtt Csehszlovákia

Forrás: Eurostat COMEXT adatbázis.

12. táblázat

Franciaország importjának megoszlása a jelölt országokból a 90-es években (%)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Lengyelország	32,68	32,61	27,78	28,40	27,21	26,53	28,55	28,62	24,48
Csehország*	20,51	21,61	19,10	11,66	12,18	13,01	14,10	15,51	16,25
Magyarország	21,43	22,13	17,14	13,86	13,79	14,78	14,86	18,82	18,99
Szlovénia	0,00	0,00	14,81	21,60	22,91	20,04	17,52	11,42	16,01
1.csoport	74,63	76,35	78,84	75,52	76,09	74,37	75,03	74,37	75,73
Románia	20,65	18,13	11,46	10,78	11,01	11,92	11,33	11,68	10,39
Bulgária	4,72	5,53	5,62	5,35	5,23	5,01	3,67	4,00	3,59
Szlovákia	0,00	0,00	0,00	3,30	4,37	5,16	5,01	4,73	5,43
2.csoport	25,37	23,65	17,08	19,43	20,60	22,09	20,02	20,41	19,41
Észtország	0,00	0,00	0,27	0,35	0,43	0,65	1,10	0,82	0,79
Lettország	0,00	0,00	2,82	2,50	1,99	1,11	1,83	0,99	0,56
Litvánia	0,00	0,00	0,99	2,20	0,89	1,78	2,02	3,41	3,51
Baltiak	0,00	0,00	4,08	5,05	3,31	3,54	4,95	5,22	4,86
Összes import	100	100	100	100	100	100	100	100	100

*1993 előtt Csehszlovákia

Forrás: Eurostat COMEXT adatbázis.

13. táblázat

Franciaország exportja a jelölt országokba a 90-es években (millió euró)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Lengyelország	317,896	603,888	637,98	762,814	813,521	1083,031	1625,988	2065,334	2472,842
Csehország*	226,634	395,19	474,24	413,869	625,181	749,413	999,168	1065,943	1110,197
Magyarország	237,006	260,333	274,055	378,545	431,692	517,363	582,238	821,402	1044,831
Szlovénia	0	0	205,418	434,011	537,915	565,72	707,557	883,371	1079,375
1.csoport	781,536	1259,411	1591,693	1989,239	2408,309	2915,527	3914,951	4836,05	5707,245
Románia	191,839	212,362	449,397	394,72	342,912	441,858	439,458	542,816	698,157
Bulgária	92,138	220,374	175,786	112,849	124,374	140,607	134,907	145,967	211,943
Szlovákia	0	0	0	76,079	107,947	192,93	280,872	336,788	360,424
2.csoport	283,977	432,736	625,183	583,648	575,233	775,395	855,237	1025,571	1270,524
Észtország	0	0	10,651	14,289	13,635	22,902	35,257	58,912	72,83
Lettország	0	0	17,746	31,078	24,824	26,195	37,911	77,506	101,722
Litvánia	0	0	20,234	59,05	56,74	43,247	76,05	128,482	146,093
Baltiak	0	0	48,631	104,417	95,199	92,344	149,218	264,9	320,645
Összes import	1065,513	1692,147	2265,507	2677,304	3078,741	3783,266	4919,406	6126,521	7298,414

*1993 előtt Csehszlovákia

Forrás: Eurostat COMEXT adatbázis.

14. táblázat

Franciaország exportjának megoszlása a jelölt országokba a 90-es években (%)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Lengyelország	29,84	35,69	28,16	28,49	26,42	28,63	33,05	33,71	33,88
Csehország*	21,27	23,35	20,93	15,46	20,31	19,81	20,31	17,40	15,21
Magyarország	22,24	15,38	12,10	14,14	14,02	13,68	11,84	13,41	14,32
Szlovénia	0,00	0,00	9,07	16,21	17,47	14,95	14,38	14,42	14,79
1.csoport	73,35	74,43	70,26	74,30	78,22	77,06	79,58	78,94	78,20
Románia	18,00	12,55	19,84	14,74	11,14	11,68	8,93	8,86	9,57
Bulgária	8,65	13,02	7,76	4,22	4,04	3,72	2,74	2,38	2,90
Szlovákia	0,00	0,00	0,00	2,84	3,51	5,10	5,71	5,50	4,94
2.csoport	26,65	25,57	27,60	21,80	18,68	20,50	17,38	16,74	17,41
Észtország	0,00	0,00	0,47	0,53	0,44	0,61	0,72	0,96	1,00
Lettország	0,00	0,00	0,78	1,16	0,81	0,69	0,77	1,27	1,39
Litvánia	0,00	0,00	0,89	2,21	1,84	1,14	1,55	2,10	2,00
Baltiak	0,00	0,00	2,15	3,90	3,09	2,44	3,03	4,32	4,39
Összes export	100	100	100	100	100	100	100	100	100

*1993 előtt Csehszlovákia

Forrás: Eurostat COMEXT adatbázis.

15. táblázat

Németország importja a jelölt országokból a 90-es években (millió euró)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Lengyelország	2508,184	3519,557	4076,802	4364,605	5171,168	6538,356	6301,068	7207,906	8218,735
Csehország*	1304,59	2460,893	3586,363	3323,591	4413,646	5626,326	5931,044	6992,475	8678,675
Magyarország	1575,736	2068,992	2276,261	2331,187	2796,434	3630,089	4022,798	5406,636	7117,956
Szlovénia	0	0	944,187	1547,463	1736,506	1914,331	1890,423	2054,76	2101,431
1.csoport	5388,51	8049,442	10883,61	11566,85	14117,75	17709,1	18145,33	21661,78	26116,8
Románia	528,302	578,578	607,42	702,001	921,727	1079,184	1135,953	1341,48	1554,149
Bulgária	183,63	257,293	290,513	283,012	373,416	407,343	399,354	447,498	501,154
Szlovákia	0	0	0	761,48	1137,878	1662,428	1778,051	2115,323	3054,471
2.csoport	711,932	835,871	897,933	1746,493	2433,021	3148,955	3313,358	3904,301	5109,774
Észtország	0	0	37,812	83,575	98,469	133,268	159,813	225,603	258,851
Lettország	0	0	140,753	149,459	215,79	306,275	251,074	331,89	356,352
Litvánia	0	0	159,977	164,896	215,116	321,809	379,195	447,18	471,913
Baltiak	0	0	338,542	397,93	529,375	761,352	790,082	1004,673	1087,116
Összes import	6100,442	8885,313	12120,09	13711,27	17080,15	21619,41	22248,77	26570,75	32313,69

*1993 előtt Csehszlovákia

Forrás: Eurostat COMEXT adatbázis.

16. táblázat

Németország importjának megoszlása a jelölt országokból a 90-es években (%)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Lengyelország	41,11	39,61	33,64	31,83	30,28	30,24	28,32	27,13	25,43
Csehország*	21,39	27,70	29,59	24,24	25,84	26,02	26,66	26,32	26,86
Magyarország	25,83	23,29	18,78	17,00	16,37	16,79	18,08	20,35	22,03
Szlovénia	0,00	0,00	7,79	11,29	10,17	8,85	8,50	7,73	6,50
1.csoport	88,33	90,59	89,80	84,36	82,66	81,91	81,56	81,52	80,82
Románia	8,66	6,51	5,01	5,12	5,40	4,99	5,11	5,05	4,81
Bulgária	3,01	2,90	2,40	2,06	2,19	1,88	1,79	1,68	1,55
Szlovákia	0,00	0,00	0,00	5,55	6,66	7,69	7,99	7,96	9,45
2.csoport	11,67	9,41	7,41	12,74	14,24	14,57	14,89	14,69	15,81
Észtország	0,00	0,00	0,31	0,61	0,58	0,62	0,72	0,85	0,80
Lettország	0,00	0,00	1,16	1,09	1,26	1,42	1,13	1,25	1,10
Litvánia	0,00	0,00	1,32	1,20	1,26	1,49	1,70	1,68	1,46
Baltiak	0,00	0,00	2,79	2,90	3,10	3,52	3,55	3,78	3,36
Összes import	100	100	100	100	100	100	100	100	100

*1993 előtt Csehszlovákia

Forrás: Eurostat COMEXT adatbázis.

17. táblázat

Németország exportja a jelölt országokba a 90-es években (millió euró)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Lengyelország	2291,581	4140,948	4091,92	5009,513	5383,224	6779,47	8566,922	10517,33	12245,21
Csehország*	1527,768	2428,322	4101,643	3955,839	5013,933	6312,166	7255,7	8396,83	9492,635
Magyarország	1641,73	2061,614	2326,369	2666,275	3315,87	3754,112	4371,834	5934,233	7746,724
Szlovénia	0	0	690,191	1273,625	1456,818	1676,011	1624,406	1818,908	2013,166
1.csoport	5461,079	8630,884	11210,12	12905,25	15169,85	18521,76	21818,86	26667,3	31497,74
Románia	543,395	593,812	659,338	932,927	1043,954	1369,437	1519,527	1600,626	2063,311
Bulgária	389,392	386,84	434,21	467,871	557,586	709,765	546,478	560,822	708,082
Szlovákia	0	0	0	725,412	1059,328	1647,983	1926,973	2322,985	3055,893
2.csoport	932,787	980,652	1093,548	2126,21	2660,868	3727,185	3992,978	4484,433	5827,286
Észtország	0	0	64,535	88,707	138,849	197,408	236,576	334,869	387,743
Lettország	0	0	100,006	180,628	264,616	316,181	320,625	451,52	558,527
Litvánia	0	0	128,078	259,659	407,989	410,864	560,293	842,608	917,598
Baltiak	0	0	292,619	528,994	811,454	924,453	1117,494	1628,997	1863,868
Összes export	6393,866	9611,536	12596,29	15560,46	18642,17	23173,4	26929,33	32780,73	39188,89

*1993 előtt Csehszlovákia

Forrás: Eurostat COMEXT adatbázis.

18. táblázat

Németország exportjának megoszlása a jelölt országokba a 90-es években (%)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Lengyelország	35,84	43,08	32,49	32,19	28,88	29,26	31,81	32,08	31,25
Csehország*	23,89	25,26	32,56	25,42	26,90	27,24	26,94	25,62	24,22
Magyarország	25,68	21,45	18,47	17,13	17,79	16,20	16,23	18,10	19,77
Szlovénia	0,00	0,00	5,48	8,19	7,81	7,23	6,03	5,55	5,14
1.csoport	85,41	89,80	89,00	82,94	81,37	79,93	81,02	81,35	80,37
Románia	8,50	6,18	5,23	6,00	5,60	5,91	5,64	4,88	5,27
Bulgária	6,09	4,02	3,45	3,01	2,99	3,06	2,03	1,71	1,81
Szlovákia	0,00	0,00	0,00	4,66	5,68	7,11	7,16	7,09	7,80
2.csoport	14,59	10,20	8,68	13,66	14,27	16,08	14,83	13,68	14,87
Észtország	0,00	0,00	0,51	0,57	0,74	0,85	0,88	1,02	0,99
Lettország	0,00	0,00	0,79	1,16	1,42	1,36	1,19	1,38	1,43
Litvánia	0,00	0,00	1,02	1,67	2,19	1,77	2,08	2,57	2,34
Baltiak	0,00	0,00	2,32	3,40	4,35	3,99	4,15	4,97	4,76
Összes export	100	100	100	100	100	100	100	100	100

*1993 előtt Csehszlovákia

Forrás: Eurostat COMEXT adatbázis.

19. táblázat

Az EU közös költségvetéséből a közös mezőgazdasági politika garancia részére jutó kiadások tagországok közti megoszlása

Év	1992		1993		1994		1995		1996		1997	
Ország	Millió ECU	%	Millió ECU	%	Millió ECU	%	Millió ECU	%	Millió ECU	%	Millió ECU	%
Belgium	1 374,2	4,3	1 286,5	3,7	1 174,4	3,5	1 623,4	4,7	1 152,8	2,9	983,4	2,4
Dánia	1 168,0	3,6	1 318,3	3,8	1 287,9	3,8	1 403,6	4,1	1 358,4	3,5	1 235,7	3,0
Németország	4 817,6	15,0	4 901,9	14,2	5 271,6	15,7	5 385,1	15,6	6 050,3	15,5	5 778,4	14,2
Görögország	2 237,4	7,0	2 710,2	7,9	2 723,5	8,1	2 425,5	7,0	2 801,6	7,2	2 730,8	6,7
Spanyolország	3 668,3	11,4	4 172,7	12,1	4 426,9	13,2	4 575,0	13,3	4 054,6	10,4	4 605,6	11,3
Franciaország	6 924,7	21,6	8 072,6	23,4	8 048,8	24,0	8 423,3	24,4	9 572,3	24,5	9 149,0	22,5
Írország	1 435,6	4,5	1 635,8	4,7	1 527,1	4,5	1 419,7	4,1	1 700,0	4,4	2 034,0	5,0
Olaszország	5 151,4	16,1	4 825,4	14,0	3 481,4	10,4	3 390,7	9,8	4 231,3	10,8	5 090,8	12,5
Luxemburg	1,0	0,0	7,3	0,0	12,7	0,0	14,4	0,0	20,0	0,1	22,8	0,1
Hollandia	2 380,6	7,4	2 324,8	6,7	1 935,9	5,8	1 944,6	5,6	1 536,2	3,9	1 757,3	4,3
Ausztria	–	–	–	–	–	–	87,5	0,3	1 214,1	3,1	861,3	2,1
Portugália	476,0	1,5	478,1	1,4	713,3	2,1	708,1	2,1	646,0	1,7	656,9	1,6
Finnország	–	–	–	–	–	–	63,3	0,2	649,2	1,7	570,6	1,4
Svédország	–	–	–	–	–	–	76,5	0,2	624,1	1,6	747,0	1,8
Egyesült Királyság	2 459,4	7,7	2 762,8	8,0	3 001,9	8,9	2 955,9	8,6	3 470,0	8,9	4 399,7	10,8
ÖSSZESEN	32 094,1	100,0	34 496,4	100,0	33 605,3	100,0	34 496,6	100,0	39 080,9	100,0	40 623,2	100,0

Forrás: Europäische Kommission [1998b], Anhang 8, p. 1.

20. táblázat

Az EU közös költségvetéséből a strukturális politikára jutó kiadások tagországok közti megoszlása

Év	1992		1993		1994		1995		1996		1997	
Ország	Millió ECU	%	Millió ECU	%	Millió ECU	%	Millió ECU	%	Millió ECU	%	Millió ECU	%
Belgium	236,1	1,4	236,0	1,2	266,0	1,7	236,1	1,2	437,0	1,8	357,9	1,4
Dánia	66,6	0,4	119,2	0,6	127,3	0,8	120,4	0,6	103,7	0,4	169,6	0,7
Németország	2 096,6	12,5	1 939,4	10,0	2 041,8	13,0	2 130,1	11,1	3 423,9	14,0	3 636,0	14,0
Görögország	1 811,3	10,8	2 261,7	11,7	2 034,0	13,0	1 969,1	10,3	2 221,9	9,1	2 643,7	10,2
Spanyolország	3 704,9	22,1	3 743,8	19,4	3 221,8	20,6	6 101,7	31,9	6 304,8	25,8	6 376,8	24,5
Franciaország	1 664,7	9,9	1 891,0	9,8	1 413,6	9,0	1 283,3	6,7	1 958,7	8,0	2 460,3	9,4
Írország	1 075,2	6,4	1 255,2	6,5	794,5	5,1	1 069,1	5,6	1 189,3	4,9	1 211,2	4,7
Olaszország	2 196,9	13,1	3 585,9	18,6	1 494,4	9,5	1 926,9	10,1	3 037,1	12,4	2 895,0	11,1
Luxemburg	13,4	0,1	15,8	0,1	13,9	0,1	16,9	0,1	15,2	0,1	19,9	0,1
Hollandia	136,3	0,8	223,7	1,2	274,6	1,8	231,8	1,2	262,4	1,1	421,3	1,6
Ausztria	–	–	–	–	–	–	175,1	0,9	270,6	1,1	364,0	1,4
Portugália	2 316,1	13,8	2 711,4	14,0	2 252,2	14,4	2 485,4	13,0	2 941,3	12,0	2 941,5	11,3
Finnország	–	–	–	–	–	–	173,8	0,9	155,9	0,6	379,9	1,5
Svédország	–	–	–	–	–	–	125,6	0,7	132,7	0,5	230,6	0,9
Egyesült Királyság	1 462,7	8,7	1 325,7	6,9	1 728,0	11,0	1 103,6	5,8	1 963,9	8,0	1 928,9	7,4
ÖSSZESEN	16 780,8	100,0	19 308,8	100,0	15 661,9	100,0	19 149,0	100,0	24 418,4	100,0	26,036,7	100,0

Forrás: Europäische Kommission [1998b], Anhang 8, p. 1.

21. táblázat

A tizenötök pénzügyi előirányzata a 2000–2006 közötti időszakra

<i>Millió euró, 1999-es árakon, kötelezettségvállalások</i>	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
1. MEZŐGAZDASÁG	40 920	42 800	43 900	43 770	42 760	41 930	41 660
Közös Agrárpolitika (vidékfejlesztés nélkül)	36 620	38 480	39 570	39 430	38 410	37 570	37 290
Vidékfejlesztés és ehhez kapcsolódó intézkedések	4 300	4 320	4 330	4 340	4 350	4 360	4 370
2. STRUKTURÁLIS POLITIKA	32 045	31 455	30 865	30 285	29 595	29 595	29 170
Strukturális Alapok	29 430	28 840	28 250	27 670	27 080	27 080	26 660
Kohéziós Alap	2 615	2 615	2 615	2 615	2 515	2 515	2 510
3. BELSŐ POLITIKÁK	5 900	5 950	6 000	6 050	6 100	6 150	6 200
4. KÜLSŐ AKCIÓK	4 550	4 560	4 570	4 580	4 590	4 600	4 610
5. ADMINISZTRÁCIÓ	4 560	4 600	4 700	4 800	4 900	5 000	5 100
6. TARTALÉKOK	900	900	650	400	400	400	400
Monetáris tartalék	500	500	250	0	0	0	0
Vészhelyzeti segélytartalék	200	200	200	200	200	200	200
Garanciatartalék	200	200	200	200	200	200	200
7. CSATLAKOZÁS ELŐTTI TÁMOGATÁS	3 120	3 120	3 120	3 120	3 120	3 120	3 120
Mezőgazdaság	520	520	520	520	520	520	520
Csatlakozás előtti strukturális támogatás	1 040	1 040	1 040	1 040	1 040	1 040	1 040
PHARE (pályázó országok)	1 560	1 560	1 560	1 560	1 560	1 560	1 560
ÖSSZES KÖTELEZETTSÉGVÁLLALÁS	91 995	93 385	93 805	93 005	91 465	90 795	90 260
ÖSSZES KIFIZETÉS	89 590	91 070	94 130	94 740	91 720	89 910	89 310
Összes kifizetés a 15-ök GNP-jének %-ában	1,13%	1,12%	1,13%	1,11%	1,05%	1,00%	0,97%
A KIBŐVÍTÉSRE SZÁNT ÖSSZEGEK (kifizetések)			4 140	6 710	8 890	11 440	14 220
Mezőgazdaság			1 600	2 030	2 450	2 930	3 400
Egyéb kiadások			2 540	4 680	6 440	8 510	10 820
AZ ÖSSZES KIFIZETÉS PLAFONJA	89 590	91 070	98 270	101 450	100 610	101 350	103 530
Az összes kifizetés plafonja a 15-ök GNP-jének %-ában	1,13%	1,12%	1,18%	1,19%	1,15%	1,13%	1,13%
Tartalék mozgástér a 15-ök GNP-jének %-ában	0,14%	0,15%	0,09%	0,08%	0,12%	0,14%	0,14%
A saját erőforrások plafonja a 15-ök GNP-jének %-ában	1,27%	1,27%	1,27%	1,27%	1,27%	1,27%	1,27%

Forrás: Schlussfolgerungen des Vorsitzes. Europäischer Rat Berlin, 24. und 25. März 1999, Tabelle A, p. 26.

22. táblázat

Az „EU-21” pénzügyi keretterve a 2000–2006 közötti időszakra

<i>Millió euró, 1999-es árakon, kötelezettségvállalások</i>	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
1. MEZŐGAZDASÁG	40 920	42 800	43 900	43 770	42 760	41 930	41 660
Közös Agrárpolitika (vidékfejlesztés nélkül)	36 620	38 480	39 570	39 430	38 410	37 570	37 290
Vidékfejlesztés és ehhez kapcsolódó intézkedések	4 300	4 320	4 330	4 340	4 350	4 360	4 370
2. STRUKTURÁLIS POLITIKA	32 045	31 455	30 865	30 285	29 595	29 595	29 170
Strukturális Alapok	29 430	28 840	28 250	27 670	27 080	27 080	26 660
Kohéziós Alap	2 615	2 615	2 615	2 615	2 515	2 515	2 510
3. BELSŐ POLITIKÁK	5 900	5 950	6 000	6 050	6 100	6 150	6 200
4. KÜLSŐ AKCIÓK	4 550	4 560	4 570	4 580	4 590	4 600	4 610
5. ADMINISZTRÁCIÓ	4 560	4 600	4 700	4 800	4 900	5 000	5 100
6. TARTALÉKOK	900	900	650	400	400	400	400
Monetáris tartalék	500	500	250	0	0	0	0
Vészhelyzeti segélytartalék	200	200	200	200	200	200	200
Garanciatartalék	200	200	200	200	200	200	200
7. CSATLAKOZÁS ELŐTTI TÁMOGATÁS	3 120	3 120	3 120	3 120	3 120	3 120	3 120
Mezőgazdaság	520	520	520	520	520	520	520
Csatlakozás előtti strukturális támogatás	1 040	1 040	1 040	1 040	1 040	1 040	1 040
PHARE (pályázó országok)	1 560	1 560	1 560	1 560	1 560	1 560	1 560
8. KIBŐVÍTÉS			6 450	9 030	11 610	14 200	16 780
Mezőgazdaság			1 600	2 030	2 450	2 930	3 400
Strukturális politika			3 750	5 830	7 920	10 000	12 080
Belső politikák			730	760	790	820	850
Adminisztráció			370	410	450	450	450
ÖSSZES KÖTELEZETTSÉGVÁLLALÁS	91 995	93 385	100 255	102 035	103 075	104 995	107 040
ÖSSZES KIFIZETÉS	89 590	91 070	98 270	101 450	100 610	101 350	103 530
<i>Ebből: kibővítés</i>			4 140	6 710	8 890	11 440	14 220
Az összes kifizetés plafonja az EU¹ GNP-jének %-ában	1,13%	1,12%	1,14%	1,15%	1,11%	1,09%	1,09%
Tartalék mozgástér az EU¹ GNP-jének %-ában	0,14%	0,15%	0,13%	0,12%	0,16%	0,18%	0,18%
A saját erőforrások plafonja az EU¹ GNP-jének %-ában	1,27%	1,27%	1,27%	1,27%	1,27%	1,27%	1,27%

¹ 2000-2001: EU-15, 2002-2006: EU-21.

Forrás: Schlussfolgerungen des Vorsit. Europäischer Rat Berlin, 24. und 25. März 1999, Tabelle B, p. 27.

IRODALOMJEGYZÉK

- Ammon, Günther [1995]: Europa nach Maastricht: Deutschland und Frankreich vor der Herausforderung des Umbaus der Europäischen Union. In: Schachtschneider, Karl Albrecht (Hrsg.): *Wirtschaft, Gesellschaft und Staat in Umbruch*. Duncker & Humblot, Berlin, pp. 450–464.
- Apholte, Alfred et al [1999]: *Wirtschaft und Finanzmärkte im Zeichen des Euro*. Dresdner Bank, Frankfurt am Main.
- Axt, Heinz-Jürgen [1996]: Mittellage oder Kerneuropa: Perspektiven deutsch-französischer Beziehungen. *Europäische Rundschau*, 1996/1, pp. 109–123.
- Badré, Denis [1995–1996]: Union européenne: les conséquences économiques et budgétaires de l'élargissement à l'Est. *Les rapports du Sénat* No. 228.
- Berg, Hartmut–Schmidt, Frank [1996]: Industriepolitik in Deutschland und Frankreich. Ziele – Konzepte – Erfahrungen. *Dortmunder Diskussionsbeiträge zur Wirtschaftspolitik* Nr. 79, Universität Dortmund, Wirtschafts- und Sozialwissenschaftliche Fakultät, Dortmund.
- Bock, Hans-Manfred–Meyer-Kalkus, Reinhart–Trebitch, Michel (dir.) [1994]: *Entre Locarno et Vichy. Les relations culturelles franco-allemandes dans les années trente*. CNRS Editions, Paris.
- Bulmer, Simon–Jeffery, Charlie–Paterson, William E. [2000]: *Germany's European Diplomacy: Shaping the Regional Milieu*. Manchester University Press, Manchester.
- Caesar, Rolf–Scharrer, Hans-Eckart (Hrsg.) [1994]: *Maastricht: Königsweg oder Irrweg zur Wirtschafts- und Währungsunion?* Europa Union Verlag, Bonn.
- Caesar, Rolf–Scharrer, Hans-Eckart (Hrsg.) [1998]: *Die europäische Wirtschafts- und Währungsunion: Regionale und globale Herausforderungen*. Europa Union Verlag, Bonn.
- Caesar, Rolf–Scharrer, Hans-Eckart (Hrsg.) [2000]: *Die Zukunft Europas im Lichte der Agenda 2000*. Nomos, Baden-Baden.
- Cazes, Sandrine et al [1996]: Elargir l'Union européenne aux pays d'Europe centrale et orientale. *Revue de l'OFCE* No. 57, Avril 1996, pp. 135–177.
- CDU-/CSU-Fraktion des Deutschen Bundestages [1994]: *Überlegungen zur europäischen Politik*. Kézirat, Bonn, 1. September 1994.
- Chirac, Jacques [2000]: *Notre Europe, discours prononcé devant le Bundestag, Berlin, le 27 juin 2000*. www.elysee.fr/cgi-bin/auracom/aur...ile?aur_file=discours/2000/ALLE0003.html.

- Cuier, Damien [1999]: Les relations financières avec l'Union européenne. *Les Notes Bleues de Bercy*, No. 172, du 1er au 15 décembre 1999, dossier "Finances publiques".
- Csizmadia, Sándor [1997]: Franciaország: a „nagy nemzet” az európai integrációban. In: Kiss J., László (szerk.): *Közösségi politikák – nemzeti politikák. A Tizenötök EU-rópai*. BKE Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék, Budapest, pp. 99–143.
- Csizmadia, Sándor–Molnár, Gusztáv–Pataki, Gábor Zsolt [1999]: Geopolitikai szövegyűjtemény. Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest.
- Dauderstädt, Michael–Lippert, Barbara [1998]: Die deutsche Ratspräsidentschaft. Doppelstrategie zur Vertiefung und Erweiterung der EU. Friedrich–Ebert–Stiftung, Bonn.
- Deák, András [1998]: A 2+4 tárgyalások. *MKI Tanulmányok* No. 10, Magyar Külügyi Intézet, Budapest.
- De Boissieu, Christian–Pisani-Ferry, Jean [1995]: The Political Economy of French Economic Policy and the Transition to EMU. *CEPII Document de travail* No. 95-09, Centre d'Etudes Prospectives et d'Informations Internationales, Paris.
- Delmas, Philippe [1999]: De la prochaine guerre avec l'Allemagne. Editions Odile Jacob, Paris.
- Deloche-Gaudez, Florence [1998]: La France et l'élargissement à l'Est de l'Union européenne. *Les Études du CERI* No. 46, Centre d'études et de recherches internationales, Fondation nationale des sciences politiques, Paris.
- Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung [2000]: EU-Osterweiterung: Keine massive Zuwanderung zu erwarten. *DIW Wochenbericht* 21/2000, Berlin.
- Duby, Georges (dir.) [1995]: Histoire de la France des origines à nos jours. Larousse, Paris.
- Eberwein, Wolf-Dieter–Kaiser, Karl (Hrsg.) [1998]: Deutschlands neue Außenpolitik. Band 4: Institutionen und Ressourcen. Forschungsinstitut der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik, R. Oldenbourg Verlag, München.
- Éltető, Andrea–Szeplér, Tamás [1996]: Analysis of French-Hungarian Trade Relations. A Gravity-Model Approach. *IWE Working Paper* No. 66, Institute for World Economics of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest.
- Europäische Kommission [1997]: Agenda 2000. Eine stärkere und erweiterte Union. *Bulletin der Europäischen Union*, Beilage 5/97.

- Europäische Kommission [1998a]: EURO 1999 – 25. März 1998. Bericht über den Konvergenzstand mit Empfehlung für den Übergang zur dritten Stufe der Wirtschafts- und Währungsunion. Teil 2: Bericht, Amt für amtliche Veröffentlichungen der Europäischen Gemeinschaften, Luxemburg.
- Europäische Kommission [1998b]: Die Finanzierung der Europäischen Union. Bericht der Kommission über das Funktionieren des Eigenmittelsystems. Brüssel, 7. Oktober 1998.
- Europäischer Rat [1993]: Schlußfolgerungen des Vorsitzes. Europäischer Rat, Kopenhagen, 21. und 22. Juni 1993.
- Europäischer Rat [1999a]: Schlußfolgerungen des Vorsitzes. Europäischer Rat, Berlin, 24. und 25. März 1999.
- Europäischer Rat [1999b]: Stabilitätspakt für Südosteuropa (Endfassung). Europäischer Rat, Köln, 10. Juni 1999.
- Färber, Gisela [1993]: Subventionen vor dem EG-Binnenmarkt. Eine Bestandsaufnahme von nationalen Beihilfen und EG-Interventionen in Deutschland, Frankreich und Großbritannien. Forschungsinstitut für Öffentliche Verwaltung bei der Hochschule für Verwaltungswissenschaften Speyer, Speyer.
- Fischer, Joschka [2000]: Vom Staatenverbund zur Föderation – Gedanken über die Finalität der europäischen Integration. Kézirat, Humboldt Universität, Berlin, 12. Mai 2000.
- Fischer, Thomas–Schley, Nicole [1998]: Europa föderal organisieren. Essentialia einer Strukturreform der Europäischen Union zur Jahrtausendwende. Verlag Bertelsmann Stiftung, Gütersloh.
- Gazdag, Ferenc [1989]: Franciaország története 1945–1988. Kossuth, Budapest.
- Gazdag, Ferenc [1995]: Az európai integráció története 1945–1993. In: Palánkai, Tibor: *Az európai integráció gazdaságtana*. Aula Kiadó, Budapest, pp. 103–123.
- Gazdag, Ferenc [1996a]: Franciaország története 1945–1995. Zrínyi, Budapest.
- Gazdag, Ferenc [1996b]: Franciaország kül- és biztonságpolitikája Mitterrand elnöksége alatt 1981-1995. *Védelmi Tanulmányok* No. 13, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, pp. 7–37.
- Gazdag, Ferenc [2000]: A második pillér: van-e az Európai Uniónak külpolitikája? *Védelmi Tanulmányok* No. 34, Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest.
- Genscher, Hans-Dietrich (Hrsg.) [1987]: Nach vorn gedacht... Perspektiven deutscher Aussenpolitik. Bonn Aktuell, Stuttgart.

- Glomb, Wolfgang [1998]: Bedarf die Wirtschafts- und Währungsunion einer gemeinsamen "Wirtschaftsregierung"? In: Caesar, Rolf–Scharrer, Hans-Eckart (Hrsg.): *Die europäische Wirtschafts- und Währungsunion: Regionale und globale Herausforderungen*. Europa Union Verlag, Bonn, pp. 15–24.
- Gordon, Philip H. [1994]: Die Deutsch-Französische Partnerschaft und die Atlantische Allianz. *Arbeitspapiere zur internationalen Politik* Nr. 82, Forschungsinstitut der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik, Europa Union Verlag, Bonn.
- Grass, Günter [1994]: Beszéd a veszteségről – Álmom Európáról. T-Twins Kiadó, Budapest.
- Guérin-Sendelbach, Valérie [1999]: Frankreich und das vereinigte Deutschland. Interessen und Perzeptionen im Spannungsfeld. Leske+Budrich, Opladen.
- Guérin-Sendelbach, Valérie et al [1995]: Fragen zu Europa. In: Sauder, Axel–Schild, Joachim (Red.): *Handeln für Europa. Deutsch-französische Zusammenarbeit in einer veränderten Welt*. Leske+Budrich, Opladen, pp. 8–26.
- Guérot, Ulrike [1998]: Bonn, Paris et l'union monétaire. In: Stark, Hans (dir.): *Les relations franco-allemandes: état et perspectives*. Institut français des relations internationales, Paris, pp. 137–172.
- Hacke, Christian [1988]: Weltmacht wider Willen. Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Klett-Cotta, Stuttgart.
- Halm, Tamás–Körösi, István [1996]: Európáról a katedrán. Közéiskolai tanári kézikönyv az Európai Unióról és Magyarország csatlakozásáról. Euro Info Service, Budapest.
- Hasse, Rolf H.–Schenk, Karl-Ernst–Wass von Czege, Andreas (Hrsg.) [2000]: Erweiterung und Vertiefung der Europäischen Union. Nomos, Baden-Baden.
- Hébert, Jean-Paul [1999]: Armement: le choc de l'Europe. In: De Montbrial, Thierry–Jacquet, Pierre (dir.): *RAMSES 99*. Institut Français des Relations Internationales, Paris.
- Heinemann, Friedrich [1998]: EU-Finanzreform 1999. Eine Synopse der politischen und wissenschaftlichen Diskussion und eine neue Reformkonzeption. Verlag Bertelsmann Stiftung, Gütersloh.
- Hellmann, Gunther [1994]: Alliierte Präsenz und deutsche Einheit. Die politischen Folgen militärischer Macht. Nomos, Baden-Baden.
- Hellmann, Gunther [1999]: Beyond Weltpolitik, Self-Containment and Civilian Power: United Germany's Normalising Ambitions. *IGS Discussion Papers Series* No. 99/10, University of Birmingham, Institute for German Studies, Birmingham.

- Hellmann, Rainer [1995]: Die Europäische Wirtschafts- und Währungsunion aus der Sicht der Partnerländer. In: Caesar, Rolf–Scharrer, Hans-Eckart (Hrsg.): *Maastricht: Königsweg oder Irrweg zur Wirtschafts- und Währungsunion?* Europa Union Verlag, Bonn, pp. 194–216.
- Henriot, Alain [1997]: Macro-économie de l'élargissement de l'Union européenne. Kézirat, Centre d'Observation Economique, Paris.
- Henriot, Alain–Inotai, András [1997]: Quel avenir pour l'intégration entre l'Union européenne et les PECO?. In: *Economie Internationale* No. 70, 2e trimestre 1997, pp. 55–77.
- Hickmann, Thorsten [1996]: Einheit oder Vielfalt in Europa: die Wirtschaftsstile Frankreichs, Deutschlands und Russlands in ihrer Binnen- und Aussenwirkung. Deutscher Universitäts-Verlag, Gabler, Wiesbaden.
- Hoffmann, Stanley [1995]: Franciaország és rossz szellemei. *Európai Szemle*, 1995/3, pp. 3–15.
- Horváth, Jenő [1997]: Az európai integráció története napról napra 1945-1995. Kronológia. A szerző kiadása, Budapest.
- Horváth, Réka [1999]: Románia megítélése a francia sajtóban 1965–1989. Szakdolgozat, Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Társadalomtudományi Kar, Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék, Budapest.
- Ihrig, Falk [1995]: Deutsch-französische Crossinvestments. Eine theoretische und empirische Untersuchung unter besonderer Berücksichtigung der Internationalisierungsmotive von Unternehmen. Lang, Frankfurt am Main.
- Janning, Josef–Meyer, Patrick [1998]: Deutsche Europapolitik. Vorschläge zur Effektivierung. Verlag Bertelsmann Stiftung, Gütersloh.
- Jeffery, Charlie–Handl, Vladimir [1999]: Germany and Europe after Kohl: Between Social Democracy and Normalisation. *ESRC–IGS Discussion Papers Series* No. 99/11, University of Birmingham, Institute for German Studies, Birmingham.
- Jeffery, Charlie–Paterson, William E. [2000]: Germany's Power in Europe. Kézirat, University of Birmingham, Institute for German Studies, Birmingham.
- Johannsen, Hans-Markus [1997]: Die ordnungspolitische Haltung Frankreichs im Prozeß der europäischen Einigung. Disszertáció, Universität der Bundeswehr Hamburg, Hamburg.
- Jopp, Mathias–Maurer, Andreas–Schmuck, Otto [1998]: Die Europäische Union nach Amsterdam. Analysen und Stellungnahmen zum neuen EU-Vertrag. Europa Union Verlag, Bonn.

- Kaiser, Karl (Hrsg.) [1998]: Zur Zukunft der deutschen Außenpolitik. Reden zur Außenpolitik der Berliner Republik. Europa Union Verlag, Bonn.
- Kaiser, Karl–Krause, Joachim (Hrsg.) [1996]: Deutschlands neue Außenpolitik. Band 3: Interessen und Strategien. Forschungsinstitut der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik, R. Oldenbourg Verlag, München.
- Kaiser, Karl–Maull, Hanns W. (Hrsg.) [1994]: Deutschlands neue Außenpolitik. Band 1: Grundlagen. Forschungsinstitut der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik, R. Oldenbourg Verlag, München.
- Kaiser, Karl–Maull, Hanns W. (Hrsg.) [1995]: Deutschlands neue Außenpolitik. Band 2: Herausforderungen. Forschungsinstitut der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik, R. Oldenbourg Verlag, München.
- Kherad, Rahim [1997]: La reconnaissance des États issus de la dissolution de la République Socialiste Fédérative de Yougoslavie par les membres de l'Union Européenne. *Revue Générale de Droit International Public*, 1997/3, pp. 663–693.
- Kiss J., László [1996]: Francia–német kapcsolatok: a bilateralizmus kétarcúsága. *Európai Tükör*, 1996/1, pp. 39–45.
- Kiss J., László [1997]: Nemzeti érdek és integráció. A német EU-rópa-politika történelmi gyökerei és mai dilemmái In: Kiss J., László (szerk.): *Közösségi politikák – nemzeti politikák. A Tizenötök EU-rópai*. BKE Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék, Budapest, pp. 39–98.
- Kiss J., László [2000a]: Kölcsönhatás vagy ellentét? Az integráció és a nemzeti érdekek viszonya. In: Kiss J. László (szerk.): *A Tizenötök Európai*, Osiris, Budapest, pp. 9–32.
- Kiss J., László [2000b]: Korlátozott szuverenitás és integráció. A német Európa-politika történelmi gyökerei és mai dilemmái. In: Kiss J. László (szerk.): *A Tizenötök Európai*, Osiris, Budapest, pp. 59–131.
- Kolboom, Ingo [1991]: Vom geteilten zum vereinten Deutschland. Deutschland-Bilder in Frankreich. *Arbeitspapiere zur internationalen Politik* No. 61, Forschungsinstitut der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik, Europa Union Verlag, Bonn.
- Kolboom, Ingo–Picht, Robert [1995]: Handeln für Europa. In: Sauder, Axel–Schild, Joachim (Red.): *Handeln für Europa. Deutsch-französische Zusammenarbeit in einer veränderten Welt*. Leske+Budrich, Opladen, pp. 352–364.
- Kolboom, Ingo–Stark, Hans [1995]: Frankreichs Abschied von der Weltpolitik? *Internationale Politik*, 1995/5, pp. 29–36.
- Kolboom, Ingo–Weisenfeld, Ernst (Hrsg.) [1993]: Frankreich in Europa. Ein deutsch-französischer Rundblick. Forschungsinstitut der Deutschen Gesellschaft für Auswärtige Politik, Europa Union Verlag, Bonn.

- Korinman, Michel [1995]: Muß-Ehe für Europa, *Die Woche*, 1995. január 13.
- Krägenau, Henry–Wetter, Wolfgang [1994]: Europäische Wirtschafts- und Währungsunion (EWWU). Vom Werner-Plan bis Maastricht. In: Caesar, Rolf–Scharrer, Hans-Eckart (Hrsg.): *Maastricht: Königsweg oder Irrweg zur Wirtschafts- und Währungsunion?* Europa Union Verlag, Bonn, pp. 58–88.
- Lallement, Rémi [1995]: Handelspolitik – Ein Zankapfel zwischen Deutschland und Frankreich? In: Sauder, Axel–Schild, Joachim (Red.): *Handeln für Europa. Deutsch-französische Zusammenarbeit in einer veränderten Welt*. Leske+Budrich, Opladen, pp. 225–241.
- Läufer, Thomas (Bearb.) [1993]: EG – Polen – Ungarn. Die Vertragstexte von Maastricht und die Europa-Abkommen. Europaverlag, Wien–Zürich.
- Läufer, Thomas (Hrsg.) [1999]: Vertrag von Amsterdam. Texte des EU-Vertrages und des EG-Vertrages mit den deutschen Begleitgesetzen. Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Europa Union Verlag, Bonn.
- Lind, Christoph [1998]: Die deutsch-französischen Gipfeltreffen der Ära Kohl–Mitterrand 1982–1994: Medienspektakel oder Führungsinstrument? Nomos, Baden-Baden.
- Maillard, Pierre [1992]: De Gaulle und der Elysée-Vertrag. Erinnerungen seines diplomatischen Mitarbeiters. *Dokumente*, 1992/6, pp. 455–460.
- Manfrass-Sirjacques, Françoise [1997]: Frankreichs Position zur NATO-Osterweiterung. In: Pradetto, August (Hrsg.): *Ostmitteleuropa, Rußland und die Osterweiterung der NATO*. Westdeutscher Verlag, Opladen, pp. 181–209.
- Mayer, Otto G.–Scharrer, Hans-Eckart (Hrsg.) [1997]: Osterweiterung der Europäischen Union. Nomos, Baden-Baden.
- Meiers, Franz-Josef [1998]: Europeanization, NATOization, Globalization. The Shift in French Foreign and Security Policy from a German Perspective. In: Stark, Hans (dir.): *Les relations franco-allemandes: état et perspectives*. Institut français des relations internationales, Paris, pp. 28–68.
- Metz, Wolfgang [1998]: Kommentierte Chronologie der Regierungskonferenz 1996/97. In: Weidenfeld, Werner (Hrsg.): *Amsterdam in der Analyse*. Verlag Bertelsmann Stiftung, Gütersloh, pp. 219–291.
- Moatti, Gérard–Giret, Vincent–Steinmann, Lionel [1997]: France-Allemagne marionneuses (dossier). *L'Expansion* No. 561, pp. 44–67.
- Moïsi, Dominique [1995]: Die Vereinigten Staaten als Faktor der deutsch-französischen Beziehungen. In: Sauder, Axel–Schild, Joachim (Red.): *Handeln für Europa. Deutsch-französische Zusammenarbeit in einer veränderten Welt*. Leske+Budrich, Opladen, pp. 52–61.

- Moreau Defarges, Philippe [1995]: Frankreich und die Europäische Union: Vom Maastrichter Vertrag zur Regierungskonferenz von 1996. In: Sauder, Axel–Schild, Joachim (Red.): *Handeln für Europa. Deutsch-französische Zusammenarbeit in einer veränderten Welt*. Leske+Budrich, Opladen, pp. 338–351.
- Moreau Defarges, Philippe [1998]: Les relations franco-allemandes et l'Union européenne. In: Stark, Hans (dir.): *Les relations franco-allemandes: état et perspectives*. Institut français des relations internationales, Paris, pp. 109–136.
- Muguet, Christian [1995]: Die militärisch-industrielle Zusammenarbeit, die deutsch-französische Kooperation und die europäische Verteidigung. In: Sauder, Axel–Schild, Joachim (Red.): *Handeln für Europa. Deutsch-französische Zusammenarbeit in einer veränderten Welt*. Leske+Budrich, Opladen, pp. 94–111.
- Novák, Tamás [1998]: Külföldi befektetések és külkereskedelem Szlovéniában. Kézirat, MTA Világgazdasági Kutató Intézet, Budapest.
- Palánkai, Tibor [1995]: Az európai integráció gazdaságtana. Aula Kiadó, Budapest.
- Paraskewopoulos, Spiridon (Hrsg.) [2000]: Die Osterweiterung der Europäischen Union. Chancen und Perspektiven. Duncker & Humblot, Berlin.
- Parlement Européen [1999]: Opinion publique sur l'élargissement de l'UE dans les États membres et les pays candidats. *Fiche thématique* No. 41, Parlement Européen, Groupe de Travail du Secrétariat Général Task-Force "Élargissement", 22 avril 1999.
- Paterson, William E. [1999]: Between the Bonn and the Berlin Republics. *IGS Discussion Papers Series* No. 99/5, University of Birmingham, Institute for German Studies, Birmingham.
- Piepenschneider, Melanie [1998]: Der Vertrag von Amsterdam. Analyse und Bewertung. Konrad-Adenauer-Stiftung, Sankt Augustin.
- Pirityi, Sándor [1997]: Franciaország és az "európai pillér". *Külpolitika*, 1997/2, pp. 69–94.
- Pisani-Ferry, Jean–Hefeker, Carsten–Hallett, A. J. Hughes [1997]: The Political Economy of EMU: France, Germany and the UK. *CEPS Paper* No. 69, Centre for European Policy Studies, Brussels.
- Quaisser, Wolfgang–Brandmeier, Michael [1999]: Osterweiterung: Außenhandel und Wettbewerbsfähigkeit der MOE-Länder in einer erweiterten Union. *Osteuropa-Institut München, Working Paper* Nr. 223, München.
- Quaisser, Wolfgang et al [2000]: Die Osterweiterung der Europäischen Union: Konsequenzen für Wohlstand und Beschäftigung in Europa. Friedrich–Ebert–Stiftung, Bonn.

- Rácz, Margit–Szemplér, Tamás [1997]: A francia–német kapcsolatok aktuális kérdései az 1990-es években. Kézirat, MTA Világgazdasági Kutató Intézet, Budapest.
- Reland, Jacques [1998]: France. In: Forder, James–Menon, Anand (eds.): *The European Union and National Macroeconomic Policy*. Routledge, London and New York, pp. 85–104.
- Rohde, Joachim [1998]: French-German Arms Cooperation: Issues and Perspectives. In: Stark, Hans (dir.): *Les relations franco-allemandes: état et perspectives*. Institut français des relations internationales, Paris, pp. 69–109.
- Romer, Jean Christopher–Schreiber, Thomas [1996]: Frankreich und Mitteleuropa. *Europäische Rundschau*, 1996/3, pp. 81–89.
- Rossant, John [2000]: Egek ura. Nemzetközi légi ipari fúzió. *Figyelő*, 2000. július 13–19., pp. 44–47.
- Royen, Christoph [2000]: Deutschland und seine östlichen Nachbarn am Beginn des neuen Jahrhunderts. Kézirat, Stiftung Wissenschaft und Politik, Ebenhausen bei München.
- Saint-Etienne, Christian [1995]: Für eine deutsch-französische Währungsunion. In: Sauder, Axel–Schild, Joachim (Red.): *Handeln für Europa. Deutsch-französische Zusammenarbeit in einer veränderten Welt*. Leske+Budrich, Opladen, pp. 213–224.
- Sauder, Axel [1997]: Les doctrines militaires française et allemande. *Cahiers français* No. 283 (La France et sa défense), pp. 51–52.
- Savary, Julien [1997]: The French Firms' Motivations for Investing in Eastern Europe Countries. A Study of Investors and Potential Investors. In: Witkowska, Janina–Wysokinska, Zofia (eds.): *Motivations of Foreign Direct Investors and their Propensity to Exports in the Context of European Integration Process. Empirical Studies with Special Reference to Eastern and Central European Countries*. University of Łódź, Łódź, pp. 43–76.
- Schildt, Axel [1999]: Entwicklungsphasen der Bundesrepublik nach 1949. In: Ellwein, Thomas–Holtmann, Everhard (Hrsg.): *50 Jahre der Bundesrepublik Deutschland. Rahmenbedingungen – Entwicklungen – Perspektiven*. Westdeutscher Verlag, Opladen/Wiesbaden.
- Schmitt, Burkard [1996]: Frankreichs Bündnispolitik in einer veränderten Welt. *Aussenpolitik* IV/96, pp. 348–358.
- Schneider, Hans-Peter [1991]: Die Zukunft des Grundgesetzes. Vom Beruf unserer Zeit zur Verfassungsgebung. In: Blanke, Bernhard–Wollmann, Hellmut (Hrsg.): *Die alte Bundesrepublik. Kontinuität und Wandel*. Westdeutscher Verlag, Opladen, pp. 160–176.

- Schor, Armand-Denis [1999]: *Économie politique de l'euro. Notes et études documentaires* No. 5095, La documentation Française, Paris.
- Schweigler, Gebhard [1985]: *Grundlagen der außenpolitischen Orientierung der Bundesrepublik Deutschland. Rahmenbedingungen, Motive, Einstellungen.* Nomos, Baden-Baden.
- Shenman, Andrew [1997]: *De Gaulle.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Sinn, Hans-Werner [1999]: *International Implications of German Unification.* In: Razin, Assaf–Sadka, Efraim (eds.): *The economics of globalization: policy perspectives from public economics.* Cambridge University Press, Cambridge, pp. 33–58.
- Sloam, James [1999]: *Germany: President of the EU, Keeper of the Peace. IGS Discussion Papers Series* No. 99/14, University of Birmingham, Institute for German Studies, Birmingham.
- Somai, Miklós [1997]: *Francia érdekek a magyar EU-csatlakozással kapcsolatban, különös tekintettel az agrárérdekekre.* Kézirat, MTA Világgazdasági Kutató Intézet, Budapest.
- Stark, Hans [1995]: *Zwischen Konflikt und Konsens: Frankreich, Deutschland und der Konflikt im ehemaligen Jugoslawien.* In: Sauder, Axel–Schild, Joachim (Red.): *Handeln für Europa. Deutsch-französische Zusammenarbeit in einer veränderten Welt.* Leske+Budrich, Opladen, pp. 158–171.
- Stark, Hans [1997]: *Le couple franco-allemand: du traité de l'Elysée au sommet de Nuremberg.* *Cahiers français* No. 283 (La France et sa défense), pp. 49–58.
- Stark, Hans [1998]: *France-Allemagne, reculs et rapprochements.* In: Stark, Hans (dir.): *Les relations franco-allemandes: état et perspectives.* Institut français des relations internationales, Paris, pp. 7–26.
- Steinkamp, Volker [1999]: *Die Europa-Debatte deutscher und französischer Intellektueller nach dem Ersten Weltkrieg. ZEI Discussion Paper* No. C 49, Zentrum für Europäische Integrationsforschung, Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität, Bonn.
- Szemlér, Tamás [1997]: *Az Európai Unió keleti kibővítésének forgatókönyvei Franciaország érdekei alapján. Európai Tükör Műhelytanulmányok* No. 14 (Az EU országsoportjainak fogadókészsége a közép- és kelet-európai országok csatlakozása esetére), Integrációs Stratégiai Munkacsoport, pp. 33–52.
- Szemlér, Tamás [1998a]: *Franciaország Európa-politikája az ezredfordulón. Külpolitika,* 1998/2, pp. 27–44.
- Szemlér, Tamás [1998b]: *Francia vállalati érdekek Közép- és Kelet-Európában. Kihívások* No. 104, MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest.

- Szemlér, Tamás [2000a]: Franciaország: Európa-politika a nemzeti érdek szolgálatában. In: Kiss J. László (szerk.): *A Tizenötök EUrópái*, Osiris, Budapest, pp. 133–192.
- Szemlér, Tamás [2000b]: Az Európai Unió elmélyítése és kibővítése a francia–német kapcsolatok tükrében. *Külgazdaság*, 2000/4, pp. 25–44.
- Tardy, Thierry [1995]: La France et l'ONU: 50 ans de relations contrastées. *Regards sur l'actualité* No. 215, novembre 1995, pp. 3–23.
- Taylor, Paul [1996]: *The European Union in the 1990s*. Oxford University Press, New York.
- Thiel, Elke–Schroeder, Ingeborg [1998]: Germany. In: Forder, James–Menon, Anand (eds.): *The European Union and National Macroeconomic Policy*. Routledge, London and New York, pp. 105–118.
- Tiroch, Bertrand [1997]: Les armées françaises à l'horizon 2015. *Cahiers français* No. 283 (La France et sa défense), pp. 30–40.
- Van Dessel, Edwin [1997]: Európa – úton. Az európai integráció története. Holland-Magyar Európa Mozgalom Alapítvány, Budapest.
- Védrine, Hubert [2000a]: Les cartes de la France à l'heure de la mondialisation. Dialogue avec Dominique Moïsi. Fayard, Paris.
- Védrine, Hubert [2000b]: Réponse à Joschka Fischer. *Le Monde*, 11–12 juin 2000, p. 11.
- Vernet, Daniel [1994]: Die französische Europapolitik. *Europäische Rundschau*, 1994/4, pp. 45–52.
- Vernet, Daniel [1997]: Franciaország és Németország. *Európai Szemle*, 1997/2, pp. 45–58.
- Vernet, Daniel [1999]: Berlin: Symbol of a united Europe. Background Report for the conference "Berlin: Symbol of a united Europe". Konferencia-kiadvány, Berlin.
- Viebig, Jan [1999]: Der Vertrag von Maastricht: die Positionen Deutschlands und Frankreichs zur Europäischen Wirtschafts- und Währungsunion. Schäffer-Poeschel, Stuttgart.
- Vimont, Claude [1993]: Le commerce extérieur français: destructeur ou créateur d'emplois? Economica, Paris.
- Von Braun, Dominik [1996]: Die monetäre Integration in Europa in ihren Auswirkungen auf Deutschland und Frankreich. Lang, Frankfurt am Main.
- Weidenfeld, Werner (Hrsg.) [1994]: Maastricht in der Analyse. Materialien zur Europäischen Union. Verlag Bertelsmann Stiftung, Gütersloh.

Weidenfeld, Werner (Hrsg.) [1998]: *Amsterdam in der Analyse*. Verlag Bertelsmann Stiftung, Gütersloh.

Weidenfeld, Werner–Giering, Claus [1998]: Die Europäische Union nach Amsterdam. Bilanz und Perspektive. In: Weidenfeld, Werner (Hrsg.): *Amsterdam in der Analyse*. Verlag Bertelsmann Stiftung, Gütersloh, pp. 19–87.